

J. Krishnamurti

Toplu Eserleri 8

Yaşamak ve Ölmek Üzerine

Çeviren: Sinan Öner

AYNA yayıncı
FELSEFE

Yaşamak ve Ölmek Üzerine

J. Krishnamurti

AYNA yayınevi

1. basım
eylül 2000, istanbul

Çevıren:
Sinan Öner

Ölüm de yaşam gibi olağanüstü bir şey olmalı. şam bütünsel bir şeydir. Sıkıntı, acı, keder, sei saçma fikirler, sahiplenme, kıskançlık, sevgi, yal lık acısı—bütün bunlar yaşamdır. Ölümü anla için yaşamın bütününü anlamalıyız, çoğumu yaptığı gibi yaşamın yalnızca bir parçasını al ve bununla yaşamak olmaz. Yaşam derinleme anlaşıldığında ölüm de anlaşılır, çünkü ikisi b rinden ayrı değildir.

Londra, 12 Haziran 1962

İçindekiler

9 Önsöz
11 Saanen, 28 Temmuz 1964
20 Ojai, 7 Haziran 1932
22 Bombay, 14 Mart 1948
24 Varanasi, 17 Ocak 1954
27 Rajghat'ta Öğrencilerle Birlikte, 22 Ocak 1954
29 *Yaşamak Üzerine Yorumlar*'dan, *İkinci Dizi*
37 Seattle, 3 Ağustos 1950
44 *Avrupa'da Konuşmalar 1968*'den
Paris, 28 Nisan 1968
47 *Avrupa'da Konuşmalar 1968*'den
Amsterdam, 19 Mayıs 1968
51 *Kartalın Uçuşu*'ndan
Bölüm: Londra, 20 Mart 1969
55 Saanen, 27 Temmuz 1972
59 Saanen, 21 Temmuz 1963
71 Brockwood Park, 7 Eylül 1974
77 Saanen, 30 Temmuz 1976
89 Madras, 9 Aralık 1959
97 *Yaşamak Üzerine Yorumlar*'dan, *Üçüncü Dizi:*
Yaşam, Ölüm ve Kurtuluş
103 Bombay, 10 Ocak 1960
114 Bombay, 7 Mart 1962
126 Londra, 12 Haziran 1962
134 Yeni Delhi, 6 Kasım 1973

146 *Kartalın Uçuşu*'ndan
Yaşamın Bütünselliği: Amsterdam,
11 Mayıs 1969
149 Bombay, 24 Şubat 1965
162 *Krishnamurti'nin Not Defteri*'nden
170 Saanen, 28 Temmuz 1964

Önsöz

1895 yılında Hindistan'da doğan Jiddu Krishnamurti, on üç yaşındayken Theosophical Society tarafından geleceği ilan edilen *"dünya öğretmeni"* olarak seçildi. Krishnamurti kısa zaman içinde *güçlü, ödün vermeyen* ve *sınıflandırılamayan* bir öğretmen olarak ortaya çıktı. Konuşmaları ve yazıları herhangi bir özel dinle bağıntılı değildi. Ne Doğu'ya ne de Batı'ya, ama bütün dünyaya aitti. 1929 yılında kendisine yakıştırılan mesihlik imgesini büyük bir kararlılıkla yadsıdı. Çevresinde oluşturulmuş geniş ve zengin örgütü açık bir biçimde dağıttı. Hakikatin, *yolları olmayan bir ülke* olduğunu ve ona herhangi bir biçimsel din, felsefe ya da tarikat aracılığıyla yaklaşılamayacağını açıkladı.

Yaşamının kalan bölümünde Krishnamurti, başkalarının kendisine kabul ettirmeye çalıştıkları *guru statüsüne* ısrarlı bir biçimde karşı çıktı. Bütün dünyada geniş dinleyici topluluklarını cezbetmeyi sürdürdü. Fakat *hiçbir yetke iddia etmedi, kimsenin müridi olmasını arzulamadı* ve her zaman *bir birey ile bir başka birey olarak* konuşmayı yeğledi. Öğretisinin kalbinde bulunan şey ise, toplumda gerçekleşecek bir köklü değişimin ancak *bireysel bilinçlilikte bir dönüşüm* ile olanaklı olduğuydu. Kendini bilmeye duyulan gereksinim ile *dinsel ve milliyetçi koşullanmaların sınırlayıcı, ayırıcı etkilerinin* anlaşılmasını vurguladı. Krishnamurti her zaman, *içinde hayal bile edilemeyecek kadar büyük bir ener-*

ji barındıran beynin içindeki geniş uzay için açıklığın ivedi gereksinimini gösterdi. Bu ise insanın kendisindeki yaratıcılığın birdenbire bir yay gibi fırlayarak ortaya çıkmasının ve yavaş yavaş etki eden bir ilaç gibi halkın geniş bir bölümünü etkilemesinin anahtarıydı.

Krishnamurti, 1986'da doksan yaşında ölene kadar dünyanın her yerinde konuşmalarını sürdürdü. Konuşmaları, söyleşileri, gazete yazıları ve mektupları altmışın üzerinde kitapta ve yüzlerce kayıtta toplandı. Öğretilerinin bu geniş bedeninden, konularına göre sınıflandırılmış bu kitaplar düzenlendi. Her kitap bizim günlük yaşamımız içindeki önceliğine göre odaklanarak oluşturuldu.

Saanen, 28 Temmuz 1964

Yaşamın bütününü içeren bir şey hakkında konuşmak istiyorum; bu, insan varoluşunun bütününe parçasal değil, bütünsel bir yaklaşımdır. Öyle görünüyor ki, daha derine gitmek için, kişi kuramlara, inançlara, dogmalara kapılmayı bir yana bırakmalı. Çoğumuz zihnimizin toprağını sürekli kazıyoruz, ama onu asla ekmiyoruz. Çözümlüyoruz, tartışıyoruz, parçalara ayırıyoruz, ama yaşamın bütünsel devinimini anlamıyoruz.

Yaşamın bütünsel devinimini kavramak için derinlemesine anlamamız gereken üç şeyin var olduğunu düşünüyorum. Bunlar zaman, sıkıntı ve ölümdür. Zamanı anlamak, sıkıntının önemini kavramak ve ölüme katlanmak—bunların tümü sevginin açık olmasını gerektirir. Sevgi ne bir kuramdır, ne de bir ideal. Ya seviyor ya da sevmiyorsunuzdur. Sevgi öğretilemez. Nasıl sevileceğini anlatan dersler alamazsınız, ne de sevginin ne olduğunu öğrenmenize yardım edecek günlük bir uygulama yöntemi vardır. Ama bence, kişi zamanın anlamını, sıkıntının olağanüstü derinliğini ve ölümle gelen saflığı gerçekten anladığında, doğallıkla, kolayca ve kendiliğinden sevgiye varır. Böylece belki, zamanın doğasını, sıkıntının niteliğini ya da yapısını ve ölüm dediğimiz olağanüstü şeyi, kuramsal ya da soyut biçimde değil, ama gerçekten inceleyebiliriz. Bu üçü birbirinden ayrı değildir. Zamanı anlarsak, ölümü de, sıkıntıyı da anlayacağız. Ama

eğer zamanı sıkıntı ve ölümden ayrı bir şey olarak düşünür ve onunla ayrıca uğraşmayı denersek, yaklaşımımız parçasal olacak ve sonuçta sevginin olağanüstü güzelliğini ve canlılığını asla kavrayamayacağız.

Zamanla, bir soyutlama olarak değil, bir gerçek, varlık süresi, varoluşun sürekliliği olarak uğraşacağız. Milyonlarca yıla yayılan saatler ve günlerden oluşan kronolojik zaman vardır; bu, kendisiyle iş gördüğümüz zihni üretmiş kronolojik zamandır. Zihin varoluşun sürekliliği olarak zamanın bir sonucudur, bu süreklilik yoluyla zihnin kusursuzlaşması ve ışıldamasını ilerleme diye adlandırırız. Zaman üstelik, başarının bir aracı olarak düşüncenin yaratmış olduğu psişik süredir. Biz ilerlemek, başarmak, dönüşmek, belirli bir sonuca varmak için zamanı kullanırız. Çoğumuz için zaman, belirli yeteneklerin gelişmesini, özgül bir tekniğin kusursuzlaşmasını, övgüye değer olsun ya da olmasın, bir amacı, bir sonucu başarmak için bir atlama taşıdır; böylece, hakiki olanı, Tanrısal olanı, insanın bütün uğraşlarının ötesinde olanı gerçekleştirmek için zamanın gerekli olduğunu düşünürüz.

Çoğumuz zamanı şu an ile gelecekteki anlar arasında bir süre parçası sayarız ve onu kişiliği geliştirmek, belirli bir alışkanlıktan kurtulmak, bir kas ya da bakış açısı geliştirmek için kullanırız. İki bin yıldır Hıristiyan zihni bir Mesihe, cehenneme, cennete inanmaya koşullandı; Doğuda daha uzun süredir zihnin benzer bir koşullanması üretildi. Biz anlamak ya da yapmak zorunda olduğumuz her şey için zamanın gerekli olduğunu düşünüyoruz. Böylece zaman ağır bir yüke dönüşüyor; gerçek algının önünde engel haline geliyor; bir şeylerin hakikatini anında görmemizi engelliyor, çünkü daha çok zaman harcamamız gerektiğini sanıyoruz. "Yarın ya da birkaç yıl içinde, bu şeyi olağanüstü

bir açıklıkla kavrayacağım," diyoruz. Zamanı kabullendiğimiz anda tembelleşiyoruz, bu tuhaf tembellik bizi şeyleri anında, olduğu gibi görmekten alıkoyuyor.

Örgütlü dinleriyle, ahlak kodlarıyla, dogmalarıyla, gururuyla ve yarışmacı ruhuyla toplumun zihnimize yüklediği koşullanmaları kırmak için zamana gereksinimimiz olduğunu düşünüyoruz. Zamanın terimleriyle düşünüyoruz, çünkü düşünce zamana bağlıdır. Düşünce belleğin yanıtıdır—bellek, ırk tarafından, topluluk, grup, aile ve birey tarafından biriktirilmiş, miras bırakılmış, elde edilmiş arkatasardır. Bu arkatasar zihnin çoğaltma sürecinin bir sonucudur ve birikmesi zaman almıştır. Çoğumuz için zihin bellektir ve bir zorlama, bir istek söz konusu olduğunda yanıt veren bellektir. Bu, çağrışım yoluyla işleyen elektronik beynin verdiği yanıt gibidir. Düşünce, belleğin yanıtı olduğu için, iç doğasında zamanın ürünü ve zamanın yaratıcısıdır.

Lütfen, söylediğim şey bir kuram, hakkında düşünmek zorunda olduğunuz bir şey değil. Bunun hakkında düşünmek zorunda değilsiniz, ama daha çok, onu görmek zorundasınız, çünkü o olduğu gibidir. Çok ince ayrıntılara girmeyeceğim, ama gördüğünüz ya da görmediğiniz olguları belirttim. Söylenen şeyi izleyebiliyorsanız, yalnızca sözel olarak değil, dilsel ya da çözümleyici olarak değil, ama onu nasılsa öyle görebiliyorsanız, zamanın insanı nasıl aldattığını anlarsınız. Kendi etkinliğimizin bütün sürecini—derinliğini, sığlığını, güzelliğini, çirkinliğini—görebilirsek, bunu yarın değil hemen şimdi görebilirsek, bu algı zamanı yok eden bir eylem olur.

Zamanı anlamadan, sıkıntıyı anlayamayız. Bunlar bizim ayırmayı denediğimiz gibi iki farklı şey değildir. Ofise gitmek, ailenizin olması, çocuklarınızın olması—bunlar ayrı,

yalıtık olaylar değildir. Tersine, bunlar derinlemesine ve yakından birbirleriyle ilişkilidir, eğer sevginin yarattığı duyarlılık yoksa, ilişkinin bu olağanüstü yakınlığını göremeyiz.

Sıkıntıyı anlamak için zamanın doğasını ve düşüncenin yapısını gerçekten anlamak zorundayız. Zaman sona ermelidir; yoksa yalnızca tıpkı bir elektronik beyin gibi biriktirdiğimiz bilgiyi yineler dururuz. Zaman sona ermedikçe—bu düşüncenin de sonudur—yalnızca yineleme, düzeltme, sürekli bir değişiklik vardır. Yeni bir şey asla yoktur. Biz yüceltilmiş elektronik beyinleriz—belki biraz daha az bağımlıyız, ama yine de bir makine gibi işliyoruz.

Sıkıntının doğasını ve sona ermesini anlamak için, kişi zamanı anlamalıdır ve zamanı anlamak düşünceyi anlamaktır. Bu ikisi ayrı değildir. Zamanı anlarken, kişi düşünceye rastgelir; düşüncenin anlaşılması, zamanın, dolayısıyla sıkıntının sona ermesidir. Bu yeterince açıksa, Hıristiyanlar gibi tapmadan, sıkıntıya bakabiliriz. Anlamadığımız şeye ya tapıyoruz ya da onu yok ediyoruz. Onu bir kiliseye, bir tapınağa ya da zihnin karanlık bir köşesine yerleştiriyoruz ve ona korkuyla karışık bir saygı duyuyoruz; ya da tekmeliyoruz onu, uzağa fırlatıyoruz; ya da kaçıyoruz ondan. Ama burada bunların hiçbirini yapmıyoruz. İnsanın binlerce yıldır bu sıkıntı sorunuyla uğraşıp durduğunu, ama onu çözemediğini, böylece onu katılaştırdığını, kabul ettiğini ve ondan yaşamın kaçınılmaz bir parçası diye söz ettiğini görüyoruz.

Sıkıntıyı kabul etmek yalnızca aptal değil, aynı zamanda donuk bir zihin yaratır. Bu, zihni duyarsız, acımasız, yüzeysel kılar, böylece yaşam yalnızca çalışma ve hazdan oluşan bir süreç haline gelir. Kişi, bir iş adamı, bir bilim adamı, bir sanatçı, bir duygusal, sözde dindar bir kişi ya da benzeri

olarak parçalanmış bir yaşam sürer. Ama sıkıntıyı anlamak ve ondan özgürleşmek için zamanı ve düşünceyi anlamalısınız. Sıkıntıyı yadsıyamazsınız, ondan eğlence yoluyla, kiliseler yoluyla, örgütlü inançlar yoluyla kaçamazsınız; ne de onu kabul edebilir ve ona tapabilirsiniz; bunların hiçbirini yapmamak büyük bir dikkat, büyük bir enerji gerektirir.

Sıkıntı, kendine acıma duygusu içinde kök salar, sıkıntıyı anlamak için öncelikle kendine acıma duygusu üzerinde acımasız bir işlem yapmak gerekir. Örneğin "Yalnızım" dediğinizde kendi kendinize nasıl üzüldüğünüzü gözlemleyip gözlemlemediğinizi bilmiyorum. Kendine acıma var olduğu an, sıkıntının içinde kök salacağı toprağı sağlamış olursunuz. Kendine acıma duygunuzu ne kadar gerekçelendirseniz, ne kadar akla uydurmaya girişseniz, ne kadar parlatsanız, üzerini fikirlerle ne kadar örtseniz, o yine de orada, içinizde derinlemesine büyür. Demek ki, sıkıntıyı anlamak isteyen kişi, kendine acıma denen bu acımasız, ben merkezli, bencil düşkünlükten özgürleşerek işe başlamalıdır. Kendinize acıyabilirsiniz, çünkü hastasınızdır ya da bir yakınınız ölmüştür ya da kendinizi gerçekleştirememişsinizdir, bu yüzden düş kırıklığına uğramışsınızdır, donuklaşmışsınızdır; ama nedeni ne olursa olsun, kendine acıma sıkıntının kaynağıdır. Kendine acımaktan özgürleştiğiniz anda, sıkıntıya, ona tapınmadan, ondan kaçmadan, ya da ona yüce ve tinsel bir önem yüklemeden, örneğin Tanrıyı bulmak için acı çekmeniz gerektiği gibi tümüyle anlamsız düşüncelere kapılmadan bakabilirsiniz. Yalnızca donuk, aptal bir zihin sıkıntıya katlanır. Demek ki, ne olursa olsun acıyı kabullenmemeli ya da onu yadsımamalıdır. Kendine acımaktan özgür olursanız, kendine acımaktan kaynaklanan duygululuğun, duygusallığın sıkıntısından da kurtulursunuz. Ancak o zaman, tam bir dikkatle sıkıntıya bakabilirsiniz.

Umarım benimle birlikte bunu gerçekten yapıyor, yalnızca söylenen şeyi kabul etmiyorsunuzdur. Sıkıntıyı aptalca kabullenişinizin, akla uyduruşunuzun, gerekçelerinizin, kendinize acımanızın, duygusallığınızın, acıya duygusal yaklaşımınızın farkında olun, çünkü bunların hepsi enerji savurganlığıdır. Sıkıntıyı anlamak için bütün dikkatinizi ona vermelisiniz, bu dikkatte gerekçelere, duygusallığa, akla uydurmaya, herhangi bir biçimde kendine acımaya yer yoktur.

Umarım kişinin sıkıntıya verdiği bütün dikkatten söz ederken söylediklerim yeterince açıktır. Bu dikkatte sıkıntıyı çözmeye ve anlamaya yönelik bir çaba yoktur. Kişi yalnızca bakıyor, gözlemliyordur. Anlamaya, akla uydurmaya ya da sıkıntıdan kaçmaya yönelik herhangi bir çaba, sıkıntı dediğimiz şeyin anlaşılmasında tam dikkat göstermeyi olumsuz etkiler.

Çözümleme yapmıyoruz, sıkıntıdan kurtulmak amacıyla onu çözümlemeci bir incelemeden geçirmiyoruz, çünkü bu, yalnızca zihnin başka bir oyunudur. Zihin sıkıntıyı çözümler ve sonra sıkıntıyı anlayarak ondan özgür olduğunu sanır—bu saçmadır. Sıkıntının belirli bir biçiminden kurtulabilirsiniz, ama sıkıntı yeniden başka bir biçimde geri gelecektir. Sizinki, benimki ya da başka birininki değil, genel bir sıkıntıdan söz ediyoruz.

Sıkıntıyı anlamak için zaman ve düşünce anlaşılmalıdır. Bütün kaçışların, bütün kendine acımaların, bütün söze dökülüşlerin hiç seçimsiz farkında olunmalıdır, böylece zihin, anlaşılması gereken şey karşısında bütünüyle dingin bir hal alır. O zaman gözlemleyenle gözlemlenen şey arasındaki bölünme ortadan kalkar. Sıkılan ve sıkıntıya bakan *siz*, gözlemleyen, düşünen olmaz, yalnızca sıkıntı *hali* vardır. Bö-

lünmemiş bir sıkıntı hali gereklidir, çünkü acıya bir gözlemleyen olarak bakarsanız, zihni donuklaştıran ve enerjiyi dağıtan bir çatışma yaratırsınız, bu da dikkati yok eder.

Zihin, zamanın ve düşüncenin doğasını anladığında ve kendine acımaktan, içlilikten, duygusallıktan, vb. kendisini kurtardığında, düşünce—ki bütün bu karmaşanın yaratıcısıdır—sona erer ve zaman da yok olur; böylece sıkıntı diye adlandırdığınız şeyle doğrudan ve yakın bir temas kurarsınız. Sıkıntı yalnızca sıkıntıdan kaçmaya kalkıştığınızda, onu aşma, çözme ya da ona tapma arzusu duyduğunuzda güçlenir. Ama zihin doğrudan sıkıntıyla temas halinde olduğu ve böylece yalnızca sıkıntıya bakarak tamamıyla sessiz olduğu için bütün bunlar yoksa, zihnin hiç sıkılmadığını keşfedersiniz. Kişinin zihni, sıkıntı olgusuyla temasa geçtiği an, bu olgunun kendisi zamanın ve düşüncenin bütün sıkıntı yaratan niteliklerini çözer. Böylece sıkıntı sona erer.

Peki, bizi böylesine korkutan ölüm dediğimiz şeyi nasıl anlayacağız? İnsan, ölümle başa çıkmak için pek çok yanlış yol—ona tapınmak, onu yadsımak, sayısız inançlara bağlanmak, vb.—yaratmıştır. Ama ölümü anlamak için ona kesinlikle yepyeni bir biçimde yaklaşmalısınız; çünkü ölüm hakkında gerçekten hiçbir şey bilmiyorsunuz, öyle değil mi? İnsanları ölürken görmüş olabilirsiniz, kendinizde ya da başkalarında yaşlılığın olumsuz sonuçlarını gözlemlemiş olabilirsiniz. Fiziksel yaşamın yaşlılıkla, kazayla, hastalıkla, cinayetle ya da intiharla sona erdiğini biliyorsunuz, ama ölümü cinsellik kadar, açlık, zulüm, vahşet kadar bilmiyorsunuz. Gerçekten ölmenin ne olduğunu bilmiyorsunuz, başınıza gelene kadar ölümün hiçbir anlamı yok. Bilmediğiniz bir şeyden, bir soyutlamadan korkuyorsunuz. Zihin, ölümü ya da ölümün etkilerini tümüyle bilmeksizin ondan—olgusundan değil, düşüncesinden—korkuyor.

Lütfen benimle biraz daha ilerleyin. Eğer bir anda ölürseniz, ölüm hakkında düşünmeye ve ondan korkmaya zamanınız olmayacak. Ama şimdi ile ölümün geleceği an arasında bir boşluk var, siz bu boşluk süresince zamanınızı kaygılanarak, ölümü akla uydurarak harcıyorsunuz. Sonraki yaşama—eğer sonraki yaşam varsa—biriktirdiğiniz bütün kaygıları, arzuları, bilgileri taşımak istiyorsunuz, bu yüzden kuramlar uyduruyorsunuz ya da ölümsüzlüğün değişik biçimlerine inanıyorsunuz. Sizin için ölüm yaşamdan ayrı bir şey. Ölüm orada iken, siz burada yaşamla uğraşıyorsunuz—araba kullanıyor, sevişiyor, acıkıyor, kaygılanıyor, ofise gidiyor, bilgi biriktiriyorsunuz. Ölmek istemiyorsunuz, çünkü yazdığınız kitabı henüz bitirmediniz ya da kemanı daha güzel çalmayı henüz bilmiyorsunuz. Bu yüzden ölümü yaşamdan ayırıyorsunuz ve "Yaşamı şimdi anlayacağım, sonra da ölümü anlayacağım," diyorsunuz. Ama bu ikisi birbirinden ayrı *değildir*—bu, anlaşılması gereken ilk şeydir. Yaşam ve ölüm birdir, sıkıca birbiriyle ilişkilidir, birini ötekinden soyutlayamazsınız ya da birini ötekinden ayrı anlamayı deneyemezsiniz. Ama çoğumuz bunu yapıyoruz. Yaşamı ilişkisiz bölümlere ayırıyoruz. Bir ekonomistseniz, ekonominin her şey olduğunu düşünürsünüz ve geri kalanlar hakkında bir şey bilmezsiniz. Uzmanlık alanı kulak, burun, boğaz ya da kalp olan bir doktorsanız, kırk yıl bilginizin sınırlı alanı içinde yaşarsınız ve öldüğünüzde bu sizin cennetiniz olur.

Yaşamla parçasal olarak uğraşmak, sürekli bir karmaşa, çelişki, sefalet içinde yaşamaktır. Yaşamın bütünlüğünü görmelisiniz ve bunu ancak şefkat var olduğunda, sevgi var olduğunda görebilirsiniz. Sevgi düzen üretecek tek devrimdir. Matematik hakkında, tıp hakkında, tarih hakkında, ekonomi hakkında daha çok bilgi edinmenin, sonra da parçaları bir araya getirmenin hiçbir yararı yoktur, bu hiçbir şeyi

çözmez. Sevgi olmadan devrim yalnızca devlete tapınmaya, bir imgeye tapınmaya ya da sayısız baskıcı yolsuzluklara ve insanın yıkımına yol açar. Benzer bir biçimde, zihin korktuğu için ölümle günlük yaşamı ayırdığında, araya bir uzaklık koyduğunda, bu aynm yalnızca daha çok korku, daha çok kaygı ve ölüm hakkında daha çok kuram doğurur. Ölümü anlamak için yaşamı anlamak zorundasınız. Ama yaşam düşüncenin sürekliliği değildir; bütün sefaleti doğuran bu sürekliliktir.

Peki, zihin ölümü o uzaklıktan hemen şu ana getirebilir mi? İzleyebiliyor musunuz? Gerçekte, ölüm uzakta bir yerde değildir; o burada ve bu andadır. Siz konuşurken, eğlenirken, dinlerken, ofise giderken, ölüm buradadır. O tıpkı sevgi gibi yaşamın her dakikasındadır. Bir kez bu olguyu algılarsanız, aslında hiç ölüm korkusunun olmadığını bulacaksınız. Kişi bilinmeyenden değil, bilinenin kaybından korkar. Ailenizi kaybetmekten, yalnız kalmaktan, arkadaşsız kalmaktan, yalnızlık acısından korkarsınız; deneyimsiz kalmaktan, sahip olduklannızı kaybetmekten korkarsınız. Bilinenin elimizden gitmesinden korkarız. Bilinen bellektir ve zihin bu belleğe tutunur, ama bellek, bilgisayarların çok güzel gösterdiği gibi, yalnızca mekanik bir şeydir.

Ölümün güzelliğini ve olağanüstü doğasını anlamak için, bilinenden özgür olmalıdır. Bilineni terk etmek, ölümü anlamanın başlangıcıdır, çünkü ancak böyle zihin tazelenir, yenilenir ve korku yok olur. Böylece kişi ölüm dediği hale girebilir. Bu nedenle başlangıçtan sona yaşam ve ölüm birdir. Bilge kişi zamanı, düşünceyi ve sıkıntıyı anlar; ölümü ancak böyle biri anlar. Her dakika ölen, biriktirmeyen, deneyim toplamayan zihin masumdur, dolayısıyla sürekli bir sevgi hali içindedir.

Ojai, 7 Haziran 1932

Soran: Ölümün, sevginin, doğumun temelde bir olduğunu söylediniz. Ölümün neden olduğu şok ve üzüntüyle sevginin verdiği mutluluk arasında bir fark olmadığını nasıl öne sürebiliyorsunuz?

Krishnamurti: Ölüm derken ne demek istiyorsunuz? Bedenin kaybı, belleğin kaybı ve sürekliliğini umduğunuz, düşündüğünüz ya da inandığınız şeyin kaybı. Ölüm diye adlandırdığınız, bir şeylerin buradan gitmiş olması. Benim için belleğin sürekliliği ölüme yol açar, bellekse arzulamanın, kavramanın, elde etmenin bir sonucudur. Öyleyse arzudan özgür bir kimse için ölüm yoktur; ne başlangıç, ne son, ne sevginin yolu, ne de zihnin ve sıkıntının yolu. Lütfen, açıklamak istediğim şu, bir karşıt arayışı içinde bir direnç yaratırız. Korkuyorsam cesaret ararım, ama korku yine de peşimdedir, çünkü yalnızca bir şeyden ötekine kaçıyorumdur. Oysa korkudan özgürleşirsem, cesaret ya da korkuyu bilmem; bunu yapmanın yolu cesaret elde etmeye çalışmak değil, farkında olmaktır, harekette bulunma güdüsünden özgür olmaktır. Başka bir deyişle, korkuyorsanız, cesaret hareketi için bir güdü yaratmayın, ama kendinizi korkudan özgürleştirin. Bu güdüsüz harekettir. Bunu gerçekten anladığınızda, zamanın, bir gelecek olarak ölümün sona erdiğini göreceksiniz. Ölüm, şiddetli yalnızlığın farkındalığıdır ve biz, yalnızlığa kapıldığımız için, ötekine koşarız, birlik iste-

riz ya da öte yanda ne olduğunu keşfetmek isteriz, bu bence karşıtların aranmasıdır, dolayısıyla karşıtlar yalnızlığı elden hiç bırakmaz. Yalnızlıkla karşılaştığınızda, onda dolu dolu bir sevinç, farkındalıklı bir bilgi yakaladığınızda, o andaki yalnızlığı yıkarsınız. Dolayısıyla ölüm yoktur.

Her şey tükenmeye zorunludur. Şeyler bedenlerdir, niteliklerdir, dirençtir, engellerdir. Bunların hepsi tükenecektir, tükenmeye zorunludur, ancak düşüncede ve duygularda bu dirençten, bu engelden özgür olan kişi ölümsüzlüğü bilecektir, ama arzuların, tutkuların, isteklerin kat kat dizildiği kendi sınırlılığının, kendi kişiliğinin, bireyselliğinin sürekliliği değildir bu. Buna katılmayabilirsiniz, ama eğer düşünceden özgür olursanız, o özbilinçle, dikkatle, yoğun ateşle düşünceyi delip geçerseniz, o zaman ölümsüzlük vardır, bu kusursuz bir uyumdur, bu "sevginin yolu" ya da "sıkıntının yolu" değildir, bütün ayrımlar burada sona ermiştir.

Bombay, 14 Mart 1948

Soran: Ölüm olgusuyla herkes karşılaşıyor, ama ölümün gizi henüz çözülmedi. Bu böyle mi olmalı?

Krishnamurti: Ölümden neden korkulur? Sürekliliğe tutunduğumuzda ölüm korkusu vardır. Tamamlanmamış eylem ölüm korkusuna neden olur. Kişilikte, eylemde, yetenekte, isimde ve benzeri şeylerde süreklilik arzusu ne kadar büyükse, ölüm korkusu da o kadar büyür. Bir sonuç arayan eylem olduğu sürece, süreklilik arayışı içinde bir düşünen de var olmalıdır. Korku, bu süreklilik ölüm tarafından tehdit edildiğinde ortaya çıkar. Demek ki, süreklilik olduğu sürece, ölüm korkusu da olacaktır.

Sürüp giden parçalanır. Sürekliliğin her biçimi, ne kadar soylu olursa olsun, bir parçalanma sürecidir. Süreklilikte yenilenme yoktur, yalnızca yenilenmede ölüm korkusundan özgürlük vardır. Bunun hakikatini görürsek, yanlıştaki hakikati de göreceğiz. Böylece yanlıştan kurtulmaya başlayacağız. O zaman ölüm korkusu olmayacak. Öyleyse yaşam, deneyim buradadır ve sürekliliğin bir aracı değildir.

Andan ana yenilenerek yaşamak olanaklı mıdır? Yalnızca sonda yenilenme vardır, süreklilikte yenilenme yoktur. Sonla başka bir sorunun başlangıcı arasındaki boşlukta yenilenme vardır.

Ölüm, süreksizlik durumu, yeniden doğuş durumudur, bilinmeyendir. Ölüm bilinmeyendir. Sürekliliğin sonucu olan zihin, bilinmeyeni bilemez. Zihin yalnızca bilineni bilebilir. Yalnızca bilinende hareket edebilir ve var olabilir. Öyleyse, bilinen bilinmeyenden korkar. Bilinen bilinmeyeni bilemez ve ölüm giz olarak kalır. Eğer andan ana, günden güne bir son varsa, bu sonda bilinmeyen açığa çıkar.

Ölümsüzlük, 'ben'in (me) sürekliliği değildir. 'Ben' (me) ve 'benimki' zamanın, bir sona doğru olan hareketin sonucudur. Öyleyse 'ben' (me) ve 'benimki' ile bu ölümsüz, zamansız olan şey arasında ilişki yoktur. Bir ilişki olduğunu düşünmek isteriz, ama bu bir yanılsamadır. Ölümsüz olan, ölümlü olanda kapsanmış olamaz. Ölçüsüz olan, zamanın ağına yakalanamaz.

Bir doyum arayışının var olduğu yerde ölüm korkusu vardır. Doyumun sonu yoktur. Arzu, doyum nesnesini sürekli arar, değiştirir ve zamanın ağına yakalanır. Kendini doyurma arayışı sürekliliğin başka bir biçimidir ve düş kırıklığı sürekliliğin bir aracı olarak ölümün peşindedir. Hakikat sürekli değildir. Hakikat bir oluş halidir, oluş zamana bağlı olmayan harekettir. Bu oluş ancak sürekliliği doğuran arzu tümüyle ve tam anlamıyla anlaşıldığında deneyimlenebilir. Düşünce geçmişe dayanır, dolayısıyla düşünce bilinmeyeni, ölçülemez olanı bilemez. Düşünce süreci sona ermelidir. Ancak o zaman bilinemez olan açığa çıkar.

Varanasi, 17 Ocak 1954

Soran: Ölümden korkuyorum. Ölüm nedir ve ölüm korkusundan nasıl kurtulabilirim?

Krishnamurti: Bir soru sormak çok kolaydır. Yaşam için "evet" ya da "hayır" yanıtı yoktur. Ama zihinlerimiz "evet" ya da "hayır"ı ister, çünkü ne düşüneceğimize kafa yoracak biçimde eğitilmiştir, şeyleri nasıl anlayacağımıza, nasıl göreceğimize kafa yoracak biçimde değil. "Ölüm nedir ve ondan nasıl korkmayabilirim?" dediğimizde, açıklamalar, tanımlar isteriz, ama sorun hakkında nasıl düşüneceğimizi asla bilmeyiz.

Sorun hakkında birlikte düşünüp düşünemeyeceğimizi görelim. Ölüm nedir? Oluşun bitmesi, bir sona ermek, öyle değil mi? Bir son olduğunu biliyoruz; bunu çevremizde her gün görüyoruz. Ama ben ölmek istemiyorum, burada 'ben' (I) süreçtir: "Ben düşünüyorum, deneyimliyorum, benim bilgim," geliştirdiğim şeyler, direndiğim şeyler, kişilik, deneyim, bilgi, kesinlik ve yetkinlik, güzellik. Bunların sona ermesini istemiyorum. Süreklilik istiyorum; henüz işim bitmedi; bir sona ermek istemiyorum. Ama yine de bir son var. Kuşkusuz işleyen her organizma bir sona ermeli, ama zihnim bunu kabul etmeyecek, bu yüzden bir inanç, bir süreklilik bulmaya başlıyorum; bunu kabul etmek istiyorum, çünkü yeniden doğuşa, sürüp gideceğime ilişkin eksiksiz

kuramlarım, eksiksiz koşullanmalarım var.

Sürekliliğin, yeniden doğuşun var olup olmadığını tartışmıyoruz. Sorun bu değil. Sorun, çeşitli inançlarınız olmasına karşın, yine de korkuyor olmanız. Çünkü bununla birlikte, kesinlik yok; her zaman belirsizlik var. Her zaman güvence arzusu var. Bu yüzden, zihin sonu bildiği için korkmaya başlar, ömrünü olabildiğince uzatmak ister ve uzatmak için çok, daha çok şey arar. Zihin üstelik ölümden sonra sürekliliğe inanır.

Süreklilik nedir? Süreklilik zamanı anlatmaz mı, saatle ölçülen kronolojik zamanı değil, ama psişik bir süreci? Yaşamak isterim, çünkü bunun sonu olmayan sürekli bir süreç olduğunu düşünürüm, zihnim süreklilik umuduyla kendine ekler, katar. Dolayısıyla zihin zamanın terimleriyle düşünür; zaman içinde sürekliliği olursa, korkudan kurtulacağını sanır.

Ölümsüzlük nedir? Ölümsüzlük diye adlandırdığımız, 'ben'in (me)—yüksek bir düzeyde 'ben'in (me)—sürekliliğidir. Bu 'ben'in süreceğini umarsınız. 'Ben' (me) yine de düşüncenin alanındadır, değil mi? Onun hakkında daha önce düşündünüz. 'Ben' (me), ne kadar üstün olduğunu düşünürseniz düşünün, düşüncenin bir ürünüdür; ve koşullanmıştır, zamandan doğmuştur. Lütfen, yalnızca söylediğimin mantığını izlemeyin, onun büyük önemini de görün. Gerçekten de ölümsüzlük zamana bağlı değildir, özlemlerime, arzulanma, korkulanma, dürtülerime bağlı değildir.

Kişi yaşamın bir sonu, ani bir sonu olduğunu görür. Dün yaşayan bugün yaşayamayabilir ve bugün yaşayan yarın yaşayamayabilir. Yaşamın kesinlikle bir sonu vardır. Bu bir gerçektir, ama biz bunu kabul etmeyiz. Siz dün olduğunuz-

dan farklısınız. Değişik şeyler, değişik bağlantılar, tepkiler, zorlamalar, direnişler, etkiler, 'olan'ı değiştirir ya da onu sona erdirir. Gerçekten yaratıcı bir kişinin bir sonu olması zorunludur ve o bunu kabul eder. Ama biz kabul etmeyiz, çünkü zihinlerimiz biriktirme sürecine son derece alışıktır. "Bugün bunu öğrendim," "Dün şunu öğrenmiştim," deriz. Yalnızca zamanın terimleriyle, sürekliliğin terimleriyle düşünürüz. Sürekliliğin terimleriyle düşünmezsek, bir son olur, ölüm olur ve biz şeyleri oldukları gibi, yalın ve açık bir biçimde, doğrudan görürüz.

Son bulma olgusunu kabul etmeyiz, çünkü zihinlerimiz sürekliliği, ailede, malda, işimizde, yaptığımız her şeyde güvenliği arar. Dolayısıyla korkarız. Ancak güvenlik peşinde koşmaktan, süreklilik arzusundan, süreklilik sürecinden özgür bir zihin, ölümsüzlüğün ne olduğunu bilecektir. Ama kişisel ölümsüzlüğü arayan zihin, süreklilik isteyen 'ben' (me), ölümlülüğün ne olduğunu asla bilemeyecektir; böyle bir zihin korkunun ve ölümün önemini asla bilemeyecek ve onun ötesine asla geçemeyecektir.

Rajghat'ta Öğrencilerle Birlikte, 22 Ocak 1954

Soran: Ölümden neden korkarız?

Krishnamurti: "Ölümden neden korkarız?" diye sordunuz. Ölümün ne olduğunu biliyor musunuz? Şu yeşil yaprağı görüyorsunuz; yaz boyunca yaşadı, rüzgarda dans etti, gün ışığını emdi; yağmurlar onu yıkayıp temizledi; ama sonra kış geldiğinde, yaprak solar ve ölür. Daldaki kuş güzel bir şeydir, ama o da ölür. Yakılmak üzere ırmağa taşınan insan bedenleri görüyorsunuz. Dolayısıyla ölümün ne olduğunu biliyorsunuz. Ondan niçin korkuyorsunuz? Çünkü siz de yaprak gibi, kuş gibi yaşarsınız ve bir hastalık ya da başka bir şey size de uğrar ve siz de sona erersiniz. Oysa "Yaşamak istiyorum, eğlenmek istiyorum, yaşam dediğim bu şeyin bende sürüp gitmesini istiyorum," diyorsunuz. Ölüm korkusu sona erme korkusudur, değil mi? Kriket oynamak, gün ışığının tadını çıkarmak, ırmağı yeniden görmek, eski giysilerinizi giymek, kitap okumak, sürekli arkadaşlarınızla buluşmak—bütün bunlar sona erecektir. Bu yüzden, ölümden korkarsınız.

Ölümden korktuğumuz, ölümün kaçınılmaz olduğunu bildiğimiz için, ölümün ötesine nasıl gideceğimizi düşünürüz; çeşitli kuramlarımız vardır. Ama nasıl sona ereceğimizi bi-

lirsek, korku yok olur; her gün nasıl öleceğimizi bilirsek, korku yok olur. Bunu anlıyor musunuz? Bu biraz çizgi dışına çıkmaktır. Nasıl öleceğimizi bilmiyoruz, çünkü hiç durmadan topluyor, topluyor, topluyoruz. Hep yarının terimleriyle düşünüyoruz: "Ben buyum, şöyle olacağım." Asla bir günü eksiksiz bitirmiyoruz; yaşamak için yalnızca bir gün olduğunu düşünerek yaşamıyoruz. Ne hakkında konuştuğumu anlıyor musunuz? Hep yarında ya da dünde yaşıyoruz. Birisi size günün sonunda öleceğinizi söylese ne yapardınız? O günü dopdolu yaşamaz mıydınız? Bir günü dopdolu bir zenginlikle yaşamıyoruz. Güne tapmıyoruz; her zaman yarın ne olacağını düşünüyoruz, yarın bitireceğimiz kriket oyununu düşünüyoruz, altı ay içinde vereceğimiz sınavı, nasıl şeyler yiyeceğimizi, ne tür giysiler satın alacağımızı, hep yarını ya da dünü düşünüyoruz. Dolayısıyla hiç yaşamıyoruz; hep yanlış anlamda gerçekten ölüyoruz.

Bir günü yaşar ve onunla birlikte bitersek, bir sonraki güne yeni, taze bir günmüş gibi başlarsak, ölüm korkusu yok olur. Edindiğimiz, bildiğimiz, anımsadığımız, savaştığımız şeylerin hiçbirini öteki güne taşımadan her gün ölmek— bunda güzellik vardır; bir son olsa bile, yenilenme vardır.

Yaşamak Üzerine Yorumlar'*dan İkinci Dizi*

Ölüm Korkusu

Evin önündeki kızıl toprak pek çok altın kalpli boru çiçeğine benzer çiçekle doluydu. Bunların geniş, leylak renkli yapraklan ve çok hafif kokuları vardı. Gün boyunca savruluyorlar, ama gecenin karanlığında kızıl toprağı örtüyorlardı. Sabah güneşinde parıldayan otlarıyla bu sürüngen bitki çok güçlüydü. Birkaç çocuk dikkatsizce çiçekleri ezdiler, aceleyle arabasına binen bir adam onlara bakmadı bile. Yoldan geçen biri çiçeklerden birini kopardı, kokladı, bir süre yanında taşıdı, hemen sonra da düşürdü. Büyük olasılıkla evin hizmetçisi olan bir kadın çiçeklerden birini kopardı, saçına taktı. Nasıl da güzeldi bu çiçekler ve güneşte nasıl da çabuk soluyorlardı!

"Hep korku doluydum. Çocukken sıkılgan, çekingen ve duyarlıydım, şimdi de yaşlılıktan ve ölümden korkuyorum. Hepimizin ölmek zorunda olduğunu biliyorum, ama bu korkuyu dindirecek akla yatan bir şey göremiyorum. Fiziksel Araştırma Topluluğu'na katıldım, birkaç seansa devam ettim ve büyük öğretmenlerin ölüm hakkında söylediklerini okudum; ama korku hâlâ duruyor. Hatta psikanalizi denedim, ama yararı olmadı. Bu korku bende büyük sorun oldu; geceyarısı kabuslarla uyanıyorum, bunların hepsi de

ölümle bağlantılı. Tuhaf bir biçimde, şiddetten ve ölümden korkuyorum. Savaş benim için hep bir kabus olmuştur ve şu anda gerçekten rahatsızım. Bu bir nevroz değil, ama nevroza dönüşebileceğini görüyorum. Bu korkuyu denetlemek için elimden gelen her şeyi yaptım; ondan kaçmayı denedim, ama kaçışımın sonunda ondan kurtulamadım. Yeniden doğuş üzerine aptalca seminerler dinledim ve bunu konu alan Hindu ve Budist literatürü inceledim. Ama hiçbiri, en azından benim için, doyurucu olmadı. Ölümden korkum yüzeysel değil, çok derin bir korku duyuyorum."

Geleceğe, yarına, ölüme nasıl yaklaşıyorsunuz? Konunun hakikatini mi arıyorsunuz, yoksa süreklilik ya da yok olma iddianızı güçlendirecek bir güvence peşinden mi koşuyorsunuz? Hakikati mi istiyorsunuz, rahatlatıcı bir yanıt mı?

"Bu biçimde koyarsanız, gerçekten neden korktuğumu bilmiyorum. Ama korku hem orada, hem de çok acil."

Sorununuz nedir? Korkudan özgür olmak mı istiyorsunuz, yoksa ölüme ilişkin hakikati mi arıyorsunuz?

"Ölüme ilişkin hakikatle ne demek istiyorsunuz?"

Ölüm kaçınılmaz bir olgu; ne yaparsanız yapın, o geri döndürülemez, son ve gerçek. Ama ölümün ötesindeki şeyin hakikatini mi bilmek istiyorsunuz?

"Araştırdıklarım ve seanslarda gördüğüm bazı maddeleştirmeler, ölümden sonra bir tür süreklilik olduğunu açıkça gösteriyor. Düşünce kendi kendinize ileri sürdüğünüz bazı biçimlerde varlığını sürdürüyor. Tıpkı şarkıların, sözlerin ve resimlerin yayınının öteki uçta bir alıcıyı gereksindiği gibi, ölümden sonra süren düşünce de kendini dışavurabileceği

bir aracı gereksiniyor. Araç belki bir medyum olabilir ya da düşünce kendini başka bir biçimde yeniden doğurabilir. Bu oldukça açık, deneylenebilir ve anlaşılabilir; ama bu konuda daha derine gitmiş olmama karşın, kesinlikle ölümle bağlantılı olduğunu düşündüğüm anlaşılmaz bir korku yine de var."

Ölüm kaçınılmazdır. Süreklilik sona erdirilebilir ya da beslenebilir ve korunabilir. Sürekliliği olan kendini yenileyemez. Asla yeni olamaz; bilinmeyeni anlayamaz. Süreklilik süredurumdur, sonsuza dek süren zamansız değildir. Zaman, süredurum yoluyla zamansız olmaz. Yeninin olması için bir son olmalıdır. Yeni, düşüncenin sürekliliği içinde değildir. Düşünce, zamanda sürekli harekettir; bu hareket zamana bağlı olmayan bir varlık halini kapsamaz. Düşünce geçmiş üzerinde temellenir; varlığı zamana bağlıdır. Zaman yalnızca kronolojik değildir, aynı zamanda geçmişin bugünden geleceğe hareketi olarak düşüncedir; belleğin, sözcüğün, resmin, simgenin, kaydın, yinelemenin hareketidir. Düşünce, bellek, söz ve yinelenme yoluyla sürer. Düşüncenin sonu yeninin başlangıcıdır; düşüncenin ölümü sonsuz yaşamdır. Yeninin olması için hep bir son olmalıdır. Yeni olan sürekli değildir; yeni, asla zamanın alanı içinde yer almaz. Yeni yalnızca andan ana ölümdedir. Bilinmeyenin olması için her gün ölüm olmalıdır. Son başlangıçtır, ama korku sonu engeller.

"Korktuğumu biliyorum, ama korkunun ötesinde ne olduğunu bilmiyorum."

Korkuyla ne demek isteriz? Korku nedir? Korku bir soyutlama değildir; bağımsız, soyutlanmış olarak bulunmaz. Yalnızca bir şeyle bağlantılı olarak ortaya çıkar. Korku, ilişki sürecinde kendini açığa vurur; ilişkiden ayrı korku yoktur.

Peki korktuğunuz nedir? Ölümden korktuğunuzu söylüyorsunuz. Ölümle ne demek isteriz? Kuramlarımız, kurgulamalarımız, belirli gözlemlenebilir olgular olmasına karşın, ölüm yine de bilinmeyendir. Hakkında ne bilirsek bilelim, ölüm bilinenin alanına getirilemez; onu yakalamak için elimizi uzatırız; ama yakalayamayız. Çağrışım bilinendir; bilinmeyen tanıdık bir hale getirilemez; alışkanlık onu yakalayamaz, dolayısıyla korku vardır.

Bilinen, zihin, bilinmeyeni kavrayabilir ya da içerebilir mi? Uzanan el yalnızca bilinebilir olanı alabilir; bilinmeyeni tutamaz. *Arzuyu deneyimlemek* düşünmeye süreklilik kazandırmaktır; arzuyu deneyimlemek geçmişe güç katmaktır; arzuyu deneyimlemek bilineni ilerletmektir. Ölümü deneyimlemek istiyorsunuz, değil mi? Yaşamanıza karşın, ölümün ne olduğunu bilmek istiyorsunuz. Ama yaşamanın ne olduğunu biliyor musunuz? Yaşamı yalnızca çatışma, karmaşa, düşmanlık, geçici sevinç ve acı olarak biliyorsunuz. Peki ama bu yaşam mıdır? Savaşım ve sıkıntı yaşam mıdır? Yaşam diye adlandırdığımız bu durumda, bilinç alanımızda olmayan bir şeyi deneyimlemek istiyoruz. Bu acı, bu savaşım, sevinçle sarılmış nefret yaşamak diye adlandırdığımız şeydir; ama yaşamak dediğimiz şeyin karşıtını deneyimlemek istiyoruz. Karşıt, belki değiştirilmiş olanın sürekliliğidir. Ama ölüm karşıt değildir. O bilinmeyendir. Bilinebilir olan, ölümü, bilinmeyeni deneyimlemek ister; ama ne yapsa ölümü deneyimleyemez. Böylece korku doğar, değil mi?

"Açıklıkla ortaya koydunuz. Yaşıyorken ölümü bilebilir ya da deneyimleyebilirsem, korkudan kurtulabilirim."

Ölümü deneyimleyemediğiniz için ondan korkarsınız. Bilinç, bilinç yoluyla ortaya çıkarılamayan bu hali deneyimleyebilir mi? Deneyimlenebilen şey bilincin, bilinenin yansıt-

masıdır. Bilinen yalnızca bilineni deneyimleyebilir; deneyim yalnızca bilinenin alanı içindedir; bilinen kendi alanı ötesindekini deneyimleyemez. Deneyimleme deneyimden tümüyle farklıdır. Deneyimleme deneyimleyenin alanı içinde değildir. Ama deneyimleme yittikçe, deneyimleyen ve deneyim oluşur, böylece deneyimleme bilinenin alanı içine getirilir. Bilen, deneyimleyen, bilinmeyeni deneyimleme arzusu duyar; ve deneyimleyen, bilen, deneyimleme haline giremediği için korkar. Deneyimleyen *korkudur*; deneyimden ayrı değildir. Korkuyu deneyimleyen onun bir gözlemcisi değildir; kendisi *korkudur*, korkunun aracıdır.

"Korkuyla ne demek istiyorsunuz? Ölümden korktuğumu biliyorum. Korku *olduğumu* değil, ama bir şeyden *korktuğumu* hissediyorum. Korkuyorum ve korkudan ayrıyım. Korku, ona bakan, onu çözümleyen 'ben' den (I) ayrı bir duyumdur. Ben gözlemleyenim ve korku gözlemlenen. Gözlemleyen ve gözlemlenen nasıl bir olur?"

Sizin gözlemleyen ve korkunun gözlemlenen olduğunu söylüyorsunuz. Ama bu gerçekten böyle mi? Siz niteliklerinizden ayrı bir varlık mısınız? Niteliklerinizle aynı değil misiniz? Siz, düşünceleriniz, duygulanmız, vb. değil misiniz? Siz niteliklerinizden, düşüncelerinizden ayn değilsiniz. Siz *düşüncelerinizsiniz*. Düşünce 'siz'i, sözde ayrı varlığı yaratır; düşünce olmadan, düşünen de yoktur. Kendinin kalıcı olmadığını görerek, düşünce sürekli, kalıcı varlık olarak düşüneni yaratır; ve düşünen, geçici olandan ayn deneyimleyene, çözümleyene, gözlemleyene dönüşür. Hep kalıcılığın yollannı arzularız; düşünce, kalıcı olmadığımızı görerek, kalıcı olacağı varsayılan düşüneni yaratır. Düşünen bundan sonra kalıcılığın başka ve yüksek durumlannı oluşturmaya yönelir: ruh, atman, yüksek ben, vb. Düşünce bütün bu yapının temelidir. Ama bu başka bir konu. Biz kor-

kuyla ilgileniyoruz. Korku nedir? Ne olduğuna bakalım.

Ölümden korktuğunuzu söylüyorsunuz. Onu deneyimleyemediğiniz için, ondan korkuyorsunuz. Ölüm bilinmeyendir, bilinmeyenden korkuyorsunuz. Böyle değil mi? Peki, bilmediğiniz bir şeyden korkabilir misiniz? Bir şey sizin için bilinmeyense, ondan nasıl korkabilirsiniz? Gerçekte, bilinmeyenden, ölümden değil, bilinenin kaybından korkuyorsunuz, çünkü bu acıya yol açabilir, aldığınız hazzı azaltabilir, sizi hoşnutsuz kılabilir. Korkuya yol açan bilinendir, bilinmeyen değil. Bilinmeyen, korkuya nasıl neden olur? Bilinmeyen, hazzın ve acının terimleriyle ölçülemez; o bilinmeyendir.

Korku kendi kendine var olamaz; bir şeyle ilişkili olarak ortaya çıkar. Gerçekte, ölümle ilişkili olarak bilinenden korkarsınız, değil mi? Çünkü bilinene, bir deneyime bağlanmışsınızdır, geleceğin alabileceği durumdan korkarsınız. Ama geleceğin 'alabileceği durum' yalnızca bir tepkidir, bir varsayımdır, 'olan'ın karşıtıdır. Öyle değil mi?

"Evet, bu doğru görünüyor."

Peki 'olan'ın ne olduğunu biliyor musunuz? Onu anlıyor musunuz? Bilinenin dolabını açtınız ve içine baktınız mı? Üstelik orada bulabileceğiniz şeyden korkmuyor musunuz? Bilineni, sahip olduğunuz şeyi sorguladınız mı?

"Hayır. Bilineni hep kabul ettim. Geçmişi, kişinin gün ışığını ya da yağmuru kabul etmesi gibi kabul ettim. Onun hakkında hiç düşünmedim; kendi gölgenizin bilincinde olmamanız gibi, onun bilincinde değildim. Şimdi sizin söylediğiniz gibi, orada ne olabileceğini keşfetmekten de korkuyorum."

Çoğumuz kendimize bakmaktan korkmaz mıyız? Hoş olmayan şeyler keşfedebiliriz, bundan dolayı bakmamayı yeğleriz. Ne olduğunu bilmemeyi seçeriz. Yalnızca gelecekte ne olabileceğinden değil, bugün ne olabileceğinden de korkarız. Kendimizi olduğumuz gibi bilmekten korkarız, olandan kaçınmak bizi olabilecekten korkmaya götürür. Sözde bilinene korkuyla yaklaşırız, bilinmeyene, ölüme de öyle. Olandan kaçınmak hoşnutluk arzusudur. Güvence ararız, hep rahatsız olmamayı arzularız, bizi olandan kaçınmaya iten ve olabilecekten korkutan, rahatsızlığı yaşamama arzusudur. Korku olanın bilinmemesidir ve yaşamımız sürekli bir korku hali içinde geçer.

"Peki ama kişi bu korkudan nasıl kurtulur?"

Bir şeyden kurtulmak için onu anlamalısınız. Korku mu, yoksa yalnızca görmeme arzusu mu var? Korkuya neden olan, görmeme arzusudur; olanın anlamını kavramak istemediğinizde, korku engelleyici bir rol oynar. Olanı sorgulamaktan kaçınarak yaşamınıza hoşnutluk katabilirsiniz, bunu çoğumuz yapar; ama olanın yüzeysel bir incelemesi kimseyi mutlu kılmaz, sevindirmez. Yalnızca sorgulamalarında ciddi olanlar mutluluğun farkına varabilirler; yalnızca onlar için korkudan özgürlük vardır.

"Peki olanı kişi nasıl anlar?"

Olan, ilişkinin, her şeyle ilişkinin aynasında görülür. Olan, geri çekilerek, soyutlanarak anlaşılamaz; yadsıyan ya da kabul eden bir yorumcunun, çevirmenin var olduğu yerde anlaşılamaz. Olan, zihin tümüyle edilgin olduğunda, zihin olanın üzerinde bir işlem yapmadığında anlaşılabilir.

YAŞAMAK ve ÖLMEK ÜZERINE

"Edilgin farkındalık çok zor değil midir?'

Düşünce var olduğu sürece öyledir.

Seattle, 3 Ağustos 1950

Soran: Ölüm nedir ki insanın ondan korkması gereksin?

Krishnamurti: Ölümün ne olduğunu biliyor musunuz? Ondan korkmuyor musunuz?

S: Evet.

S: Hayır.

K: Bir sona ermekten korkmuyor musunuz? Öyleyse yaşamdan çok bıkmışsınız. Bir sona ermek değilse, ölüm nedir? Hepsi siz olan anılarınızdan, deneyimlerinizden, sevdiklerinizden ayrılmaktan korkmuyor musunuz?

S: Ölümü bilmiyoruz; yalnızca başkasının ölümünü biliyoruz.

K: Ölüm, kuşkusuz bilmediğimiz bir şey; onu yalnızca dolaylı olarak deneyimleyebiliyoruz. Ölmek bir sona ermektir, psişik olduğu kadar fiziksel olarak da.

S: Ölüm sorununu değil de, ölüm korkusu sorununu merak ediyoruz.

K: Öyleyse soruna birlikte girelim; onu birlikte deneyimle-

yelim, araştıralım.

Ölümden korkuyoruz. Kesin ve olumlu biçimde bildiğimiz bir şeyden korkmuyoruz. Korku yalnızca belirsiz olanla, bizi yaralayabilecek, bizi güvensiz bırakabilecek olanla ilişkideyken vardır. Ölüm bir belirsizliktir, bu yüzden korkarız. Ölümün bütün içeriğini, bütün anlamını, olanın ötesindekinin bütün önemini bilseydik, korkmayacaktık, değil mi? Öyleyse ölümün ne olduğunu nasıl bilebiliriz? Yaşarken ölümü nasıl bilebiliriz?

S: Onu deneyimlemeden nasıl bilebiliriz?

K: Bir dakika, göreceğiz. Zihnin yollarını anlamak bizim için nasıl da zor! Zihin bilinmeyeni bilinir kılmak ister—zorluklardan biridir bu. Zihin, "Ölümün ötesinde ne olduğunu bilmezsem, korkarım; ama beni bir sürekliliğin var olduğuna inandırabilirseniz, korkudan kurtulurum," der. Zihin kesinlik arar; ama kesinlik aradığımız ölçüde korku başgösterir. Ölümden değil de belirsiz olandan korkarız. Yalnızca bir güven duygusuyla yaşayabiliriz, eğer o bizden alınmışsa, korkarız. Eğer ölümün ne olduğunu keşfedebilirsek, korkudan özgürleşiriz.

S: Ölümü bir son olarak düşünürsem, sürekliliğim olmasını istediğim sürece bir güven duygusuna nasıl sahip olabilirim? Öte yandan, kesinlik arzumdan nasıl kurtulabilirim?

K: Kişi ancak kesinliğin var olmadığının farkına varırsa ondan kurtulabilir.

S: Ama geleceğin kesin olmasını istiyoruz.

K: Olabilir mi? Geçmişte yaşadığımızdan ve gelecekte de

bir sürekliliğe sahip olacağımızdan emin olmak istiyoruz. Kutsal kitapların söylediği her şeyi okuyabiliriz; başka insanların deneyimlerini dinleyebilir, medyumların verdiği güvencelerin peşinden koşabiliriz; ama bu bizi korkudan özgürleştirecek midir? Kesinliği aradığımız sürece, belirsizlik korkusu başgösterir. Lütfen, bu bir bilmece değil. Karşıtı aramak, olduğumuzun karşıtını aramak, olduğumuzdan kaçma, kaçınma arzusu, bunlar korkuyu yaratır, değil mi? Öyleyse korkunun ne olduğunu açıklıkla anlamalıyız. Korku nedir?

Ölüm olgusu vardır ve biz bu olgudan korktuğumuzu söylüyoruz. Korku olgudan dolayı mı oluşur, *ölüm* sözcüğünden dolayı mı, yoksa duyum sözcükten bağımsız mıdır? Sözcüklere tepki veririz. *Tanrı*, *aşk*, *komünizm* ve *demokrasi* gibi sözcükler bizde sinirsel ve psişik tepkiler yaratır, değil mi? 'Tanrı'ya inandığımızda ve 'Onun' hakkında konuştuğumuzda, kendimizi daha iyi hissederiz. *Ölüm*, *nefret*, *Almanlar*, *Ruslar*, *Hindular* ve *Zenciler* gibi sözcüklerin bizim için olağanüstü derin anlamları vardır. Öyleyse, korku dediğimiz duyumun bir gerçeklik mi, yoksa yalnızca kullandığımız sözcüklerin bir sonucu mu olduğunu araştırmalıyız.

S: Gerçeklik sözcüğe verdiğimiz anlamdır.

K: Bu noktada ilerleyelim. Eğer biz cidden korkudan özgürleşmek istiyorsak, ona doğru yaklaşımın ne olduğunu araştırmalıyız. Ölüm dediğimiz bu şeyden korkmamıza neden olan çeşitli etkenler görebiliriz, ama ben bunun başka bir nedeni olup olmadığını, *ölüm* sözcüğünün, anlamından dolayı, zihnimizde uyandırdığı çağrışımdan dolayı korkumuzdan sorumlu olup olmadığını merak ediyorum. Lütfen izleyin, bunun sonucunda ne olduğunu göreceğiz. *Ölüm*

sözcüğü, bizim için taşıdığı büyük öneme karşın, ölümün kendisi değildir, öyle değil mi?

S: Bu sözcük sonluluğun bir göstergesini taşıyor.

K: Evet, üstelik ırkın, sınıfın, bireyin bütün korkularını da. Zihinlerimiz yalnızca bu sözcükle değil, aynı zamanda *kapitalizm*, *faşizm*, *barış*, *savaş* gibi sözcüklerle de koşullanmış, öyle değil mi? Sözcüklerin, simgelerin, imgelerin bizim için olgulardan daha büyük bir önemi var, çünkü sözcükler olmaksızın düşünemeyiz. Sözcük imgedir, simgedir ve bizim düşünüşümüz sözelleştirme, simgeleştirme, imgeleme, etiketlemedir. Eğer imgelerimiz, simgelerimiz ya da sözcüklerimiz olmasaydı, belleğimiz olmayacaktı, değil mi? Öyleyse bize korku duyumunu, ölüm *olgusu* değil, *ölüm* sözcüğü verir. Değil mi? Biz aynı zamanda kesinliğe alışkın olan zihnimiz belirsizlikle karşılaştığında, bilinenin, geçmişin sonucu olan zihin bilinmeyenle, gelecekle karşılaştığında doğan korkuyu görürüz.

Bir sonraki soru şu: Ona 'korku' adını vermeseydik, korku duyumu olacak mıydı? Sözcük olmaksızın duyum oluşur mu?

S: Sözcük duyum için yalnızca bir etikettir. Duyuma bir ad vermek zorundayız; bu onu tanımamızın tek yoludur.

K: Ölüm korkusunu düşündüğümüzde, duyum mu sözcük mü önce gelir? Sözcük mü duyumu oluşturur, yoksa duyum sözcükten bağımsız mıdır? Bu gerçekten önemli bir soru, eğer bu noktada ilerleyebilirsek, çok önemli şeyler göreceğiz.

Ölüm olgusuyla karşılaştığımızda onu adlandırırız ve bu ad

hoşlanmadığımız, korkutucu bir belirsizlik duygusu yaratır. Şimdi, ölüm yeni bir şeydir, ölüm olgusu yeni bir zorluktur, değil mi? Buna karşın, ölüme bir ad verdiğimiz anda, onu eski kılarız. Zihin yeni bir olguyla, yeni bir olayla, yeni bir duyumla karşılaşır karşılaşmaz, onu etiketler, tanımlar, çünkü herhangi bir şeyi anlamanın tek yolu bu diye düşünürüz: yeniyi eskiye dönüştürmek. Zihnin çalışma yolu budur, değil mi? Bunu hep yaparız. Bu büyük olasılıkla bilinçdışı bir eylemdir, ama bu bizim anlık yanıtımızdır. Zihin yeni hakkında düşünemez, bu nedenle her zaman onu eskinin terimlerine çevirir. Düşünme bir söze dökme sürecidir, değil mi? Ölüm diye adlandırdığımız olguyla karşılaştığımızda, onun hakkında düşünerek yanıt veririz ve bu söze döküş korkuyu yaratır. Şimdi sorun, *ölüm* diye adlandırdığımız şeyle karşılaştığımızda, sözel olarak yanıt vermemenin olanaklı olup olmadığıdır.

S: Ben olanaksız derdim.

K: Denememişseniz, nasıl 'olanaklı' ya da 'olanaksız' diyebilirsiniz? Bu soruyu size sorduğumda, bir şeyle karşılaşıyorsunuz ve o anki tepkiniz bir yanıt bulmayı denemek oluyor; zihniniz işlemeye başlıyor ve bir anda sözcükler dökülüyor. Lütfen zihninizi izleyin; bilmediğiniz bir şey sorulduğunda, zihnin sessiz kalmadığını ve yeniyi anlamayı denediğini, ama hemen doğru yanıt için belleğin eski kayıtlarına bakmaya başladığını göreceksiniz.

S: Uslamlamanızın mantıksal sonucu düşünme sürecine son vermek olacaktır.

K: Lütfen, bu bir mantıksal uslamlama değil; bu bir olgusal gözlem. Eğer denerseniz, ne olduğunu göreceksiniz. Zihin yeni bir şeyle karşılaştığında yanıtı olmadığı için, sözcükler

olmadığı için, sessiz kalır. Tümüyle yeni bir şey gördüğümüzde, onu tanımadığımız, önceden bildiğimiz hiçbir şeyle tanımlayamadığımız için adlandırmayız. Onun ne olduğunu bulmaya dikkat ederiz ve bu dikkat halinde söze dökme yoktur. Söze dökmeye başladığımız an, her deneyim yeni olmaktan çıkar ve eskiye dönüşür, değil mi?

S: Eğer tümüyle yeniyse, söze dökecek hiçbir şey yoktur.

K: Elbette. Öyleyse, eğer onu söze dökmüyorsak, ölüm yeni bir şeydir. Ölüm bir sözcük olmasına karşın, bu sözcüğün içeriği, onun koşullayıcı niteliği, onun dışına çıkar. Bundan sonra ölüme bakabiliriz. Peki, yeni bir zorlukla karşılaşan ve onu söze dökmeyen, doğru yanıtı bulmak için hemen eski anılara, eski kayıtlara bakarak yanıt vermeyen zihnin durumu nedir? Bu zihin yeni değil midir? Eski koşullanmalar yıkılmıştır, kışkırtma bitmiştir, araştırma bir sona ermiştir. Peki, zorluk yeni olduğunda, zihin yeni olduğunda, korku nerededir?

S: Zihin yenidir, ama bir adı olmasa da zorluk eskidir.

K: Ölüm ancak biz onu tanıdığımızda eskidir ve biz onu ancak sözcükler yoluyla, bellek yoluyla tanırız, bu da kişinin koşullanmasıdır. Ölüm eskidir, çünkü onda korkunun, inancın, tesellinin, kaçışın bütün göstergeleri vardır. Biz ona hep bilinenle yaklaştık; yaklaşımımız eski yaklaşım, dolayısıyla biz onu ölüm olarak tanıyoruz. Ama yeni bir yaklaşımımız olursa, ona eskiden tümüyle soyulmuş yeni bir zihinle gelirsek, o artık ölüm diye adlandırdığımız şey olmayabilir; tümüyle farklı bir şey olabilir.

S: Baktığımız şeyi ona bir ad vermesek de bilmeliyiz.

K: Yapmamızı önerdiğim şey işte bu. Zihnin söze dökme sürecini durdurabilmesinin olanaklı olup olmadığını araştırmayı deneyelim ve yalnızca bakalım. Eğer zihin bunu yapabilirse, zihnin baktığı bu yeni şey, aynı biçimde yeni olan zihninden ayrı mıdır? Zorluk ve zorluğu gözlemleyen arasında bir bölünme var mıdır?

S: Zorluğu gözlemleyen yaratır.

K: Yanıtlamada çok acelecisiniz. Lütfen söylediğimi kendi terimlerinize çevirmeyin, çünkü o zaman bütün anlamını kaçırırsınız.

S: Eğer ikisi de yeniyse, aynı ya da farklı olduklarını nasıl söyleyebiliriz?

K: Zihin yeni olduğunda, zorluk da yeni olduğunda, zorluk zihnin dışında mıdır?

Zorluk şu ki, biz bunu deneyimlemedikçe, bunun bizim için pek az anlamı olacak. Yeni olanın ölümü yoktur, o sürekli oluşur, asla eski değildir. Yalnızca eski bir sona ermekten korkar; eğer biz bu bütünsel soruna derinlemesine inersek, zihin için özgürlüğün olanaklı olduğunu görürüz, yalnızca ölüm korkusundan değil, korkunun bütün öteki biçimlerinden de.

Avrupa'da Konuşmalar 1968'*den*
Paris, 28 Nisan 1968

Korku ve sıkıntıyı ele alırken, kişi bu ölüm ve yaşlılık sorununa girmeli. Ölüm hastalıkla, kazayla ya da yaşlılıkla gelebilir. Fiziksel organizmanın bir sona ermesi olgusu açıktır. Organizmanın büyümesi, yaşlanması, güçten düşmesi ve ölmesi olgusu da vardır. Kişi yaşlandıkça, bunun oluşturduğu sorunu, çirkinliğini, yaşlandıkça kişinin nasıl da donuklaştığını, duyarsızlaştığını gözlemler. Kişi nasıl yaşayacağını bilmediğinde yaşlılık bir soruna dönüşür. Kişi hiç yaşamamış olabilir—savaşım, acı, çatışma içinde yaşamıştır, bu da kendini yüzlerimizde, bedenlerimizde, tutumlarımızda dışavurur.

Fiziksel organizmanın bir sona ermesi olarak ölüm, kesinlikle kaçınılmazdır. Belki bilim adamları yeni bir elli yıl ya da yüz yıl için ömrü uzatacak haplar bulabilirler, ama her zaman sonunda ölüm vardır. Her zaman yaşlılık sorunu, kişinin belleğini yitirmesi sorunu, toplum için yararsız hale gelme sorunu, vb. vardır. Ve ölüm vardır, kaçınılmaz, bilinmeyen, hoş olmayan ve dehşetli bir şey olarak ölüm. Ondan korktuğumuz için onun hakkında hiç konuşmayız ya da konuşursak kuramlarımız, rahatlatıcı formüllerimiz vardır: Doğunun 'yeniden doğuş'u, Batının 'diriliş'i gibi. Ya da belki, entelektüelce, ölümü kabul ederiz ve ekleriz: "Her

şey öldüğü gibi ben de öleceğim." Akla uydurma, rahatlatıcı bir inanç ve bir kaçış, hepsi tümüyle aynıdır.

Ama ölüm nedir? Fiziksel varlığın bir sona ermesinden başka, ölüm nedir? Bu soruyu sorduğunda, kişi yaşamın ne olduğunu sormalıdır. Bu ikisi birbirinden ayrılamaz. "Ölümün ne olduğunu bilmek istiyorum," derseniz, yaşamın ne olduğunu bilmedikçe bunun yanıtını asla bilemezsiniz. Peki yaşamımız nedir? Doğduğumuz andan öldüğümüz ana kadar, yaşam bitmez tükenmez bir savaşımdır; bir savaş alanıdır, yalnızca iç dünyamızda değil, aynı zamanda komşularımızla, karımızla, çocuklarımızla, kocamızla, her şeyle—yaşam sıkıntı, korku, suç, yalnızlık ve umutsuzluk dolu bir kavgadır. Ve bu umutsuzluktan zihnin buluşları doğar: tanrılar, kurtarıcılar, azizler ve kahramanlara, ritüellere, savaşa—gerçek savaşa, birbirini öldürmeye—tapınma. Bizim yaşamımız budur. Anlık bir sevincin duyulduğu, gözümüzde ışığın binde bire parladığı yaşam dediğimiz şey budur, yine de bu bizim yaşamımızdır. Bu yaşama bağlanmışızdır, çünkü "En azından biliyorum ki, hiç olmamaktan buna sahip olmak iyidir," deriz.

Dolayısıyla kişi, yaşamaktan ve ölümden, sondan korkar. Ve ölüm kaçınılmaz olarak geldiğinde onunla savaşır. Yaşamımız, kendimizle ve bizimle ilgili her şeyle uzun bir savaştır. Bu, sevgi diye adlandırdığımız bir savaştır; cinsel ya da başka türlü doyumlarıyla artan bir haz, bir arzudur; hepsi sabahtan akşama kadar yaşamımızdır.

Kişi yaşamı anlamadıkça, yalnızca ölümün dışında bir yol araması tümüyle anlamsızdır. Kişi yaşamanın ne olduğunu anladığında—bu, sıkıntıya, savaşmaya son vermektir, yaşamı bir savaş alanına çevirmek değildir—psişik olarak, derinlemesine görecektir ki, yaşamak ölmektir: her gün her

şeyi terk etmek, biriktirilip toplanmış her şeyi terk etmek; böylece zihin her gün taze, yeni ve masumdur. Bu büyük bir dikkat ister. Ama bu, sıkıntıya, korkuya ve düşünmeye bir son vermedikçe olmaz. O zaman zihin tümüyle sessizdir—donuk değildir, aptal değildir, yoga ya da başka şeyler yoluyla oynanan oyunlarla ya da disiplinlerle duyarsızlaştırılmış değildir. O zaman yaşam ölmektir; bu, sevgisiz ölümün var olmadığı anlamına gelir. Sevgi bir anı değildir. Yaşam, sevgi ve ölüm birlikte hareket eder, bunlar ayrı şeyler değildir. Böylece yaşam her gün yepyeni bir halde yaşamayı içerir; bu açıklığa, bu masumluğa sahip olmak için, her zaman merkezinde 'ben'in (me) olduğu zihnin bu halinin ölmesi gerekir.

Sevgi yoksa erdem de yoktur. Sevgi yoksa barış da yoktur; ilişki de yoktur. Bu, zihnin yalnızca hakikatin var olduğu boyuta ölçüsüzce ilerlemesinin temelidir.

Avrupa'da Konuşmalar 1968'*den*

Amsterdam, 19 Mayıs 1968

Yaşamın başka bir olgusunu anlamak zorundayız, bu ölümdür: yaşlılıktan ya da hastalıktan kaynaklanan ölüm, doğal ya da kaza sonucu ölüm. Kaçınılmaz olarak yaşlanırız ve bu değişim kendisini ve kaba, vahşi arzularımızı doyurup doyurmadığımızı yaşam biçimimizde ve yüzümüzde gösterir. Gençken, tazeyken, masumken taşıdığımız duyarlığı yitiririz. Yaşlandıkça duyarsızlaşır, donuklaşır, farkındalığımızı yitirir, yavaş yavaş mezara gireriz.

Demek ki yaşlılık vardır. Ve çoğumuzu dehşete düşüren ölüm diye adlandırdığımız bu olağanüstü şey vardır. Korkmuyorsak, bu olguyu akla uydurmuşuz, aklın buyruklarını kabullenmişiz demektir. Ama korku yine de oradadır. Organizmanın, bedenin bir sonu olduğu açıktır. Bunu doğal kabul ederiz, çünkü her şeyin öldüğünü görürüz. Ama psişik bir sonun olduğunu, 'ben'in (me), aileyle, evle, başarıyla, yaptığım şeylerle ve yapmam gereken şeylerle, başarılar ve başarısızlıklarla birlikte 'ben'in (me) bir sonu olduğunu kabul etmeyiz—sonumuz gelmeden önce yapılacak şeyler vardır! Psişik varlığın sona erecek olmasından korkarız—varlığımızı merkezine koyduğumuz değişik biçimlerde, sözlerde, 'ben'in (me), 'ben'in (I), 'ruh'un sona ermesinden korkarız.

Bu varlık bir sona erer mi? Yoksa sürekliliği mi vardır? Doğu, bir sürekliliği olduğunu söylemiştir: yeniden doğuş; eğer doğru yaşadıysanız, sonraki yaşamda daha iyi biri olarak doğmak. Bütün Asya'nın yaptığı gibi yeniden doğuşa inanırsanız (bunu neden yaptıklarını bilmiyorum, ama bu onlara büyük rahatlık veriyor), yakından gözlemlediğinizde, bu fikirde şimdinin, her günün büyük önem taşıdığını görürsünüz. Çünkü sonraki yaşamda, ya her gün için bedel ödersiniz ya da nasıl yaşadığınıza bağlı olarak ödüllendirilirsiniz. Dolayısıyla sonraki yaşamda olacağına inandığınız şeyler değil, ne olduğunuz ve nasıl yaşadığınız önemlidir. 'Diriliş'ten söz ettiğinizde de durum böyledir. *Burada* (Batı'da) dirilişi bir kişi ve o kişiye tapınma biçiminde simgeleştirmişsiniz, çünkü *şimdiki* yaşamınızda (cennette, Tanrı'nın sağ yanında değil, bunlar her ne demekse) kendi kendinize nasıl yeniden doğacağınızı bilmiyorsunuz.

Öyleyse şimdi nasıl yaşadığınız—neye inandığınız değil—ne olduğunuz, ne yaptığınız önem taşır. Ama 'ben' (I) diye adlandırdığımız merkezin bir sona ermesinden korkarız. Soruyoruz: 'Ben' (I) bir sona erer mi? Lütfen bunu dinleyin!

Siz düşüncede yaşamışsınız; demek istediğim, düşünmeye büyük önem vermişsiniz. Ama düşünme eskidir; düşünme asla yeni değildir; düşünme belleğin sürekliliğidir. Orada yaşadıysanız, kuşkusuz bir tür süreklilik vardır. Öyle bir süreklilik ki, ölüdür, bitmiştir, sona ermiştir. Eski bir şeydir; yalnızca sona eren yeni bir şeye sahip olabilir. Dolayısıyla ölmek anlamak için çok önemlidir; ölmek; kişinin bildiği her şeyi terk etmesi. Bunu denediniz mi bilmiyorum. Bilinenden özgür olmak, belleğinizden özgür olmak, birkaç gün için bile olsa, hazzınızdan özgür olmak, herhangi bir gerekçe olmadan, herhangi bir korku olmadan, ailenizi, evinizi, adınızı bir yana bırakmak, tümüyle adsız olmak. Bu

tümüyle adsız olan kişinin şiddeti yoktur, şiddet yüklü değildir. Böylece her gün ölmek, bir fikir olarak değil, ama gerçekten ölmek—*yapın*, yapın bunu bir ara!

Kişinin ne çok şey biriktirdiğini biliyorsunuz; yalnızca kitaplar, evler, banka hesapları değil, ama içsel olarak da, övgü ya da sövgü dolu anılar, başarı anıları, size bir konum sağlayan belirli bir deneyiminizi oluşturan anı. Hiçbir gerekçe olmadan, hiçbir tartışma olmadan, hiçbir korku olmadan bütün bunları terk etmek, yalnızca hepsinden vazgeçmek. Yapın bunu, göreceksiniz. Doğuda, zengin kişilerin her beş yılda bir her şeyden, parası dahil her şeyden vazgeçip yeniden başlaması geleneği vardı. Günümüzde bunu yapamazsınız; işinize talip olacak pek çok insan, yoğun bir nüfus var. Ama bunu psişik olarak yapmak—karınızdan, giysilerinizden, kocanızdan, çocuklarınızdan ya da evinizden vazgeçmek değil, bunu içsel olarak yapmak—bir şeye bağlanmamaktır. Bunda büyük güzellik vardır. İşte bu sevgidir, değil mi? Sevgi bağlanma değildir. Bağlanmanın olduğu yerde korku vardır. Ve korku kaçınılmaz olarak yetkeci, sahiplenici, ezici, egemen bir hal alır.

Dolayısıyla meditasyon yaşamı anlamaktır, bir düzen oluşturmaktır. Düzen erdemdir, erdemse ışık. Işık, ne kadar deneyimli, ne kadar akıllı, ne kadar bilgin, ne kadar tinsel olursa olsun başkası tarafından yakılmayacaktır. Yeryüzündeki ya da gökyüzündeki hiç kimse, sizin anlayışınızla ve meditasyonunuzla olabilecek bir şeyi aydınlatamaz.

Kişinin içindeki her şeyi terk etmesi! Çünkü sevgi, masum ve taze, genç ve berraktır. Dolayısıyla eğer içinizde bu düzeni, bu erdemi, bu güzelliği, bu ışığı oluşturduysanız, daha öteye gidebilirsiniz. Bu, zihnin düzen kurmuş olmasıdır—ama düşünceye dayanarak değil—böylece zihin tü-

müyle dingin, sessiz bir hal alır; doğal olarak, hiçbir zorlama, hiçbir disiplin olmadan. Ve bu sessizliğin ışığında bütün hareketler, gündelik yaşam bu sessizlikten payını alabilir. Kişi eğer daha uzağa gidecek kadar şanslıysa, bu sessizlikte çok farklı bir hareket zamana, sözcüklere dayanmayan, düşünceyle ölçülemeyen, her zaman yeni olan bir şey vardır. Bu ölçülemez olan, insanın bıkıp usanmadan aradığı bir şeydir. Ama ona sizin rastgelmeniz gerekir; size verilemez. O bir sözcük ya da simge değildir; bunlar yıkıcıdır. Ama onun size başkası tarafından gelmesi için eksiksiz bir düzeniniz, güzelliğiniz, aşkınız olmalı. Bu nedenle bildiğiniz her şeyi psişik olarak terk etmelisiniz, öyle ki zihniniz açık olsun, zorlanmasın, öyle ki şeyleri hem içte hem de dışta oldukları gibi görsün.

Kartalın Uçuşu'*ndan*
Bölüm: Londra, 20 Mart 1969

Ölüm nedir? Sevgi ile ölüm arasındaki ilişki nedir? Ölümü anladığımızda, bu ikisi arasındaki ilişkiyi de bulacağımızı sanıyorum. Ölümü anlamak içinse yaşamanın ne olduğunu açıklıkla anlamalıyız. Gerçekten yaşamımız nedir—ideolojik, entelektüel olması gerektiğini düşündüğümüz, ama öyle olmayan bir şey olarak değil, gerçekten günlük yaşamımız nedir? Çatışmadan, umutsuzluktan, yalnızlıktan, soyutlanmadan oluşan günlük yaşam nedir? Yaşamımız bir uyuyan, bir uyanan bir savaş alanıdır. Bundan çeşitli yollarla kaçmayı deneriz: müzik, sanat, müzeler, dinsel ya da felsefi eğlenceler yoluyla, pek çok kuram geliştirerek, bilgide hapsolarak, ama yaşam dediğimiz bu savaşa dinmeyen acılarıyla birlikte son vermek için hiçbir şey yapmadan.

Günlük yaşamda sıkıntı sona erebilir mi? Zihin köklü biçimde değişmedikçe, yaşamımızın pek az anlamı vardır—her gün ofise gitmek, geçimini sağlamak, birkaç kitap okumak, zekice alıntılar yapabilmek, iyi bilgilenmiş olmak—boş bir yaşamdır bu, gerçek bir burjuva yaşamıdır. Ve sonra bu olayların farkına varan kişi, yaşamda bir anlam keşfetmeye, ona yükleyebileceği bir önem bulmaya başlar. Kişi, yaşamına anlam, amaç katabilecek zeki kişiler arar—bu da yaşamdan başka bir kaçış yoludur. Böyle bir yaşam köklü bir dö-

nüşümden geçmelidir.

Pek çok insan gibi, ölümden neden korkarız? Korktuğumuz nedir? Lütfen, ölüm diye adlandırdığımız şeyden korkunuzu, yaşamak dediğimiz bu kavganın sonunun gelmesinden duyduğunuz korkuyu gözlemleyin. Bilinmeyenden, olabilecek olandan korkarız; bilinen şeylerden, ailemizden, kitaplardan, bağlandığımız evimizden ve mobilyalarımızdan, yanımızdaki kişilerden ayrılmaktan korkarız. Bilinen şeyleri bırakmaktan korkarız; ve bilinen, arasıra sevinç panltılarının yaşandığı üzüntü, acı ve umutsuzluk dolu olan bu yaşamdır. Bu sürekli savaşımın bir sonu yoktur; yaşam diye adlandırdığımız şey budur; bırakmaya korktuğumuz şey budur. Bütün bu birikimin sonucu olan 'ben' (me) sona ermekten korkmaz *mı* ve böylece bir gelecek umudu içinde yeniden doğmayı istemez mi? Bütün Doğunun inandığı yeniden doğuş fikri, sizin sonraki yaşamınızda merdivenin daha yüksek bir basamağında doğmanız anlamını taşır. Bu yaşamda bir bulaşıkçısınızdır; sonraki yaşamınızda bir prens olursunuz ya da bunun gibi—başka biri sizin yerinize gidecek ve bulaşıkları yıkayacaktır. Yeniden doğuşa inananlar için, bu yaşamda ne olduğunuz çok önemlidir; çünkü ne yaptığınız, nasıl davrandığınız, neler düşündüğünüz, etkinlikleriniz; sonraki yaşamınız bunlara bağlıdır: Ya bir ödül alırsınız ya da cezalandırılırsınız. Ama yine de yeniden doğuşa inananlar nasıl davrandıklarını hiç umursamazlar; onlar için bu, cennetin, Tanrının, vb. var olduğuna inanmak gibi, inancın başka bir biçimidir. Gerçekte önemli olan şimdi, bugün ne olduğunuzdur, gerçekte nasıl davrandığınızdır, yalnızca dışsal olarak değil, içsel olarak da. Batının ölüme ilişkin kendi avunma biçimi vardır; ölümü akla uydurur, kendi dinsel koşullanmaları vardır.

Ölüm nedir gerçekten, son mudur? Organizma tükenir, ya

yaşlılıktan ya da hastalık ve kazadan. Pek azımız güzellik içinde yaşlanırız, çünkü bizler eziyet çeken varlıklarız, yaşlandıkça yüzlerimiz bunu dışavurur—ve yaşlılığın, geçmişe ilişkin şeyleri anımsamanın sıkıntısı vardır.

Kişi, günden güne, psişik olarak bildiği her şeyi bir yana atabilir mi? Bilinenden özgürlük olmadıkça, olanaklı olan asla elde edilemez. Bunun gibi, bizim olanağımız da her zaman bilinenin alanı içindedir; ama özgürlük olduğunda, bu olanak çok büyüktür. Kişi, psişik olarak, bütün geçmişini, bütün bağlanmalarını, korkularını, kaygılarını, kendini beğenmişliğini, gururunu terk edebilir mi, öyle ki, yarın tümüyle yepyeni bir insan olarak uyanabilir mi? "Bu nasıl olur; yöntemi nedir?" diye soracaksınız. Yöntemi yoktur, çünkü yöntem yarını işaret eder. Yarın ve sonraki yarınlarda yapacağınız ve başaracağınız şeyleri işaret eder. Psişik olarak, geçmiş her şeyiyle son bulmadıkça, zihnin taze, masum, genç, yaşam dolu, tutkulu olamayacağı hakikatini hemen—kuramsal olarak değil, gerçekten—görebilir misiniz? Ama biz geçmişi bırakmak istemeyiz, çünkü biz *geçmişiz*; bütün düşüncelerimiz geçmişe dayanır; bütün bilgi geçmiştir; bu nedenle zihin geçmişi bırakamaz; her türlü bırakma çabası yine de geçmişin parçasıdır, farklı bir hale varmayı uman geçmişin parçasıdır.

Zihin olağanüstü sessiz, suskun olmalıdır. Gerçekten de sorunun bütününü gördüğü zaman, hiçbir direnç, hiçbir dizge olmadan olağanüstü sessizleşir. İnsan her zaman ölümsüzlüğü aramıştır. Bir resim çizer, üzerine kendi adını koyar. Bu, ölümsüzlüğün bir biçimidir: ardında bir ad bırakmak; insan her zaman ardında kendinden bir şey bırakmak ister. Verecek neyi vardır—teknolojik bilgiden başka—kendinden verebileceği neyi vardır? O nedir? Siz ve ben, biz neyiz, psişik olarak? Sizin benimkinden büyük bir banka

hesabınız olabilir, benden daha zeki olabilirsiniz, şu ya da bu olabilirsiniz, ama psişik olarak biz neyiz?—bir oğula bırakmak, bir kitaba, bir resme koymak istediğimiz birçok sözcük, anı, deneyim, biz buyuz. 'Ben' (me). 'Ben' (me) aşırı bir biçimde önem kazanır: 'Ben' (me) topluluğa karşıtlaşır, kendini tanımlamak ister, kendini gerçekleştirmek ister, büyük bir şey olmak ister. Bu 'ben'i (me) gözlemlediğinizde, onun anılardan, boş sözlerden oluşan bir demet olduğunu göreceksiniz. Bağlanmış olduğumuz şey budur; 'sen' ve 'ben', 'onlar' ve 'biz' arasındaki ayrımın temeli budur.

Bütün bunları anladığınızda—yalnızca gözlemlediğinizde, başkalarında değil, kendinizde herhangi bir yargı, değerlendirme, bastırma olmadan seyrettiğinizde, yalnızca gözlemlediğinizde— göreceksiniz ki, sevgi yalnızca ölüm varsa olanaklıdır. Sevgi anı değildir. Sevgi haz değildir. Sevginin seksle ilişkili olduğu söylenir—oysa o zaman birinin onaylanıp ötekinin ayıplandığı beşeri aşk ile kutsal aşk arasındaki bölünmeye geri dönmüş oluruz. Kuşkusuz sevgi bu şeylerin hiçbiri değildir. Kişi ona, geçmiş ölmedikçe, bütün çatışma ve sıkıntı ölmedikçe gerçekten rastlayamaz. Ancak bundan sonra sevgi vardır. O zaman kişi istediğini yapabilir.

Saanen, 27 Temmuz 1972

Ölümün ne olduğu sorununu sorgulamak ister misiniz? Burada pek çok genç insan var, siz gençler çok uzun yaşayabilirsiniz, ama ben de dahil pek çok yaşlı insan da var burada; biz gidenleriz, siz de gelenlersiniz. Ama siz gelenler de gidiyorsunuz ve siz de ölümle yüzyüze gelmek zorundasınız. Öyleyse ölümü sorgulayacağız, başka bir deyişle ona ilişkin bir içgörü geliştireceğiz. Korkunun herhangi bir türü varsa içgörünüz olamaz; korku, yalnızca bilinen şeylere bağlanmışsanız ortaya çıkar. Bilinen şeyler sizin imgeleriniz, bilginiz, bağlanmalarınız, mobilyalarınız, sanılarınız, yargılarınız, kültürünüz, çekingenliğiniz, kibarlığınızdır—izleyebiliyor musunuz?—bütün bunlar bilinenin alanı içindedir. Eğer korkarsanız, ölüm sorununa ilişkin bir içgörü elde edemezsiniz.

Sizin de yapmanız gerektiği gibi, ölümün ne olduğunu anlamak istiyorum. Ölümden neden korkarım? Neden yaşlılıktan, birdenbire sona ermekten böylesine çok korkarım? Bu gerçekten çok karmaşık bir iştir, ölümün ne olduğunu anlamak çok karmaşıktır. Bu çok karmaşıklık kişiyi korkutur, çünkü ölüm tıpkı çok karmaşık bir makine gibidir; o makineye dokunmaya cesaret edemezsiniz, çünkü onun hakkında hiçbir şey bilmiyorsunuzdur. Ama ona yaklaşımınız çok yalın olursa, bu onun hakkında gerçekten öğrenmeyi deniyorsunuz demektir, böylece ondan hoşlanırsınız—ölüm fik-

rinden değil, ama incelemekten, yaklaşmaktan, sorgulamaktan hoşlanırsınız. O zaman öğrenirsiniz, ama mutlu değilseniz öğrenemezsiniz, bu nedenle korkunuzun olmaması gerekir. En temel şey budur.

Bu konuda ilerlemeyi gerçekten istiyorsanız, zihninizin, düşüncenizin korku yaratmadığından, sona ermek, bilmediği bir şeye girmek olarak gördüğü korkuyu yaratmadığından emin olmalısınız.

Şimdi, her şeyden önce, 'ben' (me) diye kalıcı bir şeyin olup olmadığını bulmak zorundayım—çünkü korkmuyorum, anlıyorsunuz değil mi, korkuyla ilgilenmiyorum. 'Kalıcı' şey bir sürekliliği olandır. Eşyalarımı kardeşime, oğluma ya da bir başkasına bırakabilirim, böylece eşyalarım aile içinde kalabilir ya da bir antikacı dükkanında satılabilir ve birisi onları satın alabilir. Ölümden korkan 'ben' (me) diye kalıcı bir şeyin olup olmadığını bulmalıyım.

Bende, sizde kalıcı bir şey var mıdır—zamanda, uzayda süreklilik anlamında, 'ben' (me) diye kalıcı bir şey var mıdır? 'Ben' (me) addır, doğru mu? Bu adın kalıcılığı var mıdır? Yoksa düşünce mi ada kalıcılık verir? Kendinde bir kalıcılığı yoktur, ama düşünce, bedenle, imgeyle, bilgiyle, her tür deneyimle, sıkıntıyla, zevkle, kederle kendini özdeşleştirerek ona bir kalıcılık niteliği verir. Öte yandan, bedenin var olmayışına karşın, kalıcılığı olan bir şey var mıdır? Bununla gerçekten ilgileniyor musunuz? Hoşlansanız da hoşlanmasanız da bununla karşılaşacaksınız. Ölümle kaza ya da hastalık sonucu ya da organizmanın doğal çöküşü sonucu yüzyüze geleceksiniz. Bu kaçınılmazdır. Uzun yaşayarak, sağlıklı kalarak, birçok hap alarak, vb. ondan kaçınabilirsiniz. Ama ölümün ötesinde kalıcı, zamansız bir şey, uygarlıkla, kültürle bozulamayan, bütün deneyime, bilgiye, uya-

rıcıya, tepkilere karşın var olan ve varlığını 'ben' (me) olarak sürdüren bir şey olup olmadığını bulmadığım sürece eninde sonunda bu olgu vardır. Dolayısıyla insan "Ben yokum ama Tanrı var," der. Asya'da bunu farklı dile getirirler, bu yine de "Ruh vardır" diyen düşüncenin eylemidir. Hindistan'da, "Brahman vardır" diyen düşüncenin bir eylemidir. Yine de bilinmeyenden korkan düşüncenin eylemidir. Düşünce bilinendir, düşünce zamandır, düşünce eskidir, düşünce asla özgür değildir. Çünkü düşünce belleğin, deneyimin, bilginin yanıtıdır, bu nedenle her zaman eskidir, asla özgür değildir, zamana bağlı olduğu için, zamansız olandan, zamanın ötesinde olandan emin değildir. Dolayısıyla şöyle der: "Ben önemli değilim, 'ben' (me) geçicidir, kültürle, zamanla, rastlantıyla, aileyle, gelenekle oluşturulmuş varlıktır; belirli eğilimlerle gelişir; kendi koşullanmaları vardır, ama bütün bunların ötesinde, bende ruh diye kalıcı çok büyük bir şey vardır." Bunun tümü düşünce sürecidir. Ve düşünce kaçınılmaz olanla, ölümle, sonla karşılaşınca şöyle der: "Buna dayanamam," sonra şöyle der: "Sonraki bir yaşam olmalı," "Sonraki bir yaşamın olduğuna inanıyorum," ya da "Bir cennet var ve ben Tanrının yanında olacağım"— tümüyle bilinmeyen bir şeyle karşılaştığı için rahatlamak ister. Sizi rahatlatacak binlerce kişi vardır. Bütün örgütlü kiliseler size bunu sunar; bunu istersiniz ve onlar bu yüzden vardır.

Bunun da yine nasıl düşüncenin eylemi olduğunu görürseniz, korkuya, imgeleme, geçmişe, bilinenin alanına dayandığını görürsünüz. Başka bir deyişle bütün değişkenleriyle, değişimleriyle, etkinlikleriyle bilinenin alanına bağlıyımdır ve bütün istediğim rahatlıktır. Çünkü bilinenin alanı içinde yaşadığım geçmişte bulmuşumdur rahatlığı; bu benim toprağımdır, onun sınırlarını, uçlarını bilirim. Sınırlar benim bilincimdir, bilincimin içeriğidir. Bütün bunlar bana tamamıy-

la tanıdıktır, ama ölüm bilmediğim bir şeydir; onu istemem.

Böylece kendime şöyle derim: "Yaşamım geçmişten ibaret; geçmişte yaşıyorum; geçmişte hareket ediyorum, benim yaşamım bu." Bunu dinleyin! Yaşamım, geçmişte yaşamak, ölü bir yaşamdır. Anlıyor musunuz? Geçmişte yaşayan zihnim ölü bir zihindir. Ve düşünce şöyle der: "Bu ölüm değil, gelecek ölüm." Bir olgu olarak bunu görürüm. İzliyor musunuz? Bunu son derece gerçek bir şey olarak görürüm. Dolayısıyla zihin bunu fark ettiğinde, gerçekten de geçmişi terk eder; geçmişi kullanacaktır, ama denetimini yitirmiştir; geçmiş, değerlerini, denetimini, canlılığını yitirmiştir. Bu durumda zihnin geçmişten kaynaklanmayan kendi enerjisi vardır. Öyleyse yaşamak ölmektir—anlıyor musunuz? Öyleyse yaşamak sevgidir, bu da ölmektir. Çünkü eğer bağlanma yoksa, orada sevgi vardır. Eğer geçmişe bağlanma yoksa—geçmişin bilgi olarak kullanılabilecek ve kullanılması gereken değeri vardır—bu durumda, yaşamak sürekli bir yeniliktir, öğrenmenin, hareket etmenin olduğu bilinmeyenin alanında sürekli bir harekettir. Dolayısıyla ölüm en büyük tek başınalıktır. Ve dolayısıyla bütünüyle farklı bir yaşam biçimi vardır.

Saanen, 21 Temmuz 1963

Önemli bir sorun hakkında konuşmak istiyorum; bu ölüm sorunudur, yalnızca bireysel ölüm değil, ama dünyanın her yanında var olan ve yüzyıllar boyunca çözülmeden taşınan bir sorun, bir fikir olarak ölüm. Yalnızca tek bir bireyin ölüm korkusu değil, ama aynı zamanda, ölümün anlaşılması yönünde Batı ülkelerinde olduğu gibi Asya'da da büyük, ortak bir yaklaşım vardır. Dolayısıyla bu bütünsel sorunu birlikte düşüneceğiz.

Böyle büyük ve önemli bir sorunu düşündüğümüzde, sözcükler yalnızca iletişim kurma, birbirimizle bağ kurma amacıyla kullanılır. Ama sözcüğün kendisi, *bütün* dikkatimizi soruna vermedikçe, yalnızca sözel ya da entelektüel olarak değil, gerçekten onun varlığına bir neden bulmayı denemedikçe, bu büyük ölüm sorununu anlamaya girişiğimizde, kolayca bir engele de dönüşebilir.

Ölüm diye adlandırdığımız bu olağanüstü şeyi anlamadan önce ya da anlama sürecinde, yaşamlarımızdaki bir başka büyük etken olan zamanın önemini anlamak zorundayız. Düşünce zamanı yaratır ve zaman düşünmemizi denetler ve biçimlendirir. *Zaman* sözcüğünü yalnızca dün; bugün ve yarının kronolojik anlamında değil, aynı zamanda psişik anlamda kullanıyorum—bu anlamda zaman, düşünce tarafından varmanın, başarmanın, ilerlemenin bir aracı olarak

bulunmuştur. Bu ikisi de yaşamlarımızda birer etkendir, değil mi? Kişi kronolojik zamanın farkında olmalıdır, yoksa siz ve ben bir yerde buluşamazdık. Kronolojik zaman, kuşkusuz yaşamımızdaki olaylarda gereklidir; bu, fazla derine gitmeyi gerektirmeyecek denli yalın, açık bir konudur. Öyleyse keşfetmemiz, tartışmamız ve anlamamız gereken şey, zaman diye adlandırdığımız bütün bir *psişik* süreçtir.

Lütfen, eğer yalnızca sözcükleri işitiyor ve sözcüklerin ardındaki anlamları görmüyorsanız, korkarım daha uzağa gidemeyiz. Çoğumuz sözcüklerin ve sözcüklerden oluşan kavramların ve formüllerin kölesiyiz. Bunu bir yana atmayın, çünkü her birimizin kendisine göre yaşadığı—akılcı ya da akıldışı—bir formülü, bir kavramı, bir fikri, bir ideali vardır. Zihin bir kavrama, bir formüle dönüştürülen bir dizi sözcük tarafından, bir model tarafından yönlendirilir. Bu her birimiz için doğrudur, lütfen bu konuda hatalı düşünmeyin—kendisine göre yaşamlarımızı biçimlendirdiğimiz bir fikir, bir model vardır. Ama eğer bu ölüm ve yaşam sorununu anlayacaksak, yaşamı anlamadığımız için var olan bütün formüller, modeller ve idealleştirmeler tümüyle ortadan kalkmalıdır. Bütünsel olarak, korkusuzca yaşayan kişinin yaşam hakkında bir *fikri* yoktur. Onun eylemi düşüncedir ve düşüncesi eylemdir, bunlar iki ayrı şey değildir. Ama ölüm dediğimiz şeyden korktuğumuz için, onu yaşamdan ayırırız; yaşamı ve ölümü iki bölüme ayırıp aralarına da büyük bir boşluk koyarız ve sözcüğe göre, geçmişin, önceden oluşmuş geleneğin formülüne göre yaşarız. Bu süreçte hapsolmuş bir zihin, ölümün ve yaşamın bütün anlamlarını asla göremez ya da hakikatin ne olduğunu anlamaz.

Dolayısıyla, bu bütünsel sorunu benimle birlikte sorguladığınızda, eğer bir Hıristiyan, bir Budist, bir Hindu ya da baş-

ka bir şey olarak inceliyorsanız, tümüyle kayıpta olacaksınız. Eğer bu sorgulamaya çeşitli deneyimlerinizin kalıntısını, kitaplardan ya da öteki insanlardan aldığınız bilgiyi getiriyorsanız, yine, yalnızca düş kırıklığına uğramayacaksınız, aynı zamanda kafanız oldukça karışacak. Gerçekten sorgulamak isteyen kişi, öncelikle arkatasarını oluşturan bütün bu şeylerden özgür olmalıdır—ve en büyük zorluk budur. Kişi geçmişten özgür olmalıdır, ama tepki göstererek değil, çünkü özgürlük olmadan kişi yeni bir şey keşfedemez. Anlamak özgürlüktür, ama çok azımız özgür olmak ister. Kendi çizdiğimiz güvenli bir çerçevede ya da toplumun ortaklaşa çizdiği bir çerçevede yaşamayı yeğleriz. Bu modeldeki herhangi bir bozulma, bize yokluk, ölüm ve çöküntü dolu bir yaşamı sürdürmekten daha büyük rahatsızlık verir.

Bu olağanüstü ölüm sorununu sorgulamak için, yalnızca formüllere ve kavramlara köleliğimizin değil, korkularımızın, süreklilik arzumuzun da farkında olmalıyız. Sorgulamak için, soruna yepyeni bir biçimde yaklaşmalıyız. Lütfen, bu gerçekten çok önemli. Kişi ölüm gibi olağanüstü bir konuya girecekse, zihin açık ve bir kavramda ya da fikirde hapsolmamış olmalıdır. Ölüm olağanüstü bir şey olmalıdır, aldatmayı denediğimiz ya da korktuğumuz bir şey değil.

Psişik olarak, zamanın, bütün biriktirilmiş deneyimleriyle geçmişin, dünün belleği olan zamanın kölesiyiz; bu yalnızca tek bir kişi olarak sizin belleğiniz değil, aynı zamanda çağlar boyunca topluluğun, ırkın, insanlığın belleğidir. İnsanın bireysel ve ortak sıkıntıları, yoksullukları, sevinçleri, yaşamla, ölümle, hakikatle, toplumla olan savaşımı geçmişi oluşturur. Bütün bunlar binlerle çarpılmış dündür, geçmiştir; ve çoğumuz için bugün, geçmişin geleceğe doğru devinimidir. Geçmiş, bugün ve gelecek arasında tam bir bölün-

me yoktur. Olmuş olan bugünle değiştirilir ve yarın olacak olandır. Bütün bildiğimiz budur. Gelecek, bugünün rastlantılarıyla değiştirilmiş geçmiştir; yarın, bugünün deneyimleri, yanıtları ve bilgisiyle yeniden biçimlendirilmiş dündür. Bu, zaman dediğimiz şeydir.

Zaman, kendisi de zamanın sonucu olan, binlerce dünün sonucu olan beyin tarafından oluşturulmuş bir şeydir. Her düşünme zamanın sonucudur; belleğin yanıtıdır, dünün arzularının, düş kırıklıklarının, başarısızlıklarının, sıkıntılarının tehlikelerinin tepkisidir. Tanrının var olup olmadığı, devletin işlevinin ne olduğu, ilişkinin doğası, kişinin kıskançlığa, kaygıya, umutsuzluğa, sıkıntıya baskın gelmesi—bütün bu sorunlara zamanın arkatasarıyla bakarız.

Şimdi bu arkatasarla baktığımız her şey çarpıtılır ve dikkat gerektiren bunalım çok büyükse, eğer ona geçmişin gözleriyle bakarsak, ya sinirsel davranmış oluruz—çoğumuzun yaptığı da budur—ya da ona karşı kendimizde bir direnç duvarı öreriz. Bütün yaşam sürecimiz budur.

Lütfen, bütün bunları sözcüklerle dile getiriyorum, ama siz yalnızca sözcüklere bakarsanız ve kendi düşünme sürecinizi gözlemlemezseniz—bu kendinizi olduğunuz gibi görmektir—o zaman tam bir ölüm anlayışınız olmayacaktır; böyle bir anlayış ancak korkudan özgür olursanız ve soruna farklı biçimde girerseniz olacaktır.

Biz şu anı, hiç durmadan geçmişin terimlerine çeviriyoruz ve böylelikle olmuş olana bir süreklilik katıyoruz. Çoğumuz için şu an geçmişin uzantısıdır. Yaşamımızın kendi yenilikleri, kendi anlamları olan her günkü olaylarıyla geçmişin ölü ağırlığıyla birlikte karşılaşırız, böylece gelecek diye adlandırdığımız şeyi yaratırız. Zihninizi, onun yalnızca bi-

linçli yanını değil, bilinçsiz yanını da gözlemlediyseniz, bunun geçmiş olduğunu, bunda yeni hiçbir şey olmadığını, geçmiş tarafından, zaman tarafından bozulmamış hiçbir şey olmadığını bilirsiniz. Bir de şu an diye adlandırdığımız şey vardır. Geçmiş tarafından dokunulmamış bir şu an var mıdır? Geleceği koşullandırmayan bir an var mıdır?

Büyük olasılıkla bunun hakkında daha önce düşünmediniz ve şimdi bu konuya biraz daha gireceğiz. Çoğumuz yalnızca şu anda yaşamak ister, çünkü geçmiş çok ağırdır, çok yüklüdür, bitmez tükenmezdir ve gelecek çok belirsizdir. Modern zihin, "Tümüyle şu anda yaşayın. Yarın ne olacağını dert etmeyin, bugün için yaşayın. Yaşam zaten acı dolu ve tek bir günün kötü geçmesi yeterli; dolayısıyla, her günü tümüyle ve başka her şeyi unutarak yaşayın," der. Bu, kuşkusuz bir umutsuzluk felsefesidir.

Zamanı, geçmişi şu ana katmadan yaşamak olanaklı mıdır? Kuşkusuz yalnızca geçmişin tümünü anladığınız zaman anın bütünselliğini de yaşayabilirsiniz. Zamanı terk etmek anda yaşamaktır ve ancak geçmişi tümüyle anlarsanız zamanı terk edebilirsiniz, bu kendi zihninizi anlamaktır—yalnızca her gün ofise giden, bilgi ve deneyim biriktiren, yüzeysel tepkileri olan bilinçli zihni değil, ama aynı zamanda, içinde ailenin, grubun, ırkın birikmiş geleneklerinin gömülü olduğu bilinçaltı zihni de. Bilinçaltı zihinde gömülü olanlar insanın büyük sıkıntısı ve ölüm korkusudur. Bütün bunlar geçmiştir, bunlar sizin kendinizdir ve bunu anlamak zorundasınız. Eğer *bunu* anlamazsanız, zihninizin ve kalbinizin yollarını, hırsınızı ve sıkıntınızı sorgulayamazsınız; kendinizi *tümüyle* bilmezseniz, anda yaşayamazsınız. Anda yaşamak geçmişi terk etmektir. Kendinizi anlama sürecinde, koşullanmanız—bir Komünist, bir Katolik, bir Protestan, bir Hindu, bir Budist olarak koşullanmanız, toplum tarafından

kendi hırslarınız, özenişleriniz, kaygılarınız, umutsuzluklarınız, sıkıntılarınız ve düş kırıklıklarınız tarafından koşullanmanız—olan geçmişten özgürleşirsiniz Bu, 'ben'e (me), 'kendi'ye süreklilik veren koşullanmadır.

Kendinizi, bilinçli olduğu kadar bilinçsiz halinizi de bilmezseniz, bütün sorgulamanız bir önyargı gibi çarpık olacaktır. Akılcı, açık, mantıklı, sağlıklı bir düşünme için bir temeliniz olmayacaktır. Düşünmeniz belirli bir modele, formüle ya da fikirler grubuna bağlı olacaktır, ama bu gerçekten düşünme değildir. Açık, mantıklı bir biçimde düşünmek, sinirlenmeden, herhangi bir yanılsama biçimine kapılmadan, zaman, geçmiş tarafından oluşturulan bilincinizin bütün sürecini bilmek zorundasınız. Peki geçmiş olmadan yaşamak olanaklı mıdır? Elbette, bu ölümdür. Anlıyor musunuz? Kendimiz için ölümün ne olduğunu gördüğümüz zaman, şu an sorununa geri döneceğiz.

Ölüm nedir? Genç için de yaşlı için de bu bir sorundur, dolayısıyla lütfen bunu kendinize sorun. Ölüm yalnızca fiziksel organizmanın sonu mudur? Korktuğumuz şey bu mudur? Sürekliliğini istediğimiz beden midir? Yoksa arzuladığımız sürekliliğin başka bir biçimi midir? Hepimiz bedenin, fiziksel varlığın kullanıla kullanıla, çeşitli baskılar, etkiler, çatışmalar, dürtüler, istekler, sıkıntılar yoluyla yıprandığını görürüz. Kimileri belki, beden 150 yıl ya da daha çok yaşasa sevinecektir ve belki doktorlar ve bilim adamları hep birlikte, çoğumuzun yaşadığı acıyı uzatmanın yollarını eninde sonunda bulacaklardır. Ama er ya da geç beden ölür; fiziksel organizma bir sona erer. Her makine gibi o da sonunda yıpranır.

Çoğumuz için, ölüm, bedenin son bulmasından daha derin bir şeydir ve bütün dinler ölümün ötesinde bir tür yaşam

sözü verir. Bir süreklilik arzularız; beden öldüğünde bir şeylerin süreceğinin güvencesini ararız. Psişenin, 'ben'in (me)—deneyimlemiş, uğraşmış, elde etmiş, öğrenmiş, acı çekmiş, sevinmiş 'ben'in (me), Batıda ruh adını, Doğuda başka bir ad alan 'ben'in (me)—sürmesini umarız. Dolayısıyla ilgilendiğimiz şey sürekliliktir, ölüm değil. Ölümün ne olduğunu bilmek istemeyiz; ölümün olağanüstü mucizesini, güzelliğini, derinliğini, enginliğini bilmek istemeyiz. Bilmediğimiz şeyi sorgulamak istemeyiz. Bütün istediğimiz sürekliliktir. Şöyle deriz: "Kırk, altmış, seksen yıl yaşamış olan ben; bir evi, bir ailesi, çocukları, torunları olan ben; çekişmeleri, cinsel arzuları olmuş olan ben; yıllardır her gün ofise gitmiş olan ben yaşamayı sürdürmek istiyorum." Bütün ilgilendiğimiz budur. Ölümün var olduğunu, fiziksel bedenin sonunun kaçınılmaz olduğunu biliriz ve şöyle deriz: "Ölümden sonra sürekliliğin güvencesini hissetmeliyim." Bu yüzden inançlarımız, dogmalarımız, diriliş ve yeniden doğuş inancımız—ölüm gerçekliğinden kaçmanın binlerce yolu—vardır. Ve savaşırken, öldürülen zavallı çocuklar için çarpı işaretleri koyarız. Bu bin yıldır süregelen şeydir.

Ölümün ne olduğunu araştırmaya asla bütün varlığımızı vermedik. Ölüme her zaman, sonradan bir süreklilikten emin olma koşuluyla yaklaşıyoruz. "Bilineni sürdürmek istiyorum" diyoruz; bilinen, niteliklerimizdir, yetimizdir, deneyimlerimizin, savaşımlarımızın, başarılarımızın, düş kırıklıklarımızın, tutkularımızın anısıdır; adımız ve malımızdır. Bütün bunlar bilinendir ve bunların sürmesini isteriz. Bir kez bu sürekliliğin kesinliğini elde ettiğimizde, belki ölümün ne olduğunu ve bulunması olağanüstü bir şey olacak bilinmeyen diye bir şeyin varlığını sorgulayabiliriz.

İşte zorluğu görüyorsunuz. İstediğimiz sürekliliktir ve kendi kendimize onu sürekli kılanın ne olduğunu, sürekliliğin

bu devinimini, bu zincirini neyin yükselttiğini asla sormadık. Gözlemlerseniz, bu süreklilik duygusunu veren şeyin düşünce olduğunu—başka bir şey olmadığını—göreceksiniz. Düşünce yoluyla, ailenizle, evinizle, resimleriniz ya da şiirlerinizle, kişiliğinizle, düş kırıklıklarınız ve sevinçlerinizle kendinizi özdeşleştirirsiniz. Bir sorun hakkında daha çok düşündükçe, bu soruna bir kök ve süreklilik katarsınız. Birinden hoşlanırsanız, onun hakkında düşünürsünüz ve düşünce zamanda bir süreklilik duygusu yaratır. Kuşkusuz düşünmek zorundasınız, ama o an için, *o anda* düşünüp sonra düşünmeyi durdurabilir miyiz? Eğer, "Bundan hoşlandım, bu benim—benim resmim, benim kendimi dışavuruş biçimim, benim Tanrım, benim karım, benim erdemim—onu koruyacağım" demezseniz, zamanda herhangi bir süreklilik duygunuz olmayacaktır. Ama açık bir biçimde, her sorunu tam anlamıyla düşünmezsiniz. Her zaman korumak istediğiniz haz ve kurtulmak istediğiniz acı vardır, bu, her ikisi hakkında da düşündüğünüz, her ikisine de süreklilik yüklediğiniz anlamına gelir. Düşünce dediğimiz, tıpkı bir bilgisayarın yanıtında olduğu gibi, belleğin, çağrışımın yanıtıdır. Bunun hakikatini kendinizin görebileceği noktaya gelmek zorundasınız.

Çoğumuz ölümün ne olduğunu kendimiz bulmayı gerçekten istemeyiz; tersine bilinende süreklilik isteriz. Kardeşim, oğlum, karım ya da kocam ölürse, zavallı, yalnız, kendine acıyan biri olurum, bu, sıkıntı dediğimiz şeydir ve bu karışıklıkta, bu sefil durumda yaşarım. Ölümü yaşamdan ayırırım; çünkü bildiğim, çekişmelerle, sıkıntıyla, umutsuzlukla, düş kırıklıklarıyla, başarısızlıklarla, aşağılamalarla, hakaretlerle dolu yaşamdır ve ölüm bilmediğimdir. İnanç ve dogma beni ölene kadar doyurur. Çoğumuzda olan şeydir bu.

Görebildiğiniz gibi düşüncenin bilince yüklediği süreklilik

duygusu oldukça sığdır. Onun hakkında gizemli bir şey yoktur ve onun bütünsel anlamını anladığınızda—düşüncenin gerektiği yerde—açık, mantıklı, sağlıklı, duygusal olmayan biçimde, sürekli bir gerçekleştirme baskısının olmadığı, olmak ya da başkasına dönüşmek gibi herhangi bir şeyin olmadığı biçimde düşünürsünüz. O zaman, şu anda nasıl yaşanacağını ve şu anda yaşamanın andan ana ölmek olduğunu bilirsiniz. O zaman sorgulayabilirsiniz, çünkü zihniniz korkmadığı için herhangi bir yanılsaması yoktur. Herhangi bir yanılsama olmadan var olmak kesinlikle zorunludur ve yanılsama yalnızca korku olduğu sürece vardır. Korku olmadığında yanılsama yoktur. Yanılsama, özel bir ilişkinin, bir evin, bir inancın, bir konumun ve saygınlığın biçiminde olsun olmasın, korku güvence içinde kök saldığında ortaya çıkar. Korku yanılsamayı yaratır. Korku sürdükçe, zihin yanılsamanın değişik biçimlerinde hapsolur ve böyle bir zihin ölümün ne olduğunu anlayamaz.

Şimdi ölümün ne olduğunu sorgulayacağız—en azından ben öyle yapacağım. Ama siz de, yalnızca korku ve dolayısıyla yanılsama olmadığı zaman, ölümün derin anlamını bilebilir, onu anlayabilir ve onunla birlikte yaşayabilirsiniz. Korkudan özgür olmak tümüyle şu anda yaşamaktır, bu da belleğin alışkanlığıyla mekanik bir biçimde yaşamadığınız anlamına gelir. Çoğumuz yeniden doğuşla ilgileniyor ya da beden öldükten sonra yaşamın sürüp sürmeyeceğini merak ediyor—bütün bunlar öylesine boş ki! Bu süreklilik arzusunun önemsizliğini anladık mı? Süreklilik isteyenin yalnızca düşünce süreci olduğunu, bir düşünce mekanizması olduğunu görüyor muyuz? Bir kez bu olguyu görürseniz, böyle bir arzunun aptallığını, sığlığını anlarsınız. 'Ben' (I) ölümden sonra sürer mi? Kimin umrunda? Sürmesini istediğiniz bu 'ben' nedir? Sizin hazlarınız ve düşleriniz, umutlarınız, umutsuzluklarınız ve sevinçleriniz, malınız ve taşıdığınız

ad, önemsiz karakteriniz, profesörler, okumuş kişiler ve sanatçılar tarafından çoğaltılan, daracık yaşamlarınızda elde ettiğiniz bilginiz. Sürdürmek istediğiniz şey *bu*. Hepsi bu.

Şimdi genç ya da yaşlı olsanız da bütün bunları bir gün sona erdirmek zorundasınız. Bunu tıpkı bir cerrahın yarayı bıçakla ameliyat etmesi gibi, siz de tümüyle sona erdirmek zorundasınız. Ancak o zaman, zihin yanılsamasız ve korkusuz olur; böylece ölümün ne olduğunu gözlemleyebilir ve anlayabilir. Bilinenin içinde kalma arzusu yüzünden korku oluşur. Bilinen, şu anda geçmişi yaşama ve geleceği biçimlendirmedir. Bu; günden güne, yıldan yıla, ölene kadar bizim yaşamımızdır. Böyle bir zihin, zamanı olmayan, güdüsü olmayan, tümüyle bilinmeyen bir şeyi nasıl anlayabilir?

Anlıyor musunuz? Ölüm bilinmeyendir ve onun hakkında fikirleriniz vardır. Ölüme bakmaktan kaçınırsınız, onun kaçınılmaz olduğunu söyleyerek onu akla uydurursunuz ya da sizi rahatlatan, size umut veren bir inancınız vardır. Ama yalnızca olgun bir zihin korkusuzdur, yanılsaması yoktur, kendini dışavurma ve süreklilik gibi aptalca bir arayışı yoktur—yalnızca böyle bir zihin ölümün ne olduğunu gözlemleyebilir ve bulabilir, çünkü şu anda nasıl yaşayacağını bilir.

Lütfen bunu izleyin. Şu anda yaşamak çaresiz olmamaktır, çünkü geçmişe hayıflanma ve gelecekten umut yoktur. Zihin şöyle der: "Bugün benim için yeterli." Geçmişten kaçınmaz ve kendini geleceğe kapatmaz, ama bilincin bütününü anlamıştır, bu bilinç yalnızca bireysel değil, aynı zamanda ortak bilinçtir; dolayısıyla çoktan ayrı bir 'ben' (me) yoktur. Kendi bütünlüğünü anlarken, zihin tümel olan kadar tikel olanı da anlamıştır. Bu nedenle hırsı, züppeliği, toplumsal saygınlığı bir yana atmıştır; bunların hepsi, tümüyle şu an-

da yaşayan ve böylece günün her dakikası, bildiği her şeyi terk eden zihinden kopup gitmiştir. Eğer bu kadar uzağa gitmişseniz, ölümün ve yaşamın bir olduğunu bulursunuz. Tümüyle şu anda yaşıyorsunuz, tümüyle dikkatli, seçeneksiz, çabasızsınız demektir; zihin her zaman boştur ve siz bu boşluktan bakarsınız, gözlemlersiniz, anlarsınız; işte bundan dolayı yaşamak ölmektir. Sürekliliği olan şey asla yaratıcı olamaz. Yalnızca sona erebilen, yaratmanın ne olduğunu bilebilir. Yaşam aynı zamanda ölüm olduğunda sevgi vardır, hakikat vardır, yaratma vardır; çünkü ölüm bilinmeyendir, tıpkı hakikat, sevgi ve yaratma gibi.

Sormak istediğiniz sorular ya da tartışmak istediğiniz şeyler var mı?

Soran: Ölmek istençli bir eylem midir, yoksa kendisi bilinmeyen midir?

Krishnamurti: Bayım, hiç hazzınızı terk ettiniz mi—gerekçesiz, tepkisiz, özel koşullar yaratmayı denemeden, ondan niçin vazgeçeceğimizi sormadan yalnızca terk ettiniz mi? Bunu hiç yaptınız mı? Fiziksel olarak öldüğünüzde bunu yapmak zorunda kalacaksınız değil mi? Kişi ölümle tartışamaz. Ölüme "Bana yaşamak için birkaç gün daha ver," diyemez. Ölürken istencin bir çabası yoktur—kişi yalnızca ölür. Ya da umutsuzluklarınızı, hırslarınızı hiç terk ettiniz mi—bir yaprak hiçbir istenci olmadan sonbaharda nasıl ölürse, başınıza ne geleceği gibi kaygılar duymadan yalnızca vazgeçtiniz mi, bir yana bıraktınız mı? Yaptınız mı? Korkarım yapmadınız. Şimdi buradan ayrıldığınızda, bağlandığınız bir şeyi terk edin—sigara alışkanlığınızı, cinsel arzunuzu, bir sanatçı, bir şair, vb. olarak ünlü olma isteğinizi terk edin. Yalnızca vazgeçin, istediğiniz aptalca şeyleri bir yana bırakın, çaba harcamadan, seçim yapmadan, karar

vermeden. Eğer her şeyi terk ederseniz—yalnızca sigara ya da içki içmeyi değil, sizi daha olağanüstü bir soruna iter bu—çabasız, yücelikle, bütün varlığınızla anda yaşamanın ne olduğunu bilebilirsiniz. Ve o zaman, belki bilinmeyene bir kapı açılabilir.

Brockwood Park, 7 Eylül 1974

Biliyorsunuz ölüm, insan yaşamındaki sorunlardan biri, belki de bu sorunların en büyüğü olmuştur. Sevgi değil, korku değil, ilişki değil, ama bu sorun, bu giz, bu son duygusu antik çağlardan beri ilgi çekmiştir. Burada, ölümün ne olduğunu incelemeyi deniyoruz. Ölümü yaşamdan ayırdığımızda, onun ne olduğunu inceleyebilir miyiz? Sorumu anlıyor musunuz? Yaşamımın sonundaki bir şey olarak, ertelediğim bir şey olarak ölümü ayırdım—doğru mu?—yaşamakla ölmek arasına uzun bir boşluk koydum. Ölmek, gelecekteki bir şeydir, kişinin korktuğu, istemediği, tümüyle kaçındığı bir şey. Ama ölüm her zaman oradadır. Kaza, hastalık ya da yaşlılık, ne yoluyla olursa olsun, o her zaman oradadır. Genç ya da yaşlıyızdır, elden ayaktan düşmüşüzdür ya da sevinç doluyuzdur, ölüm her zaman oradadır. İnsanlar, "Yaşamak yalnızca ölmenin bir aracıdır; ölüm yaşamaktan daha önemlidir; yaşamdan çok ölüme bakın," demişlerdir. Ölümün olduğunu bilerek, insanlar rahatlamanın değişik biçimlerini bulmuşlardır—inançta, ideallerde, doğru davranırsanız "Tanrı'nın sağ yanında" oturacaksınız gibi umutlarda, vb. rahatlamayı bulmuşlardır. Bütün Asya yeniden doğuşa inanır. Burada böyle akla uydurulmuş bir umudunuz yok, ama duygusal bir şey var.

Bütün bunlara—inançlara, rahatlamalara, rahatlama arzusuna, bir son olduğunu bilerek gelecekteki yaşamda sürüp gi-

deceğiniz umuduna ve ölümün bütün entelektüel akla uydurmalarına—baktığınızda ölmeyi yaşamaktan ayırdığımızı göreceksiniz. Ölmek yaşamaktan, bütün çatışmaları, acıları, bağlanmaları, umutsuzlukları, kaygıları, şiddeti, üzüntüsü, gözyaşları ve kahkahalarıyla günlük yaşamdan ayrılmıştır. Niçin zihin yaşamı ölmekten ayırmıştır? Yaşam, her günkü yaşam, onun kötülüğü, burukluğu, boşluğu, ofiste geçirilen tekdüze yıllar, fabrikaya gitmek, bütün bunlara yaşam diyoruz. Sürtüşme, uğraş, hırs, yozlaşma, kısa süreli duygulanımlar, sevinçler ve hazlar; yaşam dediğimiz şey budur. Ölümün bu alana girmemesi gerektiğini söyleriz, çünkü bunların hepsi bildiğimizdir, ama ölüm bilmediğimizdir; öyleyse ondan uzak durmalıyız. Böylece bilinene bağlanırız—lütfen bunu kendinizde gözlemleyin—bilinene, geçmişin anımsanmasına, acılara, anılara, kaygılara, deneyimlere, bilinen ve dolayısıyla geçmiş olan her şeye bağlanırız. Geçmişe bağlanırız ve bilinen diye adlandırdığımız şey budur. Bilinmeyense ölümdür, sizin korktuğunuz şeydir. Dolayısıyla bilinenle bilinmeyen arasında geniş bir boşluk vardır. Bilinmeyenin alanına girmektense bilinene bağlanmayı yeğleriz, çünkü zihinlerimiz her zaman bilinenin alanı içinde işlev görür, çünkü orada güvenlik vardır. Güvenlik olduğunu *düşünürüz*, kesinliğin olduğunu *düşünürüz*, kalıcılığın olduğunu *düşünürüz*; ama baktığımızda, onun geçici ve tümüyle belirsiz olduğunu görürsünüz. Buna karşın ona bağlanırız, çünkü bütün bildiğimiz odur. Başka bir deyişle, yalnızca geçmişi biliriz.

Ölüm bilmediğimiz bir şeydir. Bu bölünme vardır, çünkü düşünce yaşamı yaşamak, ölmek, sevgi, vb. diye bölmüştür. Düşünce insanı sanatçı, iş adamı, sosyalist, siyasetçi diye bölmüştür. Düşünce, yaşamı bilinen bir şey olarak ve ölümü bilinmeyen bir şey olarak ikiye ayırmıştır. Bütün bunlar gerçektir.

Şimdi bilinene bağlanan zihin, kalıcı olanı sorgulayabilir mi? Çünkü bu, bağlandığımızı düşündüğümüz şeydir: siz ve bir başkası arasındaki kalıcı ilişki; toprağın, malın, paranın, adın, biçimin, fikrin kalıcı sahipliği. Peki bir fikir olarak değil, bir gerçeklik olarak kalıcı bir şey var mıdır? Lütfen bunu düşünün! Kalıcı bir şey var mıdır 'benim adım, ünüm, evim, karım, çocuklarım, ideallerim, deneyimlerim' gibi? Buna karşın zihin kalıcılık ister, çünkü kalıcılıkta güven vardır. Burada kalıcı *hiçbir şeyin* olmadığını anlayarak, zihin Tanrıda, bir fikirde kalıcılık yaratır; ve siz, insanlar için fikirleri değiştirmenin ne kadar zor olduğunu bulursunuz. Bu, siz ve konuşmacı arasındaki savaştır, çünkü sizin kalıcı olduğunu düşündüğünüz idealleriniz, fikirleriniz, resimleriniz ya da imgeleriniz vardır. Kalıcı olanı gerçek olarak kabul etmişsiniz. Ve sonra birisi gelir de "Bakın, kalıcı bir şey yoktur. Sizin fikirleriniz, sizin tanrılarınız, sizin kurtarıcılarınız, sizin kendiniz geçicidir" derse, bunu görmeyi reddedersiniz. Geçici olduğunu, belirsiz olduğunu kavramak kişinin yaşamında kargaşa yaratır. Belirsizlik arttıkça, daha sinirli, daha dengesiz bir hal alırsınız; dünya daha çılgıncadır ve hareketlerimiz de öyle olur. Dolayısıyla kalıcı bir şeyiniz olmalıdır ve böylece bir inanç, bir tanrı, bir ideal, bir çıkarım, bir imge yaratırsınız. Bunların hepsi yanılsamadır, çünkü kalıcı bir şey yoktur, ama zihin temelde kalıcı bir şey olmadıkça, bütün etkinlikleri çarpıtılmış, sinirsel ve eksik olacaktır. Tümüyle kalıcı bir şey var mıdır? Bütün bunları izleyebiliyor musunuz? Tanrı aşkına izleyin; bu sizin yaşamınız!

Eğer kalıcı bir şey yoksa, o zaman yaşam tümüyle anlamsızlaşır. Dolayısıyla kalıcı bir şey—bir ev ya da bir fikir değil—ama bu geçiciliğin ötesinde ve üzerinde bir şey var mıdır? Bunu araştırıyoruz. Bunu biraz dikkatle izlemek zorundasınız; yoksa elinizden kaçırırsınız.

Geçmişte yaşarız ve geçmiş bizim kalıcılığımız, kalıcılık halimiz olur. Geçmişin yanılsamasını gözlemlediğimizde ve gördüğümüzde, bu algının ortaya çıkardığı nedir? Geçmişte yaşamanın belirli değerleri olduğunu görüyorum; geçmişin bilgisi olmadan bisiklete binemem, İngilizce konuşamam, araba kullanamam, belirli teknolojik şeyleri yapamam ya da sizi, arkadaşımı, karımı, çocuklarımı tanıyamam. Ama kendisi geçici olan düşünce tarafından oluşturulmamış bir zihin niteliği var mıdır? Bu algının dışında bir nitelik var mıdır? Bu nitelik zekadır. Bu zeka sizin ya da benim değildir. Bu zeka geçici olanı görmeye yetkindir ve sinirsel alışkanlık ve etkinliklere elvermez. Çünkü o zekadır, her zaman doğru davranır, öyle değil mi?

Bu zekayla şimdi ölüme bakacağız. Ölümün bilinmeyen bir şey olduğunu söylüyoruz. Bildiğimiz her şeye bağlandığımız için, bu bağlanmanın tümüyle bir son bulmasından korkarız: adımıza bağlanmak, ailemize, işimize, yazdığımız kitaba, yazmayı umduğumuz kitaba, bir resme bağlanmak bağlanmanın çeşitli biçimleridir. Ölüm bu bağlanmanın sonudur. Doğru mu? Şimdi yaşarken, günlük olarak bu bağlanmadan özgür olabilir misiniz, böylece ölümü çağırabilir misiniz? Ne hakkında konuştuğumuzu anlıyor musunuz? Anladınız mı? Kendimi açıkça ifade edebiliyor muyum? Öyle ki, kitabıma bağlanmışımdır, ünüme, aileme, işime, gururuma, kibirime, dürüstlük duyguma, şeref duyguma ya da bağlanmış olduğum her şeye. Ölüm bu bağlanmanın sonu demektir. Şimdi bu bağlanmaya hemen son verebilir miyim?—öyle ki, bu ölümdür. Dolayısıyla ölümü yaşamın her anına sokmuş olurum. Böylece korku yok olur. Zihin bunun hakikatini gördüğünde—bu ölüm bağlandığınız şeylerin sona ermesidir, bunlar mobilyanız, yüzünüz, idealleriniz ya da başka şeyler olabilir—bu ölüm dediğiniz sizden uzak şeyi o anda yaşama geçirirsiniz, bu da bağlanmalarınızın

sona ermesidir. Böylece ölüm tam bir yenilik demektir—anlıyor musunuz?—geçmişe yakalanmış bir zihnin bütünüyle yenilenmesi. Böylece zihin şaşırtıcı derecede canlanır; artık geçmişte yaşamıyordur.

Eğer zihin bunu yapabilirse, ki bu olağanüstü bir eylemdir, kişi bağlandığı her şeyi sona erdirebilirse, her gün her dakika yaşamla ölümü birlikte yaşıyorsunuz demektir.

Bu noktada bir sorun çıkar: Bunu yapamazsanız ne olur? Anlıyor musunuz? Oğlum bunu yapamaz ya da arkadaşım, kardeşim bunu yapamaz; siz yapmışsınızdır, ama ben yapamam. Bunu uygulamışsınızdır, gayretlisinizdir, dikkatlisinizdir, bu şeyi temelden, kökten anlamışsınızdır, hiçbir şeye daha fazla bağımlı değilsinizdir. Bütün bu bağımlılığa, bu bağlanmaya *hemen* son vermek ölümdür. Bu zekaya, eylemin kusursuzluğuna ulaşamayanlara ne olur?

Çoğu kişinin düşüncesizce, sağduyudan yoksun olarak geçmişte yaşadığını bilirsiniz. Bütün bu insanlara ne olur? Siz yaşamın o akışının dışına çıkmışsınızdır, bu sizin şefkatli olduğunuz anlamına gelir, ne yaptığınızı biliyorsunuzdur, geçmişin, bugünün, geleceğin anlamının farkındasınızdır, bütün bunlar içiçedir. Ama ben farkında değilimdir. Hatta sizi dinlemem, dikkat etmem, yalnızca vakit geçirmek isterim, eğlenmek isterim, bütün ilgilendiğim budur. Ölümden korkabilirim ve sonraki yaşamda yeniden doğacağıma ilişkin rahatlatıcı bir inancım vardır ya da gökyüzüne çıkacağıma inanırım. Peki ne olur bana? Benimle ilişkiniz nedir? Bütün bunu anlamış olan siz bu nedenle şefkatlisinizdir, eylemleriniz son derece zekicedir ve dolayısıyla kusursuzdur ama ben sizin söylediğinizle, yaptığınızla, yazdığınızla, düşündüğünüzle ilgilenmem; pek çok insan gibi akıntıya yakalanmışımdır. Çok az insan bu akıntının dışına çıkar. Akın-

tıdaki insanla ilişkiniz nedir? Herhangi bir ilişkiniz var mıdır, yoksa hiç ilişkiniz yok mudur? Eğer aklı başındaysanız, aklı başında olmayanla nasıl ilişki kurabilirsiniz? Şefkatli olabilirsiniz, nazik, cömert olabilirsiniz, ama ilişkiniz yoktur: Öyleyse ne yapabilirsiniz?

Sizin sorumluluğunuz, akıntının dışındaysanız, kendi yaşamınızı sürdürmenizdir. Bir *örnek* olmak değildir. Bir örnekseniz, ölü birine dönüşürsünüz; sonra bir izleyiciniz olur; sonra yetkeye dönüşürsünüz; böylece yıkımın özü olursunuz, bu akıntının kaynağı olursunuz. O zaman ne yaparsınız? Sizin sorumluluğunuz akıllıca davranmaktır. Çünkü sorunun bütününü görmüşsünüzdür, sözünü ettiğimiz her şeyin algılanması bu zekayı açığa çıkarır ve siz bu zekaya göre hareket edersiniz. "Hoşlanırım" ya da "Hoşlanmam" demezsiniz. Bu sorumluluktur.

Saanen, 30 Temmuz 1976

Krishnamurti: İsterseniz ölümü tartışalım. Ölüm büyük bir sorun, biliyorsunuz. Gerçekten bu konuya girmek istiyor musunuz?

Ölümle ilgili bir diyalog kuracağız—diyalog, ölüm hakkında gerçekten düşünen, kuramsal olarak değil, gerçekten araştırmak isteyen iki arkadaş arasında, iki kişi ya da birkaç kişi arasında bir konuşma, bir sorgulama olacak. Dolayısıyla biz sorguluyoruz; hiçbir şeyi dogmatik bir yoldan ortaya koymuyoruz. Doğru bir biçimde sorgulayınca, onun hakikatini keşfederiz. Doğru bir biçimde sorgulamak için özgürlük olmalıdır. Eğer ölümden korkuyorsam sorgulayamam; çünkü korku benim araştırmamı saptıracaktır. Bu açık mı? Ya da eğer ölüme ve ölümden sonraki yaşama ilişkin bir inancım varsa, bu da araştırmamı çarpıtacaktır.

Ölüm gibi karmaşık bir insan sorununu araştırmak için bakma özgürlüğü olmalıdır. Eğer önyargının, inancın, umudun, korkunun herhangi bir türü varsa, gözlemleyemez ve araştıramazsınız. Çok ciddi biçimde sorgulamak için, çarpıtıcı bir önyargı, korku, rahatlama arzusu, umut, bunların hiçbiri olmamalıdır. Zihnin bakabilmesi için tümüyle boş olması gerekir. Bu, bir şeyler bulmak için olması gereken ilk şeydir.

Her insanın süreklilik arzusu vardır. Eski Mısırlılar bunu bir yoldan gerçekleştirdiler, modern insanlar başka bir yoldan gerçekleştiriyorlar, ölülerini gömüyorlar ya da yakıyorlar, ama bir şeylerin sürüp gideceğini umuyorlar. Bir tür sürekliliğin olması gerektiğine ilişkin her insanda somut bir istek vardır. Doğru mu? Sizde de var değil mi? Buna bakın. Sürüp gidecek olan ne? Süren bir şey var mı? Kalıcı olan bir şey var mı? Yoksa her şey geçici mi? Sorularımı anlıyor musunuz? Bunu bulmalıyım. Ölüm sorununa girmeden önce, ben, siz, herhangi bir insan, süren, kalıcı bir şey olup olmadığını bulmalıdır. Süreklilik kalıcılığı işaret eder. Şimdi bir insan olarak sizde sürekliliği olan bir şey var mı?

Soran: Bir süreklilik arzusu var.

K: Hayır, dikkat edin. Arzudan başka sonu olmayan bir hareket, sürekli, kalıcı bir şey var mı?

S: Belki.

K: Hayır, belki değil. Önce bakın ona. Süreklilik için bir arzu var—duyum olarak, düşünme olarak bir arzu var, o arzu imgeyi yaratır. Bunun sıralamasını görün—duyum, düşünce, arzu ve imge kuruluşu. Arzudan başka kalıcı olan bir şey, zamanın dokunmadığı bir şey var mı? Kalıcı olanla demek istediğimiz şey bu: Zaman onu değiştirmeyecek, dolayısıyla o sürekli bir hareket olacak. İnsanda kalıcı olan bir şey var mı?

S: Süreklilik zamanı işaret eder.

K: Bu doğru. Süreklilik zaman demektir, ama aynı zamanda zamanın olmadığı anlamına da gelir. Eğer başlangıçtan beri sürekliyse, hiç sonu yoksa, zamanın ötesindedir. Ama

bir dakika. Bunu henüz araştırmak istemiyorum. İnsanda, sizde, bende kalıcı olan bir şey var mı?

S: Bir varoluş duygusu, kendinin duygusu.

K: Varoluş duygusu, kendinin duygusu—kendi ve yaşama duygusu, çocukluktan ölene kadar—varoluş, yaşama duygusu. 'Ben'in (I) kalıcı olduğunu söyledi. O zaman bu 'ben' (I), 'ben' (me) nedir? Psişe, kişilik, bunlar nedir? Lütfen, ciddi olun! Bu şeyle oynamayın; bu çok ciddi, eğer gerçekten bu konuya girmek istiyorsanız.

S: Bellek olarak düşünce.

K: Bellek olarak düşünce diyorsunuz. Birinin söylediğini duyduğunuz için bunu yineliyor musunuz, yoksa bu sizin için bir hakikat mi? Lütfen bayım, dikkatli dinleyin. 'Ben'in (I) ne olduğu hakkında konuşuyor ya da onu sorguluyoruz—yaşadığınız, var olduğunuz duygusu olarak 'ben' (I). Şimdi, bu 'ben' (I) nedir? Bu 'ben' (I) kalıcı mıdır? Eski Hindular bu 'ben'in (I) art arda yaşamlarla evrim geçirdiğine, en yüksek ilke olan Brahman'ı, kusursuzluğu bulana kadar geliştiğine inandılar. Dolayısıyla bu 'ben' (I) en yüksek ilke tarafından özümsenmesine ve kendisini kusursuzlaştırmasına kadar bir sürekliliğe sahiptir. Bu yeniden doğuş fikridir. Yeniden doğuş—lütfen bu *yeniden doğuş* sözcüğüne dikkat edin, bu yeniden doğmaktır. Şimdi bu 'ben'in (I) ne olduğunu soruyoruz? Bu 'ben' (I) kalıcı mıdır? Kendinizin bulmadığı bir şeyi yinelemeyin. O zaman bir başkasının söylediğini yinelemiş olursunuz. Bunun hiç değeri yoktur. Bu 'ben' (I) kalıcı mıdır? Başka bir deyişle, bu 'ben' (I) nedir? Nasıl oluşur? Sürekliliği olan tinsel bir varlık mıdır, yoksa sürekli bir akış, bir değişim durumunda olan anlık bir şey midir? Özünde, maddesel olmayan bir süreç olarak tin-

sel bir şey midir? Yoksa maddesel bir süreç midir? Maddesel süreç, çevrenin ve ailenin yaşadığı değişik olaylar, rastlantılar, izlenimler ve etkilerle yapılandırılmış madde olarak düşüncedir. Bütün bunlar düşünceyle oluşturulmuş maddesel bir süreçtir. Düşünce "Ben düşünceden farklıyım," der. 'Ben' (I) kendisini düşünceden ayırmıştır ve "Düşünce sürecek; benim düşüncem sürecek," der. Doğru mu?

Eğer kalıcı bir şey varsa, ya da eğer her şey hareket halindeyse, ölüm hakkındaki bu sorgulamada bunu kendiniz bulmak zorundasınız. Her şey, hem maddesel süreç, hem de sizin bir tin olduğunuz fikri sürekli hareket halindedir—hareket zamandır, zaman buradan oraya kronolojik zamandır, aynı zamanda psişenin durumudur. Harekettir; öyleyse kalıcı olan bir şey var mıdır, yoksa insandaki her şey değişmekte midir?

S: Bir şeyler kalıcıdır.

K: Bizim kalıcı bir şey olduğumuzu, bu yaşamda zamanın ötesinde belirli olayların olduğunu ve bu olaylann kalıcı olduğunu söylüyor. Bu beyefendinin söylediği şey bu. Bu olay olduğunda, eğer bir anıya dönüşürse...

S: Bir anı değildir.

K: Bekleyin, dinleyin. Ben *eğer* bir anıya dönüşürse dedim, o zaman bu bir maddesel süreçtir ve siz bunu kalıcı diye adlandırabilirsiniz. Eğer bu zamansızlığın olağanüstü hali gerçekleşirse ve bir anı değilse, soru şudur: "Sürecek mi?" Başka bir deyişle, bir şeylere ilişkin deneyiminiz—hatta *deneyim* sözcüğünü bile kullanamayacağım—zamanın ötesinde bir şeylerin oluşumu var; bu anı olarak kaydedilmemişse, hâlâ zamanın ötesindedir. Kaydedildiği an zamana bağ-

lı olur. Bu açıktır. Öyleyse bu olay sürekli bir şey midir? Yoksa sona erer mi? Eğer sürekliyse zamana bağlıdır. Lütfen, buna çok dikkatli girdim, çünkü bulmak için çok büyük dikkat, gerçek bir duyarlık isteyen bir şeylere gireceğiz. "Kalıcı olan bir şeyler var mıdır" diye soruyoruz. Bu sizin yanıtlamanız gereken bir soru.

S: Bir şeylerin kalıcı olmasını istiyoruz.

K: Kalıcılığın olması arzusu vardır—benim kalıcı evim, kalıcı adım, kalıcı biçimim; anılar, bağlılıklar, her şeyin kalıcı olmasını isteriz. Bütün güven kalıcılığa dayanır. Eğer kalıcı bir şey varsa, bunu kendimiz bulmalıyız.

Bakın lütfen. Bana göre kalıcı hiçbir şey yok—bunu size dayatmıyorum—hiçbir şey kalıcı değil. Eğer 'ben'in (I), düşünceyle oluşturulmuş yapısıyla birlikte 'ben'in (I), bir sürekliliği varsa ölüm nedir? Düşünce sözcüktür, sözcük addır, ad biçime bağlıdır. Kuşkusuz ad, bu bedenin formu, organizma ve psişenin bütün yapısı düşünce tarafından oluşturulmuştur. Bunu görüyor musunuz? Yoksa "Hayır, hayır, bunun ardında çok daha tinsel bir şeyler var," mı diyorsunuz. Eğer bunun ardında çok daha tinsel bir şeyler varsa ve eğer siz var olduğunu söylüyorsanız, bu yine de düşüncenin bir parçasıdır. Anlıyor musunuz? Eğer zamanın perdesi ardında—bu iyi bir ifade—tümüyle zamansız bir şeyin olduğunu söylüyorsanız, o zaman onu tanımışsınız; öyle değil mi? Onu tanıdıysanız, belleğinizin bir parçasıdır. Eğer bellekse, düşüncenin maddesel bir sürecidir. Eğer perdenin ardındaki şey gerçekse, doğruysa, düşünülemezse, onu ***bilemezsiniz.*** Tinsel bir şeylerin, psişik bir özün var olduğunu ileri sürdüğünüzde, onu kirletmiş olursunuz; bu nedenle artık o tinsel bir şey değildir. Bunu bir kez kavradığınızda göreceksiniz. Göreceksiniz ki bu, Hinduların çok eski

bir oyunudur; Tanrının, Brahmanın sizin içinizde olduğunu ve bütün yapmanız gereken şeyin tıpkı soğan zarını soyduğunuz gibi katları kaldırmak olduğunu söylerler. Anlıyorsunuz, değil mi? Başka bir deyişle, düşünceyle içinizde bir Tanrı yaratmışsınız ve düşünce şöyle demektedir: "Ona ulaşmalıyım; bırakın hareket edeyim."

Öyleyse eğer bütün düşünce maddesel bir süreçse ve oluşturduğu her şey de bir maddesel süreçse, düşünce "Kalıcı bir 'ben' (me) vardır," dese bile, yine de düşünce yapısının bir parçasıdır. Peki son nedir, ölüm nedir? Bütün bunları izleyebiliyor musunuz? Yalnızca dinleyin, bakın, bana yanıt vermeyin, yanıtlamadan önce bakın. Çoğumuz sürekliliği arzuladığına ve bu yüzden ölümden korktuğuna göre, ölüm diye adlandırdığımız bir son olduğunda ne olur?

Daha yalın bir biçimde anlatayım. Sıradan bir insan, "Sürekliliğim olmalı. Ölümden korkuyorum," der. Ama bir son *vardır.* Ölürüm. Ölmeyi istemeyebilirim. Ölüm yüzünden ağlayabilirim, ölüme karşı savaşabilirim, ama o kaçınılmazdır. Soruyorum: Süreklilik arzusu ve bir son olduğunda, ortaya çıkan nedir?

Organizmanın ölümü ve psişenin ölümü vardır. Bunlar birbirleriyle ilişkilidir, psikosomatiktir. Bir adam, "Sürekliliğim olmalı. Sürekli olmak istiyorum; bu benim yaşamım. Tanrı aşkına bana yardım edin, çünkü benim arzum sürekli olmak," der. Ben de şöyle derim: "Peki ama arkadaşım, kaçınılmaz olan son geldiğinde ne olur? Yaşam, kazayla, hastalıkla, vb. son bulur, peki ne olur? Ne olduğunu anlamak için, psişenin, 'ben'in (me) kalıcı bir şey mi, yoksa geçici bir şey mi olduğunu bulmalısın. Eğer geçiciyse sonunda ne olur?" Lütfen yanıtlamayın! Ona bakın! Kendiniz bulun! Bu çok önemli, çünkü insanlar "Ölümsüzlüğü bulmalıyım," di-

yor. Antik Mısırlılar ölümsüzlüğü, günlük yaşamın sonsuza dek sürmesi yoluyla mezarlarda buldular. Mısır mezarlarını gördüyseniz ya da onlar hakkında okuduysanız bilirsiniz, Mısırlıların arzusu sonraki binlerce ve milyonlarca yıl sürüp gitmekti. Nil vadisi korunaklıydı—iki yanı da çöldü—bu, Mısırlılara bir kalıcılık duygusu verdi ve onlar bu kalıcılığı sürekli yaşam olarak yorumladılar. Bunları okuyabilirsiniz, ya da eğer ilgileniyorsanız görebilirsiniz. Eski Hindular da, geçici olmasına karşın 'kendi'nin, en yüksek, kusursuz ilkeyi, Brahmanı bulana kadar sürmesi gerektiğini söylediler. İçinizde Tanrının var olduğunu ve yeniden doğuşlar yoluyla en yüksek ilkeyi bulana kadar benliğinizi kusursuzlaştıracağınızı söylediler. Hıristiyanların da kendilerine özgü bir yolları, diriliş inançları, vb. var.

Şimdi bir insan olarak araştırmak istiyorum; süreklilik arzuma karşın, ölümün kaçınılmaz olduğunu biliyorum. Kaçınılmaz olarak, siz hoşlansanız da hoşlanmasanız da, ölüm orada. Kendi kendime, bir son varsa ne olur diye soruyorum.

S: Ölüm büyük bir şok.

K: Sorum bu değil, lütfen. Bunu farklı bir yolla tartışacağız. Sorumu yanıtlamıyorsunuz, çünkü onunla yüzleşmiyorsunuz; ona bakmıyorsunuz, bulmak için elinizi ona uzatmıyorsunuz.

"Süreklilik istiyorum; bu benim umudum, arzum, özlemim. Seksen yıl boyunca ailemle, eşyalarımla, kitaplarımla ve bu seksen yıldır biriktirdiklerimle bugüne geldim, lütfen bana aynı şeylerle geçireceğim bin yıl daha verin." Ama ölüm gelir ve "Hayır arkadaşım, öleceksin," der. Öyleyse ne olur? İnsanlar sürekliliği arzularlar, ama bir son vardır. Süreklilik

insan zihninin biriktirdiği her şeydir: bilgi, eşyalar, fikirler, bağlılıklar, mallar, mülkler, inançlar, tanrılar. Bütün bunlarla sonsuza dek sürmek isterim. Ama ölüm gelir ve "Son ver buna," der. Soruyorum: Sona eren nedir?

S: Psişe.

K: Emin misiniz? Lütfen dikkatli olun; yalnızca varsayımda bulunmayın. Gerçekten, bunu pek çok insanla tartışmaktan ve bu konuya girmekten hoşlanmıyorum, çünkü ciddi değiller. Bu konu çok büyük ciddiyet ister, her zaman bir şeyler söylenmesi gerekmez. Arzunun duyum ve düşünce yoluyla ortaya çıktığını söyledim; öyleyse düşünce arzudur, bir adı vardır, K gibi, K'nın biçimi gibi; ayrıca düşünceyle oluşturulmuş bilincimin bütün bir içeriği vardır, sürmesini istediğim budur. Bütün içeriğiyle, bağlanmalarıyla, bütün ağrısıyla, acısıyla, ıstırabıyla, sefaletiyle ve karmaşasıyla düşüncenin sürmesini isterim.

Fiziksel beden öldüğünde, beyin yapısı olan maddesel süreç, ki bu düşünce sürecidir, ölür. Anlıyor musunuz? Bunu görüp görmediğinizi merak ediyorum.

S: (Duyulmuyor)

K: Ben dünyayım, dünya da ben. Bu bir olgudur. Doğru mu? Dünya bir fikir olarak değil, bir kuram olarak değil, bir gerçeklik olarak bendir. Benim dünya olduğum, dünyanın da ben olduğu, iğne batırıldığında canımın acıyacağı kadar gerçek bir olgudur. 'Ben' (me), düşünce tarafından oluşturulur. Bu maddesel bir süreçtir. Düşünce maddedir, maddesel bir süreçtir, çünkü beyinde bilgi olarak saklanan belleğin yanıtıdır, dolayısıyla beyin öldüğünde maddesel süreç de ölür. Peki sonra ne olur? Sorumu anlıyor musunuz?

S: Maddesel süreç ölür.

K: İzninize sığınarak şunu söyleyeyim; maddesel süreç ölür dediğinizde, siz *şimdi* öldünüz mü? Ölüm geldiğinde değil. Anlıyor musunuz? Bunu size göstereyim.

Ben dünyayım, dünya da ben. Bilincim dünyanın bilincidir. Bilincimin içeriği dünyanın bilincinin içeriğidir. Bu içerik düşünce tarafından oluşturulmuştur—eşyalarım, adım, ailem, banka hesabım, inancım, dogmalarım—bütün bunlar dünyanın bilinci olan benim bilincimdedir. Bunu görmedikçe, sorguladığımız şeyde daha ileri gidemezsiniz. Sonra maddesel bir süreç olan bu bilinç sona erer, çünkü hastalık, kaza, vb. yoluyla organizma çöker; beyin çürür ve böylece düşünce süreci sona erer. Benliği, 'ben'i (me) oluşturan düşünce süreci sona ermiştir. Ama bunu kabul etmezsiniz. Bunun için size düşüncenin bilinç olarak oluşturduğu her şeyi, 'ben'i (me), dünyayı şimdi terk etmenin olanaklı olup olmadığını soruyorum. Sorumu anlayıp anlamadığınızı merak ediyorum.

S: Söylediğinizi kabul edemeyiz, çünkü bu yok etmek demektir.

K: "Söylediğinizi kabul edemeyiz, çünkü bu yok etmek demektir," deniyor. Bunu kabul edemeyiz; neden olmasın, eğer bu hakikatse? İşte bu nedenle kalıcı bir şeyler istiyorsunuz. Bütün acılarınızla, bütün uğraşlarınızla kendiniz olan bir şeylerin sonsuza dek var olmasını istiyorsunuz. Kendime şunu diyorum: "Ben dünyayım, dünya da ben; öyleyse benim bilincim dünyanın bilincidir ve bu bilincin bütün içeriği düşünce tarafından oluşturulmuştur; inançlar, dogmalar, ritüeller, her şey düşünce tarafından oluşturulmuştur." Kendime şunu soruyorum: "Bütün bunlar *şimdi*,

elli yıl sonra değil, şimdi ölebilir mi?" Bu, bütün bu içerik kendi kendini şimdi boşaltabilir mi anlamına gelir. Anlıyor musunuz? Ölüm *şimdidir*, elli yıl sonra değil.

Öldüğünüzde bedeniniz kuruyup gider ve beyniniz sona erer. Bilincinizin bütün içeriği olduğu gibi sürüp gidemez, çünkü o düşünce sürecidir. Kendime ve size—kendime değil, *size*, bir insan olarak *size* soruyorum—bütün bunun mantığını görerek ve böylece mantığın ötesine, onun hakikatine, sizin dünya olduğunuz ve dünyanın siz olduğu ve sizin bilincinizin dünyanın bilinci olduğu hakikatine giderek bunu gördüğünüzde, bu konuda bir içgörünüz olduğunda, düşünceyle oluşturulan her şey, elli yıl sonra değil, *şimdi* sona erebilir mi? Sorumu anladınız mı? Lütfen, bu son derece ciddi.

Bakın bayım, bilincimin bir parçası inanışımdır. İnanç bilincimin bir parçasıdır. Dünyanın her yerinde insanlar bir şeylere inanırlar: Tanrıya, kusursuz devlete, deneyime, İsa'ya, Buda'ya. İnanmak insanlar için ortak bir etkendir. Bu inanç maddesel bir süreç olan düşünce tarafından oluşturulmuştur. Ölünce yapacağınız gibi bu inanca *şimdi* son verebilir misiniz? İzliyor musunuz? İnandığınız bir şeye inanmaya hemen son verin ve ne olduğunu görün. "İnançlarımı bırakmaktan korkuyorum, çünkü inançlar bana çok büyük bir güven veriyor," demeyin. Bir yanılsamada güven arıyorsunuz, dolayısıyla bu hiçbir biçimde güvenli değildir. O inancı şimdi terk edebilir misiniz? Ancak o zaman bunun ardından ne gelebileceğini yanıtlayabilirsiniz. Ama neyin geleceğini yanıtlamadan önce harekete geçmelisiniz. Sözcükler eylem değildir, kuramlar eylem değildir. İnsan arzusunun en büyük ortak etkenlerinden birinin inanç olduğunu—ve bunun bir yanılsama olduğunu, çünkü düşünce tarafından oluşturulduğunu—algıladığımda ondan vazgeçebi-

lir miyim?

İnancı terk edebilir misiniz, belirli bir inancı değil, ama *inancı* terk edebilir misiniz? Pek çok insanın idealleri vardır, ne olağanüstü bir olgudur ki, dünyada nereye giderseniz gidin her insanın idealleri vardır; idealin ne olduğu önemli değildir, soylu ya da değil, fark etmez. İdealler kuşkusuz düşünce tarafından oluşturulur; bu *ne olduğuma* karşıt olarak maddesel bir süreçtir. Öyleyse onu terk edebilir misiniz?

Onu terk etmedikçe, ölmeden önce bulmak istediğimiz bir sonraki sorunun yanıtını veremezsiniz. Bu bağlandığımız şeydir, anlıyor musunuz? Eğer bu söylenebilir, söze dökülebilir ve ortak kılınırsa, hepiniz buna inanırsınız. O zaman bayağılaşır—*bayağı* sözcüğünü sıradan, genel anlamında kullanıyorum, küçültücü, hakaret edici anlamda değil. Sonra bu bir inanca dönüşür ve hepimiz mutlu oluruz. Ama bilmeden ölmek—anlıyor musunuz? Hayır, anlamıyorsunuz. Yalnızca olgularla uğraşıyoruz, kuramlarla değil, tasarımlanmış, rahatlatıcı, yüceltici fikirlerle değil; gündelik yaşamın gerçek olgularıyla uğraşıyoruz. Gündelik yaşamımız düşünce tarafından oluşturulmuş şeylerle doludur. Düşünce maddesel bir süreçtir.

Başka bir yolla anlatayım. Bir insan sıkıntılarına, acılarına, karmaşasına son vermez. O zaman dünyanın geri kalanı gibidir. Ölür, ama üzüntü, karmaşa, acı engin bir alanda sürer gider. Bu bir gerçek. Büyük bir ırmaktaki geniş hacimli su gibi insanın bu büyük sıkıntısı var. Tanrı aşkına bunları görün. Şiddet, nefret, kıskaçlık gibi şeyler var; bu çok büyük bir akıntı. Biz insanlar bu akıntının bir parçasıyız. Bu akıntıyı terk etmedikçe, o akıntı sürüp gidecek; akıntı, yani dünya, sürüp gidecek. Dolayısıyla akıntının dışına adım

atan kişi 'olan'ın ötesindekini bilir. Ama o akıntı içinde kaldığınız sürece, bir ayağınız içeride bir ayağınız dışarıda oynadığınız sürece—çoğumuzun yaptığı gibi—ölümün ötesindeki şeyi asla bulamazsınız. Umudu olmadan kişinin her şeyi terk etmesi demektir bu. Bütün bunları anlıyor musunuz? Bu en zor şeylerden biridir. Her şeyi terk eden insan sonsuzun ne olduğunu bilir. Anlıyor musunuz?

S: (Duyulmuyor)

K: Kuramlara geri dönüyorsunuz.

Bakın, görüyorsunuz, lütfen. Bunun hakkında konuşmak, tartışmak ya da sonuna kadar büyük bir dikkatle devam etmek en zor şeylerden biri. Yalnızca çok az kişi bunu yapabilir. Bu bütün dikkatinizi; sözleri, kuramları, vb. değil, sürekli bütün dikkatinizi gerektiren bir konudur. Bunu çok az kişi yapabilir, çok az kişi ister. Yapabilirler bunu, ama çok tembellerdir, çok ilgisizlerdir. Eğer gerçekten bundan etkilendiyseniz, bununla büyülendiyseniz, bulmayı istediğiniz için, dikkatinizi tümüyle vermelisiniz, sözcükler olmadan, ama sürekli kendinizi iterek, iterek, iterek, nereye gittiğinizi bilmeden. Bu ölümdür. Öldüğünüzde, bildiğiniz her şeye bir son vardır. Peki bildiğiniz her şeyi şimdi terk edemez misiniz? O zaman içinde hiçbiri, yanılsama, kişisel hiçbir şey olmayan hakikatin ne olduğunu bulursunuz. Bu benim hakikatim ya da sizin hakikatiniz değildir. Hakikattir.

Madras, 9 Aralık 1959

Bir uyum, bir güzellik duygusuyla, asla bitmeyen bir kıvanç duygusuyla yaşamak olanaklı mıdır?—kıvanç demeyeceğim, çünkü bu düş kınklığını beraberinde getirir—içinde sıkıntının, pişmanlığın olmadığı asla bitmeyen bir eylem hali var mıdır? Böyle bir hal varsa, kişi ona nasıl ulaşır? Kişi kuşkusuz onu bilerek geliştiremez. "Uyumlu olacağım," diyemez; bunun hiçbir anlamı yoktur. Kişinin uyumlu olmak için kendini denetlemesi gerektiğini sanması, düşüncenin olgunlaşmamış bir biçimidir. Tam bir bütünleşme, birliğin olduğu bir eylem hali, yalnızca kişi onu aramadığında, zihin kendisini kalıplaşmış bir yaşama zorlamadığında ortaya çıkar.

Çoğumuz bütün bunları düşünmemiştir. Günlük etkinliklerimizde yalnızca zamanla düşünürüz, çünkü zaman unutmamız için bize yardım eder; zaman, geçici bir süre için de olsa, yaralarımızı iyileştirir; zaman umutsuzluklarımızı, düş kırıklıklarımızı onarır. Zaman sürecine hapsolmuş bir kişi, içinde çelişkinin var olmadığı, yaşamın bütün deviniminin bütünsel bir eylem ve her günkü yaşamın gerçeklik olduğu bu olağanüstü hale nasıl gelir? Eğer her birimiz ciddi olarak kendine bu soruyu sorarsa, sorun kendini açarken birbirimizle ilişki kurabiliriz; ama eğer yalnızca sözcükleri dinliyorsanız, siz ve ben ilişki içinde olamayız. Yalnızca bu hepimiz için de bir sorunsa ilişki içinde olabiliriz. Dolayısıyla

bu, benim size dayattığım ya da sizin inançlarınıza ve eğilimlerinize göre yorumlamayı denediğiniz bir sorun değildir. Bu bir insanlık sorunudur, bir dünya sorunudur ve eğer hepimiz için açıksa, söylediğim şey, düşündüğüm ve hissettiğim şey aramızda bir bağ oluşturacaktır, o zaman birlikte çok derinlere gidebiliriz.

Öyleyse sorun nedir? Sorun şu ki, yalnızca yüzeysel bir düzeyde, kişinin dış etkinliklerinde değil, aynı zamanda içsel olarak, derinlerde büyük bir değişim olmalıdır; kişinin düşünme biçimini değiştirecek ve kendinde bütünsel eylemin olduğu bir yaşam tarzını getirecek içsel bir devrim olmalıdır. Peki böyle bir devrim neden olmaz? Bu bir sorundur. Öyleyse kendimizin derinlerine inelim ve sorunun köklerini keşfedelim.

Sorunun kökü korkudur, değil mi? Lütfen kendi kendinize bu soruna bakın ve beni yalnızca dinleyiciyi yönlendiren bir konuşmacı olarak görmeyin. Bu soruna sizinle birlikte girmek istiyorum, çünkü eğer siz ve ben bunu birlikte keşfedersek, hakiki olan bir şeyi birlikte anlarsak, bu anlayıştan sizin ya da benim olmayan bir eylem doğacaktır ve hiç durmadan üzerinde tartıştığımız sanılar son bulacaktır.

Keşfedilmesi gereken temel bir korku olduğunu hissediyorum—kişinin işini yitirme korkusundan, bir şeylerin yanlış gitmesi korkusundan, dışsal ya da içsel güvensizlik korkusundan çok daha derin bir korku. Ama bu konuya daha derinlemesine girmek için, bildiğimiz, bilincinde olduğumuz korkularla başlamalıyız. Kendinizde bu korkuları gözlemleyebilmeniz için, onların ne olduğunu size söylemiyorum: İnsanların ne düşündüğü korkusu, kişinin oğlunu, karısını ya da kocasını ölüm dediğimiz üzücü deneyimle yitirme korkusu, hastalık korkusu, yalnızlık korkusu, başarılı ola-

mama korkusu, kendini gerçekleştirememe korkusu, hakikatin, Tanrının, cennetin ya da istediğimiz bir şeyin bilgisine ulaşamama korkusu. İlkel adamın çok az korkuları vardır, ama çok daha 'uygar' olan bizlerin sayısız karmaşık korkularımız vardır.

Peki korku nedir? Korkuyu gerçekten deneyimlediniz mi? İşinizi kaybedebilirsiniz, başarılı olamayabilirsiniz, komşunuz sizin hakkınızda şunu ya da bunu söyleyebilir ve ölüm her an bir köşede bekliyordur. Bütün bunlar sizde korkuyu besler ve ondan yoga yaparak, kitaplar okuyarak, Tanrıya inanarak, eğlencenin çeşitli biçimleri yoluyla, vb. kaçarsınız. Öyleyse soruyorum: Hiç gerçekten korkuyu deneyimlediniz mi, yoksa zihin her zaman korkudan kaçar mı?

Ölüm korkusunu ele alalım. Ölümden korkup ölümün kaçınılmaz olduğunu, her şeyin öldüğünü söyleyerek korkunuzu akılsallaştırırsınız. Akılsallaştırma süreci yalnızca olgudan bir kaçıştır. Ya da sizi doyuran, sizi rahatlatan yeniden doğuşa inanırsınız, ama korku yine de oradadır. Ya da geçmiş ve gelecek hakkındaki her şeyi unutmayı, yalnızca bugünde yaşamayı ve yalnızca şimdiyle ilgilenmeyi denersiniz, ama korku sürüp gider.

Size gerçek korkuyu bilip bilmediğinizi soruyorum—zihnin tasarımladığı kuramsal korkuyu değil. Belki bunu çok açık ifade etmiyorum. Tuzun tadını biliyorsunuz. Acıyı, şehveti, kıskançlığı deneyimlemişsiniz ve bu sözcüklerin sizin için ne anlama geldiğini biliyorsunuz. Aynı biçimde, korkuyu biliyor musunuz? Yoksa korkuyu gerçekten deneyimlemeksizin, yalnızca onun ne olduğuna ilişkin bir *fikriniz* mi var? Kendimi ifade edebiliyor muyum?

Ölümden korkuyorsunuz, peki bu korku nedir? Ölümün

kaçınılmazlığını görüyorsunuz, ondan korkuyorsunuz, çünkü ölmek istemiyorsunuz. Ama ölümün ne olduğunu hiç bilmediniz; yalnızca onun hakkında bir sanı, bir fikir tasarladınız. Dolayısıyla, ölüm fikrinden korkuyorsunuz. Bu oldukça basit zorluğun nerede olduğunu pek anlayamıyorum.

Korkuyu gerçekten deneyimlemek için, tümüyle *onunla* olmalısınız; tümüyle *onda* olmalısınız ve ondan kaçmamalısınız; onun hakkında inançlarınız, sanılarınız olmamalı. Ama her zaman korkudan kaçındığımız, kaçtığımız için, bu yolda çoğumuzun korkuyu deneyimlediğini düşünmüyorum. Korkuyla hiç kalmıyoruz, ona bakmıyoruz, onunla ilgili şeyleri araştırmıyoruz.

Zihin korkuyla yaşamaya, onun parçası olmaya yetkin midir? Ondan kaçmayı denemek ya da kaçınmak yerine zihin bu duyguyu deneyimleyebilir mi? Çoğu zaman deneyimleyemez, bu nedenle böyle çelişki içinde yaşarız.

Kişi, özellikle yaşlandıkça, ölümün hep beklemede olduğunun farkındadır. Siz ölümden korkuyorsunuz, değil mi? Şu anda, bu korkuyu nasıl anlayacaksınız? Ölüm korkusundan nasıl özgür olacaksınız? Ölüm nedir? Ölüm gerçekten, bildiğiniz her şeyin sona ermesidir. Bu gerçek bir olgudur. Ölümden sonra yaşamın olup olmaması önemli değildir. Ölümden sonra yaşamın olduğu yalnızca bir fikirdir. Bilmiyorsunuz, ama inanıyorsunuz, çünkü inanç sizi rahatlatıyor. Ölüm sorununa hiç girmiyorsunuz, çünkü bir sona erme fikri, tümüyle bilinmeyene girme fikri, sizde korku uyandırıyor, dehşet yaratıyor. Korktuğunuz için kaçmanın bir aracı olan inancın değişik biçimlerine başvuruyorsunuz.

Kesinlikle, zihnin korkudan özgürleşmesi için, siz fiziksel

ve zihinsel olarak canlıyken, ofise giderken, her şeyi sürdürürken ölmenin ne olduğunu bilmek zorundasınız. Yaşarken ölümün doğasını bilmek zorundasınız. İnanç korkuyu ortadan kaldırmayacaktır. Buradan sonrasıyla ilgili pek çok kitap okuyabilirsiniz, ama bu, zihni korkudan özgür kılmayacaktır, çünkü zihin yalnızca bir şeye, bellek yoluyla sürekliliğe alışıktır ve bir sona erme fikri onun için bir dehşettir. Deneyimlediğiniz ve hoşlandığınız şeyleri sürekli biriktirmek, sahip olduğunuz her şey, oluşturduğunuz karakter, idealleriniz, görüşleriniz, bilginiz—bütün bunlar bir sona erer. Zihin korkudan nasıl özgür olabilir? Sorun *budur*, ölümden sonra sürekliliğin olup olmaması değil.

Eğer son bulma korkusundan özgür olacaksam, kesinlikle ölümün doğasını sorgulamalıyım. Onu deneyimlemeliyim; onun ne olduğunu bilmeliyim; onun güzelliğini, olağanüstü niteliğini bilmeliyim. Ölmek, asla imgelenemeyen, bilinemeyen bir şeye girmek, olağanüstü bir şey olmalıdır.

Peki, zihin yaşarken, ölüm dediğimiz bu sona erişi nasıl deneyimleyebilir? Ölüm sona ermektir. O bedenin ve belki zihnin de sona ermesidir. Daha sonra yaşamın olup olmayacağını tartışmıyorum. Sona ermekle ilgileniyorum. Yaşarken sona eremez miyim? Zihnim—bütün düşünceleriyle, etkinlikleriyle, anılarıyla zihnim—ben yaşarken, beden yaşlılık, hastalık, ya da kazayla henüz yıkılmamışken, bir sona eremez mi? Bir süreklilik oluşturan zihin sona eremez mi, son anda değil, ama *şimdi*? Başka bir deyişle, zihin belleğin bütün biriktirdiklerinden özgür olamaz mı?

Bir Hindu, bir Hıristiyan ya da istediğiniz başka biri olabilirsiniz. Geçmiş, gelenek, görenek tarafından biçimlenmişsinizdir. Siz hırs, kıskançlık, sevinç, hazsınız, güzel bir şeylerin değerisiniz, sevilmemenin ve başaramamanın hüznü-

sünüz—bütün bunlarsınız ve bu süreklilik sürecidir. Bunun bir biçimini ele alalım. Malınıza, karınıza bağlısınızdır. Bu bir olgudur. Ayrılmaktan söz etmiyorum. Sanılarınıza, düşünme biçimleriyle bağlısınızdır.

Peki, bu bağlılığı sona erdirebilir misiniz? Niçin bağlısınız? Sorun budur, nasıl ayrılınacağı değil. Ayrılmayı denerseniz, yalnızca karşıtını yaratırsınız, bu nedenle çelişki sürer. Ama zihniniz bağlılıktan özgür olduğu an, bağlılık yoluyla süreklilik duygusundan da özgürdür, değil mi? Öyleyse, niçin bağlısınız? Çünkü hiçbir şeye bağlanmamaktan korkuyorsunuz; bu nedenle siz evinizsiniz, karınızsınız, banka hesabınızsınız, işinizsiniz. Siz bütün bu şeylersiniz. Bağlanma yoluyla süreklilik duygusu bütünüyle sona ererse, ancak o zaman ölümün ne olduğunu bilebilirsiniz.

Anlıyor musunuz, baylar? Diyelim ki, nefret ediyorum ve yıllarca bu nefreti belleğimde taşıdım, sürekli onunla savaştım. Bir anda nefret etmeyi durdurabilir miyim? Ölümün kesinliğiyle onu bir yana atabilir miyim?

Ölüm geldiğinde sizden izin istemez; gelir ve alır sizi; o anda yıkar sizi. Aynı biçimde, nefreti, kıskançlığı, sahiplenmenin verdiği gururu, inançlara, sanılara, fikirlere, düşüncenin belirli bir biçimine bağlanmayı tümüyle bırakabilir misiniz? Bütün bunları bir anda bırakabilir misiniz? "Nasıl bırakılır" diye bir şey yoktur, çünkü bu sürekliliğin başka bir biçimidir. Sanıyı, inancı, bağlılığı, hırsı ya da kıskançlığı bırakmak ölmektir—her gün, her an ölmek. Hırsın andan ana bir sona ermesi varsa, ancak o zaman, hiçbir şey olmanın, sonsuz bir devinimin uçurumuna gelmenin, ve öylece, olduğu gibi uçurumdan düşmenin, yani ölmenin olağanüstü halini bilebilirsiniz.

Ölüm hakkındaki her şeyi bilmek isterim, çünkü ölüm gerçeklik olabilir; yaşayan ve hareket eden, ama başlangıcı ve sonu olmayan çok olağanüstü bir şey, 'Tanrı' dediğimiz şey olabilir. Dolayısıyla ölüm hakkındaki her şeyi bilmek isterim. Bunun için daha önceleri bildiğim her şeyi terk etmeliyim. Zihin ancak bilineni terk ettiğinde—herhangi bir güdü, ödül umudu ya da ceza korkusu olmadan öldüğünde—bilinmeyenin farkında olabilir. Ancak o zaman, yaşarken ölümün ne olduğunu bulabilirim—ve bu keşifte korkudan özgürlük vardır.

Bedenin ölümünden sonra bir süreklilik olup olmadığı konu dışıdır. Yeniden doğup doğmamanız önemsiz bir olaydır.

Benim için, yaşamak ölmekten ayrı değildir, çünkü yaşamda ölüm vardır. Ölümle yaşam arasında aynlık yoktur. Kişi ölümü bilir, çünkü zihin her dakika ölüyordur ve bu sona erişte yenilik, tazelik, masumluk vardır—süreklilikte yoktur. Ama çoğumuz için, ölüm zihnin hiç deneyimlemediği bir şeydir. Yaşarken ölümü deneyimlemek için, zihnin doğrudan deneyimlemesine engel olan bütün aldatmacaları son bulmalıdır.

Sevginin ne olduğunu bilip bilmediğinizi merak ediyorum. Çünkü ölümün ve sevginin birlikte hareket ettiğini düşünüyorum. Ölüm, sevgi ve yaşam bir ve aynıdır. Ama biz yeryüzünü böldüğümüz gibi yaşamı da böldük. Sevgiden tensel ya da tinsel bir şey gibi söz ettik, ilâhi ve beşeri arasında sürüp giden bir savaş yarattık. Sevginin ne *olduğunu*, sevginin ne *olması gerektiğinden* ayırdık, dolayısıyla sevginin ne olduğunu kesinlikle bilmiyoruz. Sevgi, kuşkusuz duygusal olmayan ve içinde aynlık duygusunun olmadığı bütünsel bir duygudur. Sevgi, zekanın ayırıcı, parçalayıcı

niteliği olmaksızın, duygunun eksiksiz saflığıdır. Sevginin süreklilik duygusu yoktur. Süreklilik duygusunun olduğu yerde sevgi ölüdür ve bütün çirkin anılarıyla, çekişmeleri ve yıkıcılıklarıyla dünün kokusu üzerine sinmiştir. Sevmek için kişi ölmelidir.

Ölüm sevgidir—bu ikisi ayrı değildir. Ama sözcüklerimle büyülenmeyin. Bunu deneyimlemek zorundasınız; bilmek zorundasınız, tatmak, onu kendinizde, kendiniz için keşfetmek zorundasınız.

Tümüyle yalnızlığın, soyutlanmanın, hiçbir şey olmamanın korkusu, içimizdeki çelişkinin temeli, köküdür. Çünkü hiçbir şey olmaktan korkarız, pek çok arzuyla dağılmışızdır, her arzu bizi farklı bir yöne çekmektedir. Bu nedenle, eğer zihin bütünsel, çelişik olmayan eylemi—ofise gitmenin gitmemekle, bir *sanyasi* olmakla, meditasyon yapmakla ya da bir akşam gökyüzüne bakmakla aynı şey olduğu bir eylemi—bilmek isterse korkudan özgür olmalıdır. Ama siz deneyimlemedikçe korkudan özgürlük yoktur ve korkudan kaçmanın yollarını ve araçlarını bularak korkuyu deneyimleyemezsiniz. Sizin tanrınız korkudan kusursuz bir kaçıştır. Sizin bütün ritüelleriniz, kitaplarınız, kuramlarınız ve inançlarınız korkuyu gerçekten deneyimlemenizi engeller. Bunu yalnızca son bulmanın olduğu yerde—dünün, olmuş olanın, içinde korkunun kök saldığı toprağın son bulduğu yerde—bulacaksınız. Ancak o zaman, sevginin, ölümün ve yaşamın bir ve aynı olduğunu keşfedeceksiniz. Zihin ancak belleğin biriktirdiklerinden vazgeçtiği zaman özgürdür. Yaratma son bulmadadır, süreklilikte değil. Ancak o zaman, yaşamak, sevmek ve ölmek bütünsel bir eylem olur.

Yaşamak Üzerine Yorumlar'*dan* Üçüncü Dizi: *Yaşam, Ölüm ve Kurtuluş*

O meyve dolu, yeni yaprakları çıkmış, olağanüstü, yaşlı bir demirhindi ağacıydı. Derin bir ırmağın hemen yanında yetiştiği için iyi sulanmıştı. Hayvanlar ve insanlar için büyük bir gölge oluşturuyordu. Bu ağacın altında her zaman sürüp giden gürültüler, yüksek sesli konuşmalar ya da annesini çağıran bir dana yavrusu bulmak olanaklıydı. Bu ağacın çok güzel bir orantısı vardı ve mavi gökyüzü karşısında biçimi olağanüstüydü. Çok canlıydı, hiç yaşlanmamış görünüyordu, ama sayısız yazlar boyunca ırmağı ve ırmağın kenarında yürüyenleri seyrederek pek çok şeye tanık olmuş olmalıydı. Bu ilginç, geniş ve kutsal bir ırmaktı ve ülkenin her yerinden hacılar onun kutsal sularında yıkanmak için gelirlerdi. Tekneler koyu renkli yelkenleriyle sessizce süzülürdü. Dolunay kızıl bir renge bürünerek yükselirken, danseden suların üzerinde gümüşten bir yol oluşur; komşu köyde ve ırmağın öte yanındaki köyde şölenler yapılırdı. Kutsal günlerde, köylüler neşeli şarkılar söyleyerek suyun kıyısına gelirlerdi. Yiyeceklerini yanlarında getirirler, bol bol konuşup kahkahalar atarak ırmakta yıkanırlar, sonra o büyük ağacın altına bir çelenk ve onun gövdesi çevresine kızıl ve sarı küller koyarlardı, çünkü bütün ağaçlar gibi, o da kutsal bir ağaçtı. Sonunda konuşmalar ve bağrışmalar

bittiğinde ve herkes evine gittiğinde, geriye bazı dindar köylüler tarafından yanık halde bırakılan bir iki lamba kalırdı; bu lambalarda kiremitten küçük bir yağ kabı içinde, köylülerin parasını zar zor ödedikleri ev yapımı bir fitil bulunurdu. Ağaç yüceydi; her şey onundu: yeryüzü, ırmak, insanlar ve yıldızlar. Ağaç geceleri kendi içine çekilir, sabah güneşinin ilk ışınları ona dokunana dek uyurdu.

Sık sık ırmağın kıyısına ölü bir beden getirirlerdi. Suya yakın zemini düzleştirerek önce ağır kütüklerden bir temel oluştururlar, sonra bunun üzerine daha hafif odunları yığarlar, en tepeye de yeni beyaz bir kumaşa sardıkları bedeni yerleştirirlerdi. En yakın akraba daha sonra bu odun yığınına yanan bir meşale koyar ve büyük alevler ateşin çevresinde oturan ölü yakınlarının ve dostlarının sessiz yüzlerini ve suyu aydınlatarak karanlığa sıçrardı. Ağaç bir parça ışığı kendine alır ve danseden alevlere huzur verirdi. Bedenin tükenmesi birkaç saati alırdı, ama o insanlar geriye parlak közler ve küçük alevler dışında hiçbir şey kalmayıncaya dek orada otururlardı. Bu olağanüstü sessizliğin ortasında, bir bebek birdenbire ağlamaya başlar ve böylece yeni bir gün başlamış olurdu.

Oldukça tanınmış bir adamdı. Duvann ardındaki küçük evde ölüm döşeğindeydi, bir zamanlar ekilip biçilen küçük bahçeye artık kimse bakmıyordu. Adamın karısı, çocukları ve öteki yakın akrabaları çevresini sarmışlardı. Ölmesinden birkaç ay ya da daha önceydi, ama herkes oradaydı ve odada ağır bir yas havası vardı. Ben gelir gelmez, çevresindekilerin gitmesini istedi, onlar da gönülsüzce ayrıldılar—yerde oyuncaklarla oynayan küçük bir çocuk dışında. Onlar çıkınca, bana bir sandalye gösterdi, odaya evin dışından ve kalabalık sokaktan sesler dolarken, tek bir söz söylemeksizin bir süre oturduk.

Zorlukla konuşuyordu. "Uzun süren hastalığımdan dolayı, yıllardır yaşamak hatta daha çok ölmek hakkında düşündüm. Ölüm çok tuhaf bir şey gibi görünüyor. Bu sorunla ilgili pek çok kitap okudum, ama bunların hepsi oldukça yüzeyseldi."

Bütün sonuçlar yüzeysel değil mi?

"Pek emin değilim. Eğer insan son derece doyurucu belirli sonuçlara varabilirse, bunların bir önemi olabilir. Doyurucu sonuçlara varmakta yanlış olan ne?"

Yanlış olan bir şey yok, ama bir sonuca varmak aldatıcı bir ufuk açmıyor mu? Zihnin her tür yanılsama yaratmaya gücü var, ama buna hapsolmak çok gereksiz ve çocukça görünüyor.

"Oldukça varlıklı bir yaşam sürdüm ve görevim olduğunu düşündüğüm şeyi izledim, ama elbette ben de bir insanım. Neyse, bu yaşam şimdi tümüyle bitiyor, artık işe yaramaz biriyim, ama neyse ki zihnim henüz bundan etkilenmedi. Çok okudum ve hâlâ ölümden sonra ne olduğunu bilmek istiyorum. Süreklilik var mı, yoksa beden öldüğünde geriye kalan hiçbir şey yok mu?"

Ölümden sonra ne olduğunu bilmekle neden bu kadar çok ilgileniyorsunuz?

"Herkes bilmek istemez mi?"

Büyük olasılıkla, ama yaşamın ne olduğunu bilmiyorsak, ölümün ne olduğunu bilebilir miyiz? Yaşamak ve ölmek aynı şey olabilir; onları birbirinden ayırdığımız gerçeği ise bu büyük sıkıntının kaynağı olabilir.

"Konuşmalarınızda bütün bunlar hakkında söylediğiniz şeyin farkındayım, ama yine de bilmek istiyorum. Lütfen, ölümden sonra ne olduğunu bana söylemeyecek misiniz? Kimseye anlatmam."

Niçin bilmekle bu kadar çok uğraşıyorsunuz? Niçin bu işe karışmak yerine yaşam ve ölüm okyanusunun bir olmasına izin vermiyorsunuz?

"Ölmek istemiyorum," dedi eliyle bileğimi tutarak. "Her zaman ölümden korktum; akla uydurmalar ve inançlarla kendimi avutmayı denememe karşın, bunlar yalnızca korkunun derin acısı üzerinde ince bir yaldız oluşturdu. Ölümle ilgili bütün okumalarım, onun dışında bir yol bulma, bu korkudan kaçma çabasıydı; şimdi de aynı nedenle bilmek için yalvarıyorum."

Herhangi bir kaçış zihni korkudan özgürleştirir mi? Kaçma eylemi korkuyu beslemez mi?

"Ama bana söyleyebilirsiniz ve bu söylediğiniz doğru olacak. Bu hakikat beni özgürleştirecek..."

Bir süre sessizce oturduk. Sonra yine o konuştu.

"Bu sessizlik bütün kaygı dolu sorgulamalarımdan daha iyileştiriciydi. Böyle kalabilmek ve sessizce ölüp gitmek isterdim, ama zihnim bana izin vermeyecek. Zihnim avlanan olduğu kadar avcıya da dönüştü. Yıprandım. Sürekli fiziksel acılarım var; ama bu, zihnimde sürüp giden şeyle karşılaştırıldığında hiçbir şey. Ölümden sonra belirlenmiş bir süreklilik var mı? Sevinen, acı çeken, bilen bu 'ben' (me) sürecek mi?"

Zihninizin bağlandığı ve sürmesini istediğiniz bu 'ben' (me) nedir? Lütfen yanıtlamayın, ama sessizce dinleyin, olur mu? 'Ben' (me), ancak malla, mülkle, bir adla, aileyle, başarısızlıklar ve başarılarla, olduğunuz ve olmak istediğiniz şeylerle özdeşleştiğinizde vardır. Siz bu kendi kendinizi özdeşleştirmiş olduğunuz şeylersiniz; siz bütün bunlarsınız, bunlar olmadığında siz yoksunuz. Sürmesini istediğiniz şeyler bu insanlarla, mallarla, fikirlerle özdeşleşme; peki bu yaşayan bir şey mi? Yoksa bu yalnızca çelişkili arzuların, arayışların, başarıların, düş kırıklıklarının ve sevince ağır basan sıkıntıların bir yığını mı?

"Söylediğiniz şey olabilir, ama bütün bunlar hakkında hiçbir şey bilmemekten daha iyi."

Bilinen bilinmeyenden iyi, öyle mi? Ama bilinen çok küçük, çok önemsiz, çok sınırlayıcı. Bilinen sıkıntı veriyor ve buna karşın siz onun sürekliliğini arzuluyorsunuz.

"Beni düşünün, şefkatli olun, bu kadar katı olmayın. Bilirsem mutlu ölebilirim."

Bilmek için bu kadar uğraşmayın. Bütün çaba sona ererse, ancak o zaman zihnin oluşturmadığı bir şeyler var olabilir. Bilinmeyen bilinenden daha büyük; bilinen bilinmeyenin okyanusunda yalnızca bir yelkenli gibi. Bırakın her şey olduğu gibi kalsın.

O anda karısı içeri girdi ve ona içmesi için bir şeyler verdi, çocuk yerinden kalktı ve bize bakmadan odadan dışarı koştu. Karısına çıkarken kapıyı kapatmasını ve çocuğun yeniden içeri girmesine izin vermemesini söyledi.

"Ailemle ilgili kaygım yok; onların geleceği güvencede.

Kaygılandığım kendi geleceğim. Kalbimde sizin söylediğinizin doğru olduğunu biliyorum, ama zihnim binicisi olmaksızın dörtnala koşan bir at gibi. Bana yardım edecek misiniz, yoksa yardım edilecek bir yanım yok mu?"

Hakikat tuhaf bir şeydir; ne kadar peşinden koşarsanız, o kadar uzaklaşır sizden. Onu zekice ve incelikli de olsa herhangi bir araçla yakalayamazsınız; onu düşüncenizin ağı içinde tutamazsınız. Bunu anlayın ve her şeyin gitmesine izin verin. Yaşam ve ölüm yolculuğunda tek başına yürümelisiniz; bu yolculukta bilgiyle, deneyimle, anılarla rahatlamak yoktur. Zihin güvende olma dürtüsüyle topladığı her şeyden temizlenmiş olmalı; tanrıları ve erdemleri, onları doğuran topluma geri verilmeli. Eksiksiz, kirletilmemiş bir tek başınalık olmalı.

"Günlerim sayılı, nefesim tükeniyor ve siz benden çok zor bir şey istiyorsunuz; ölümün ne olduğunu bilmeden ölmemi istiyorsunuz. Ama dersimi aldım. Yaşamım neyse o olsun ve kutsansın."

Bombay, 10 Ocak 1960

Çoğumuz mitler, simgeler, düş ürünü nesnelerle dolu bir dünyada yaşıyoruz ve bu bize gerçeklik dünyasından çok daha önemli geliyor. Çünkü bütün sefaleti ve çekişmesiyle her günkü gerçek dünyayı anlamıyoruz; ondan, düş ürünü bir dünya, tanrılar, simgeler, fikirler ve imgeler dünyası yaratarak kaçmayı deniyoruz; gerçeklikten düş ürününe doğru bu uçuşun olduğu yerde, her zaman çelişki, sıkıntı vardır. Sıkıntıdan özgür olacaksak, kesinlikle, sürekli kendisine kaçtığımız düş ürünü dünyayı anlamalıyız. Hindu, Müslüman, Budist, Hıristiyan, hepsinin simgeler ve imgelerden oluşan kendi düş ürünü dünyaları vardır ve bu dünyalara hapsolmuşlardır. Onlar için simgenin büyük anlamı vardır ve bu yaşamaktan daha önemlidir; simge bilinçaltında gömülüdür ve çeşitli kültürlerin, uygarlıkların ya da örgütlü dinlerin birine ya da ötekine bağlı olan bütün bu insanların yaşamında büyük bir yeri vardır. Dolayısıyla eğer sıkıntıdan özgür olacaksak, bence her şeyden önce önemli olan, içinde yaşadığımız düş ürünü dünyayı anlamaktır.

Yolda yürürken, doğanın görkemini, yeşil çayırların ve açık gökyüzünün olağanüstü güzelliğini görürsünüz ve çocukların kahkahalarını işitirsiniz. Ama bütün bunlara karşın bir sıkıntı duygusu vardır. Bir çocuk doğuran annenin sancısı vardır; ölümden dolayı bir sıkıntı vardır; bir şeyi hevesle beklediğinizde ve o şey gerçekleşmediğinde sıkıntı vardır;

bir ulus güçten düşmeye, köhnemeye başladığında sıkıntı vardır; ve yalnızca ortak değil, aynı zamanda bireysel yozlaşmanın neden olduğu sıkıntı vardır. Evinizde sıkıntı vardır, derinlemesine bakarsanız, başaramamanın neden olduğu, kendi önemsizliğinizin ve yetersizliğinizin neden olduğu çeşitli bilinçaltı sıkıntılar vardır.

Aynı zamanda yaşamda gülmek de vardır. Gülmek güzel bir şeydir—bir neden olmadan gülmek, bir neden olmadan kişinin kalbinde sevinç duyması, karşılığında hiçbir şey beklemeden sevmek. Ama böyle bir gülüşü ender olarak yaşarız. Sıkıntıyla yüklüyüzdür; yaşamımız bir mutsuzluk ve çekişme, sürekli bir parçalanma sürecidir ve bütün varlığımızla sevmenin ne olduğunu neredeyse hiç bilmeyiz.

İnsan bu acı dolu sürecin her caddede, her evde, her insan kalbinde sürüp gittiğini görebilir. Mutsuzluk, geçici sevinçler ve zihnin yavaş yavaş çöküşü vardır ve biz her zaman bunlardan kurtulmaya çalışırız. Yaşamın bu yükünü çözmek için bir çözüm, bir araç, bir yöntem bulmak isteriz ve asla sıkıntıya gerçekten bakmayız. Mitler, imgeler, varsayımlar yoluyla kaçmayı deneriz; bu yükten kaçmak, sıkıntı dalgasından uzaklaşmak için bir yol bulmayı umarız.

Bence bütün bunları biliyoruz. Size sıkıntıyı öğretmiyorum. Dinliyorken sıkıntıyı hemen hissetmeyi ya da neşeli olmayı deneseydiniz, bu saçma olurdu; anlamsız olurdu. Ama kişi kendi yaşamının önemsizliğinin, sığlığının, darlığının farkındaysa, eğer onun bitmek tükenmek bilmeyen çekişmelerini, başarısızlıklarını, çabalarının düş kırıklığı duygusundan başka bir şey üretmediğini gözlemlerse, o zaman kişi, sıkıntı dediği bu şeyi kaçınılmaz olarak deneyimlemesi gerektiğini görür. Hangi düzeyde olursa olsun, yüzeysel ya da derin, kişi sıkıntının ne olduğunu bilmelidir. Sıkıntı gölge-

miz gibi bizi izler, ama biz onu çözebilecek gibi görünmüyoruz. Bu nedenle sizinle sıkıntının son bulması üzerine konuşmak istiyorum.

Sıkıntının bir sonu vardır, ama bu son herhangi bir dizge ya da yöntem yoluyla gelmez. 'Olan' algılanırsa sıkıntı yok olur. 'Olan'ı açıklıkla gördüğünüzde—bu, yaşamda başarının olmadığı, oğlunuzun, kardeşinizin ya da kocanızın ölmüş olduğu olgusu olabilir—olguyu gerçekte neyse öyle bildiğinizde, yorumlamaksızın, onun hakkında bir sanı geliştirmeksizin, fikirler, idealler ya da yargılar olmaksızın bildiğinizde, ancak o zaman sıkıntı son bulur. Ama çoğumuzda korku isteği, hoşnutsuzluk isteği, doyum isteği vardır.

Lütfen yalnızca ne söylendiğini dinlemeyin, kendinizin farkında olun; yaşamınıza, sanki o sizin aynada yansıyan yüzünüzmüş gibi bakın. Aynada, *'olan'ı*—kendi yüzünüzü—hiçbir çarpıtma olmadan görürsünüz. Aynı biçimde, lütfen şimdi kendinize bakın, herhangi bir hoşlanma ya da hoşlanmama, gördüğünüz şeyi kabul etme ya da yadsıma olmadan. Yalnızca bakın kendinize, yaşamınızda korku isteğinin egemen olduğunu göreceksiniz. İsteğin—eylem isteğinin, hoşnutsuzluk isteğinin, gerçekleşme isteğinin, doyum isteğinin—olduğu yerde korku vardır. Korku, istek ve sıkıntı birlikte hareket eder; birbirlerinden ayrı değildirler. İsteğin olduğu yerde korku, korkunun olduğu yerde sıkıntı vardır. İstekle, bir şey olmak için kararlılıktan, başarmak için kararlılıktan, yadsıyan ya da kabul eden kararlılıktan söz ediyorum. Kesinlikle, bunlar isteğin değişik biçimleridir, değil mi? Nerede istek varsa, orada çatışma vardır.

Buna bakın ve yalnızca söylediğimi değil, ama aynı zamanda isteğin ardındaki anlamları da anlayın. İsteğin ardındaki anlamları anlamadıkça, sıkıntıyı anlayamayız.

İstek, arzunun çelişkilerinin sonucudur; "İsterim" ya da "İstemem"in yarattığı çelişik baskılardan doğmuştur, değil mi? Çelişkileri ve tepkileriyle birlikte, pek çok arzu doyum isteğini ya da hoşnutsuzluk isteğini yaratır ve bu istekte korku vardır. Başarma, olma, dönüşme isteği—bu, kuşkusuz sıkıntıyı doğuran istektir.

Sıkıntıyla ne demek istiyoruz? Sağlıklı bir bedeni, parlak, zeki gözleri ve mutlu gülümseyişiyle güzel yüzü olan bir çocuk görürsünüz. Büyürken, sözde eğitim dediğimiz makineye teslim edilir. Toplumun belirli bir düzenine uymak üzere biçimlendirilir ve yaşamdaki bu sevinç, bu kendiliğinden tat yok edilir. Böyle şeyler olduğunu görmek üzücüdür, değil mi? Sevdiğiniz birini kaybetmek üzücüdür. Kişinin yaşamın bütün meydan okumalarına sıradan, ortalama bir yoldan yanıt verdiğini anlamak üzücüdür ve sıkıntı verir. Sevginin, yaşamın bu büyük ırmağının sığ bir yerinde sona ermesi üzücü değil midir? Hırs sizi yönlendirdiğinde ve başardığınızda, yalnızca düş kırıklığı bulmak üzücüdür. Zihnin—başkasının zihninin değil, kişinin kendi zihninin—ne kadar küçük olduğunu anlamak üzücüdür. Büyük bir bilgi elde edebilmiş olmasına karşın, çok zeki, kurnaz, bilgi dolu olabilmesine karşın, zihin yine de çok sığ, boş bir şeydir; ve bu olguyu anlamak bir sıkıntı, üzüntü duygusu getirir.

Ama bütün bunlardan çok daha derin bir üzüntü vardır: Yalnız olduğunuzu, soyutlandığınızı anlamakla gelen üzüntü. Arkadaşlarınızın arasında, bir kalabalıkta, bir partide olmanıza, karınızla ya da kocanızla konuşuyor olmanıza karşın, birden büyük bir yalnızlığın farkına varırsınız; o anda sıkıntı doğuran tam bir soyutlanma duygusu vardır. Ve aynı zamanda hastalık sıkıntısı vardır.

Sıkıntının çeşitli biçimlerinin var olduğunu biliriz. Hepsini gerçekten deneyimlemeyebiliriz, ama eğer gözlemlersek, yaşamın farkındaysak, bunların var olduğunu biliriz ve çoğumuz bunlardan kaçmak isteriz. Sıkıntıyı anlamak istemeyiz; ona bakmak istemeyiz. "Bütün bunlar nedir?" diye sormayız. Bütün düşündüğümüz sıkıntıdan kaçmaktır. Bu doğaldır; bu, arzunun içgüdüsel bir devinimidir; ama onu kaçınılmaz olarak kabul ederiz ve böylece kaçışlar sıkıntı olgusundan çok daha önemli olur. Sıkıntıdan kaçarak mitte, simgede kendimizi yitiririz; dolayısıyla eğer sıkıntının bir sonu varsa, onu bulmak için hiç sorgulamayız.

Bununla birlikte yaşam sorunlar getirir. Her dakika, yaşam bir zorluk yaratır, bir istek doğurur; ve kişinin yanıtı uygunsuzsa, bu uygunsuzluk bir düş kırıklığı duygusu yaratır. Bunun nedeni, çoğumuz için kaçışın değişik biçimlerinin çok önemli olmasıdır. Örgütlü dinler ve inançlar yoluyla kaçarız; ister zihin isterse elle yapılmış bir simge, imge yoluyla kaçarız. Bu yaşamda sorunlarımı çözemezsem, her zaman sonraki yaşam vardır. Eğer sıkıntıya son veremezsem, kendimi eğlenceye kaptırırım; ya da ciddi biriysem kitaplara, bilgi edinmeye yönelirim. Aynı zamanda, çok yemek yiyerek, sürekli konuşarak, çekişerek, çok bunalarak kaçarız. Bunlar hep kaçışlardır ve bunlar bizim için yalnızca olağanüstü önemli olmakla kalmaz, ama aynı zamanda bunların bazıları yüzünden kavga ederiz—senin dinin ve benim dinim, senin ideolojin ve benim ideolojim, senin ritüelciliğin ve benim ritüellere karşı olmam.

Kendinizi seyredin ve lütfen benim sözcüklerimle büyülenmeyin. Hakkında konuştuğum şey, soyut kuram değildir; bu sizin her gün gerçekten yaşadığınız kendi yaşamınızdır. Onu tanımlıyorum, ama bu tanımla yetinmeyin. Tanım yoluyla kendinizin farkına varın ve yaşamınızın nasıl kaçışın

değişik araçlarında hapsolduğunu görün. Bu nedenle, olguya bakmak, 'olan'ı düşünmek, keşfetmek, araştırmak çok önemlidir, çünkü 'olan'ın zamanı, geleceği yoktur. 'Olan' sonsuzdur. 'Olan' yaşamdır, ölümdür, içinde gerçekleşmenin ve düş kırıklığının olmadığı sevgidir. Bunlar, varoluşun olguları, gerçeklikleridir. Ama hasta olmuş zihin, kaçışın yollarıyla koşullanmış zihin, 'olan'a bakmayı olağanüstü zor bulur; böylece yıllarını simgeleri ve mitleri incelemeye, yazılmış ciltlerle kitabı okumaya adar ya da kendisini törenlere, bir yöntemin, bir dizgenin, bir disiplinin uygulamasına kaptırır.

Önemli olan, kesinlikle olguyu gözlemlemektir, sanılara bağlanmamak ya da yalnızca olguyu temsil eden simgeyi tartışmamaktır. Anlıyor musunuz? Simge sözcüktür. Ölümü ele alalım. *Ölüm* sözcüğü olgunun bütün anlamlarını taşıması için kullanılan simgedir—korku, sıkıntı, yalnızlığın, boşluğun, küçüklüğün, soyutlanmışlığın ve derin bir düş kırıklığı yaşamanın neden olduğu olağanüstü duygu. *Ölüm* sözcüğüyle hepimiz tanışığız, ama çok azımız bu olgunun ardındaki anlamlarını görür. Ölümün yüzüne neredeyse hiç bakmayız ve onun içerdiği olağanüstü şeyleri anlamayız. Buradan sonraki bir dünyaya inanma yoluyla kaçmayı deneriz ya da yeniden doğuş kuramına bağlanırız. Rahatlatıcı açıklamalarımız, yığınla fikirlerimiz, tezlerimiz ve yadsımalarımız, bunlarla birlikte simge ve mitlerimiz vardır. Kendinizi seyredin. Bu bir olgudur.

Korkunun olduğu yerde, kaçış isteği vardır; bu isteği yaratan korkudur. Hırsın olduğu yerde istek kendini gerçekleştirmek için acımasızdır. Hoşnutsuzluk—kendinizi gerçekleştirerek dindirmeyi ne kadar dileseniz de bitip tükenmeden süren, durdurulamaz doyum arzusu—varsa bu hoşnutsuzluk kendi isteğini doğurur. Sürüp gitmek ya da çoğal-

mak için doyum istersiniz, böylece doyum isteği var olur. Bütün farklı biçimleri içinde istek, kaçınılmaz olarak düş kırıklığına yol açar ve düş kırıklığı sıkıntıdır.

Bu yüzden, gözlerimizde ve dudaklarımızda küçücük bir gülüş; yaşamımızda çok az sessizlik vardır. Şeylere dinginlikle bakamaz ve sıkıntının son bulmasının bir yolu olup olmadığını kendimiz bulamaz görünüyoruz. Eylemimiz, sürekli gerilimiyle çelişkinin sonucudur, bu da yalnızca 'kendi'yi güçlendirir ve mutsuzluğu arttırır. Bunu görüyorsunuz, *değil mi?*

Bununla birlikte rahatsız oluyorsunuz. Simgeleriniz, mitleriniz, idealleriniz, hazlarınız hakkında sizi rahatsız ediyorum ve bu rahatsızlıktan hoşlanmıyorsunuz. İstediğiniz şey kaçmak, dolayısıyla, "Sıkıntıdan nasıl kurtulacağımı söyleyin bana," diyorsunuz. Ama sıkıntının sona ermesi, sıkıntıdan kurtulmak değildir. Sıkıntıdan 'kurtulamazsınız', sevgiyi elde edemeyeceğiniz gibi. Sevgi, meditasyon yoluyla, disiplin yoluyla, erdemin uygulanması yoluyla geliştirilen bir şey değildir. Sevgiyi geliştirmek sevgiyi yıkmaktır. Aynı biçimde, sıkıntı, istekli bir eylemle son bulmaz. Lütfen bunu anlayın. Ondan kurtulamazsınız. Sıkıntı kucaklanması, birlikte yaşanması, anlaşılması gereken bir şeydir; kişi sıkıntıyla çok yakın olmalıdır. Ama siz sıkıntıyla çok yakın değilsiniz, öyle değil mi? Siz "Sıkıntıyı biliyorum," diyebilirsiniz, ama gerçekten bilir misiniz? Onunla birlikte yaşadınız mı? Yoksa sıkıntıyı hissedip ondan kaçtınız mı? Sıkıntıyı gerçekten bilmezsiniz. Bildiğiniz kaçmaktır. Siz yalnızca sıkıntıdan kaçmayı bilirsiniz.

Sevgi disiplin yoluyla elde edilebilecek, yetiştirilecek bir şey olmadığı gibi, sıkıntı da kaçışın herhangi bir biçimi, törenler ve simgeler, 'hayırsever'lerin yardımları, milliyetçilik

ya da insanın uydurduğu her tür çirkin şey yoluyla sona erdirilemez. Sıkıntı anlaşılmak zorundadır ve anlayış zamana bağlı değildir. Anlayış, bir patlama, bir başkaldırı, her şeyden büyük bir hoşnutsuzluk olduğunda ortaya çıkar. Ama gördüğünüz gibi, toplumsal işlerde kolay bir yol bulmayı ararız; bir işte, bir meslekte yitiririz kendimizi; tapınağa gider, bir imgeye tapınırız; belirli bir dizgeye ya da inanca bağlanırız. Bütün bu şeyler, kesinlikle zihni olguyla yüzleşmekten alıkoymanın bir yoludur, bir kaçıştır. Yalnızca 'olan'a bakmak sıkıntı verici değildir. Sıkıntı asla yalnızca kişinin kendini beğendiği olgusunu algılamasından doğmaz. Ama kendinizi beğenmişliğinizi başka bir şeye dönüştürmeyi istediğiniz anda, savaş, kaygı, aldatmaca başlar—bu da sonunda sıkıntıya yol açar.

Bir şeyi sevdiğinizde, ona gerçekten bakarsınız, değil mi? Çocuğunuzu seviyorsanız, ona bakarsınız; ince yüzünü, kocaman açtığı gözlerini, olağanüstü masumluk duygusunu gözlemlersiniz. Bir ağacı sevdiğinizde, ona bütün varlığınızla bakarsınız. Ama şeylere hiç bu biçimde bakmayız. Ölümün önemini algılamak, bütün imgeleri, mitleri, idealleri, rahatlatıcı inançları yakan bir tür patlama gerektirir, ancak o zaman ölüme bütünsel olarak bakabilirsiniz. Ama ne yazık ve üzücü ki, şeylere belki de hiç bütünsel anlamda bakmadınız. Değil mi? Çocuğunuza hiç bütünsel anlamda, bütün varlığınızla baktınız mı—başka bir deyişle, önyargısız, kabullenmeksizin ya da yadsımaksızın, "Bu *benim* çocuğum" demeksizin ya da böyle hissetmeksizin? Eğer bunu yapabilirseniz, bunun açığa çıkardığı olağanüstü anlamı ve güzelliği bulursunuz. O zaman siz ve çocuk yoktur—bu çocukla yapay bir özdeşleşme demek değildir. Bir şeye bütünsel olarak baktığınızda özdeşleşme yoktur, çünkü ayrılma yoktur.

Aynı biçimde, kişi ölüme bütünsel olarak bakabilir mi?—bu korku duymamak demektir. Kaçma isteğiyle bütün bu mitleri, simgeleri, inançlan yaratan korkudur. Eğer ona bütün varlığınızla, bütünsel anlamda bakabilirseniz, ölümün oldukça farklı bir anlamı olduğunu görürsünüz, çünkü o zaman korku yoktur. Ölümden sonra süreklilik olup olmadığını bilme arzumuzu doğuran bu korkudur ve korku var *olduğu* ya da *olmadığı* inancında kendi yanıtını bulur. Ama ölüm diye adlandırdığımız şeye bütünsel olarak baktığımızda, üzüntü yoktur. Peki, oğlum öldüğünde hissettiğim şey nedir? Bir kayıptayımdır, o bir daha geri dönmemek üzere gitmiştir ve ben bir boşluk, yalnızlık duygusu hissederim. O benim oğlumdu; bütün ölümsüzlük umudumu, 'ben'in (me) ve 'benim'in sürekliliği umudumu ona bağlamıştım; şimdi bu süreklilik umudum yok olmuştur, kendimi tam anlamıyla terkedilmiş hissederim. Dolayısıyla ölümden nefret ederim; ölüm iğrenç bir şeydir, kenara itilmesi gereken bir şeydir, çünkü beni kendime gösterir. Ve ben ölümü, düşünme yoluyla, kaçmanın değişik biçimleriyle bir yana iterim. Böylece korku sürüp gider, istek üretir ve sıkıntı doğurur.

Dolayısıyla, sıkıntı istekli herhangi bir eylem yoluyla sona ermez. Sıkıntı, ancak zihin kaçmak için bulduğu her şeyi bir yana attığında sona erer. Bütün simgelerin, mitlerin, fikirlerin, inançların bir yana atılmasına izin verirsiniz, çünkü ölümün ne olduğunu görmeyi gerçekten istiyorsunuzdur; bu yakıcı bir dürtüdür. Sonra ne olur? Yoğun bir hal içindesinizdir, kabul etmez ya da yadsımazsınız, çünkü kaçmayı denemiyorsunuzdur. Olguyla yüzleşiyorsunuzdur. Böylece ölüm olgusuyla, sıkıntı olgusuyla yüzleştiğinizde, andan ana karşılaştığınız her şeyle yüzleştiğinizde, ancak o zaman, zamanın aşamalı, yavaş devinimi sonucu doğmayan bir patlamanın açığa çıktığını görürsünüz. O zaman, ölümün çok farklı bir anlamı vardır.

Ölüm, sıkıntı gibi bilinmeyendir. Sıkıntının ne olduğunu gerçekten bilmezsiniz; onun derinliğini, olağanüstü canlılığını bilmezsiniz. Sıkıntıya tepkiyi bilirsiniz, ama sıkıntının eylemini bilmezsiniz. Ölüme tepkiyi bilirsiniz, ama ölümün eylemini, onun ne anlama geldiğini, çirkin mi, güzel mi olduğunu bilmezsiniz. Ama ölümün ve sıkıntının doğasını, derinliğini, güzelliğini ve hoşluğunu bilmek, ölümün ve sıkıntının son bulmasıdır.

Görüyorsunuz, zihinlerimiz bilinenin içinde mekanik bir biçimde işliyor ve bilinmeyene, ölüme, sıkıntıya bilinenle yaklaşıyoruz. Bir patlama olabilir mi, böylece bilinen, zihni kirletmeyebilir mi? Bilinenden kurtulamazsınız. Bu aptalca, budalaca olurdu; bu sizi hiçbir yere götürmezdi. Önemli olan, zihnin bilinenle kirlenmesine izin vermemektir. Ama zihnin bilinenle kirlenmemesi, kararlılıkla, istekle yapılan bir eylem yoluyla olmaz. Olguyu olduğu gibi gördüğünüzde olur ve olguyu—ölüm olgusunu, sıkıntı olgusunu—ancak ona bütün dikkatinizi verdiğinizde olduğu gibi görürsünüz. Tam dikkat yoğunlaşma değildir; içinde hiçbir şeyin dışlanmadığı tam bir farkındalık halidir.

Dolayısıyla sıkıntının son bulması, onunla bütünüyle yüzleşilmesine bağlıdır, bu da sıkıntının ne olduğunu algılamaktır. Bu, gerçekten bütün mitlerinizin, söylencelerinizin, geleneklerinizin ve inançlarınızın gitmesine izin vermek anlamına gelir—bunu da aşamalı biçimde yapamazsınız. Bütün bunlar şimdi, bir anda yok olmalıdır. Buna izin verecek bir yöntem yoktur. Bu, siz anlamak istediğiniz bir şeye, herhangi bir kaçış arzusu olmaksızın, bütün dikkatinizi verdiğinizde gerçekleşir.

Yaşam dediğimiz bu olağanüstü şeyi yalnızca parçalar halinde biliyoruz; kaçışların ekranı yoluyla olmaksızın, sıkın-

tıya hiç bakmadık; ölümün güzelliğini, enginliğini hiç görmedik, onu yalnızca korku ve üzüntü yoluyla biliyoruz. Yalnızca zihin 'olan'ı bir anda algıladığı zaman yaşamın ve ölümün anlamı ve güzelliği anlaşılabilir.

Biliyorsunuz, onları ayırmamıza karşın, sevgi, ölüm ve sıkıntı aynıdır; çünkü, kuşkusuz sevgi, ölüm ve sıkıntı bilinemez olandır. Sevgiyi bildiğiniz anda sevgiye son vermişsinizdir. Sevgi zamanın ötesindedir; sevginin başlangıcı ve sonu yoktur, oysa bilginin vardır. Siz "Sevginin ne olduğunu biliyorum" dediğinizde, aslında bilmiyorsunuz. Yalnızca bir duyumu, bir uyaranı biliyorsunuz. Sevgiye tepkiyi biliyorsunuz, ama tepki sevgi değildir. Aynı biçimde, ölümün ne olduğunu bilmiyorsunuz. Yalnızca ölüme tepkileri biliyorsunuz, ama ölümün derinliğini ve önemini ancak tepkiler sona erdiğinde keşfedersiniz.

Lütfen, bu söylenenleri sanki toplumun aşağı ya da yukarı, hangi tabakasında olursa olsun her insanı son derece ilgilendiren bir şeymiş gibi dinleyiniz. Bu her birimiz için bir sorundur ve açlığı, seksi, arasıra ağaçlara ve gökyüzüne baktığımızda bildiğimiz bir kutsamayı bildiğimiz gibi onu da bilmeliyiz. Görüyorsunuz, kutsama yalnızca zihin bir tepkisizlik hali içinde olduğu zaman açığa çıkar. Bu, ölümü bilmek için bir kutsamadır, çünkü ölüm bilinmeyendir. Ölümü anlamaksızın, yaşamınızı bilinmeyeni araştırmakla harcayabilirsiniz, ama onu asla bulamazsınız. O sevgi gibi bilmediğimiz bir şeydir. Sevginin ne olduğunu bilmiyorsunuz; hakikatin ne olduğunu bilmiyorsunuz. Ama sevgi aranamaz; hakikat aranamaz. Hakikati *aradığınızda*, bu bir tepkidir, olgudan bir kaçıştır. Hakikat 'olan'dadır, 'olan'a tepkide değil.

Bombay, 7 Mart 1962

Yaş ve olgunluk, zaman ve olumsuzlama bağlamında ölüm sorunu, başka bir deyişle sevgi hakkında konuşmak istiyorum. Ama bu konuya girmeden önce, saptırıcı ve yanılsama doğuran her tür korkuyu ve zihni donuklaştıran sıkıntıyı açıklıkla ve derinlemesine anlamış olmalıyız. Donuk bir zihin, herhangi tür bir yanılsamaya kapılmış bir zihin, olağanüstü ölüm sorununu anlayamaz. Bizler yanılsamaya, düşe, mite, öykünün değişik biçimlerine sığınırız. Böylesine felce uğramış bir zihin ölüm dediğimiz bu şeyi anlayamaz, sıkıntı yüzünden donuklaşmış bir zihin de anlayamaz.

Korku ve sıkıntı sorunu, üzerinde felsefe yapabileceğiniz ya da bir kaçış yoluyla kendinizden uzaklaştırabileceğiniz bir şey değildir. Bu sorun gölgeniz gibi oradadır; onunla doğrudan ve hemen uğraşmak zorundasınız. Sıkıntı ya da korku üzerine ne kadar derin düşünsek de, onu günden güne taşıyamayız. İster bilinçli ister bilinçsiz olsun, hemen anlaşılmak zorundadır. Anlayış bir anda olur, zaman içinde olmaz. Sürekli bir araştırmanın, aramanın, sormanın, arzulamanın sonucu değildir. Onu ya bütün olarak bir anda görürsünüz ya da hiç görmezsiniz.

Hepimizin çok tanışık olduğu ölüm denen bu şeye gelmek istiyorum. Ölümü daha önce gözlemledik, gördük, ama onu hiç deneyimlemedik; ölüm hiç bizim payımıza düşme-

di. Ölüm olağanüstü bir hal olmalı. Bu konuya gelmek istiyorum, duygusal olarak değil, romantik bir biçimde değil, bir dizi uydurulmuş yapısal inançla değil, ama gerçekten, bir olgu olarak; şu mango ağacında öten kargayı kavrayacağım gibi kavramak istiyorum onu—o denli gerçek. Ama bir şeyi gerçekten anlamak için dikkatinizi vermelisiniz; ağaçtaki şu kuşu dinlediğiniz gibi—gerilmezsiniz, dinlersiniz; "Bu bir karga. Ne can sıkıcı bir şey bu! Birini dinlemeye çalışıyorum," demezsiniz; konuşmacının söylediğini de onu da dinlersiniz. Yalnızca konuşmacıyı dinlemek, kuşa ve onun çıkardığı seslere karşı koymak istediğinizde, ne kuşu ne de konuşmacıyı işitirsiniz. Korkarım karmaşık ve derin bir sorunu dinlerken çoğunuzun yaptığı şey bu.

Çoğumuz zihinlerimizi bütünüyle, tamamıyla vermeyiz. Hiç sonuna kadar giden bir düşünce yolculuğu yapmadınız. Hiç bir fikirle oynamadınız, onun ardındaki bütün anlamları görüp ötesine gitmediniz. Bu nedenle dikkatinizi vermezseniz, kolayca, zevkle, güzellikle, içinde kendini tutmanın, çabanın olmadığı bir neşeyle dinlemezseniz, bu çok zor olacaktır. Çoğumuz için dinlemek çok zor bir şeydir, çünkü sürekli söylenmiş olanı yorumlarız, hiç söylenmekte olanı *dinlemeyiz.*

Bir olgu olarak ölüm sorununa gelmek istiyorum, sizin ölümünüze ya da benim ölümüme değil—hoşlandığınız ya da hoşlanmadığınız birinin ölümüne değil—ama bir sorun olarak ölüme. Bildiğiniz gibi, imgelerle, simgelerle çok doluyuz; bizim için simgelerin olağanüstü önemi var, sanki gerçeklikten daha çok. Ölüm hakkında konuştuğumda, siz hemen yitirdiğiniz birini düşüneceksiniz ve bu, sizin olguya bakmanızı engelleyecek. Ölüme çeşitli, farklı yollarla yaklaşacağım—yalnızca ölümün ne olduğuna ve ölümden sonra ne olduğuna değil. Bunlar tam anlamıyla olgunlaşmamış

sorulardır. Ölümle denmek istenen, o olağanüstü şeyi anladığınızda, şu soruyu sormazsınız: "Ölümden sonraki yaşam nedir?" Olgunluğu ele almalıyız. Olgun bir zihin ölümden sonra bir yaşamın olup olmadığını, bir sürekliliğin olup olmadığını asla sormayacaktır.

Olgun düşünmenin ne olduğunu, olgunluğun, yaşlılığın ne olduğunu anlamak zorundayız. Çoğumuz yaşlılığın ne olduğunu biliriz, çünkü hoşlansak da hoşlanmasak da yaşlanıyoruz. Yaşlılık olgunluk değildir. Olgunluğun bilgiyle hiçbir ilgisi yoktur. Yaşlılık bilgiyi içerebilir, ama olgunluğu içeremez. Ama yaşlılık, edindiği bütün bilgiyle, bütün geleneklerle sürüp gidebilir. Yaşlılık sürekli kullanılan, yaşlanan bir organizmanın yaşadığı mekanik bir süreçtir. Sürekli kavgada, sıkıntıda, korkuda kullanılan bir beden—yönlendirilen bir organizma—bir süre sonra her makine gibi yaşlanır. Ama yaşlanmış bir organizma, olgun bir zihin değildir. Yaşlılıkla olgunluk arasındaki farkı anlamak zorundayız.

Genç doğarız, ama yaşlanmış olan kuşak, sonradan, genç olana yaşlılığı getirir. Bilgiyle, köhnelikle, çirkinlikle, sıkıntıyla, korkuyla yaşlanmış olan geçmiş kuşak, bunu genç olana yükler. Onlar zaten yaşlıdırlar ve ölürler. Toplumun önceki yapısına hapsolmuş her kuşağın yazgısıdır bu. Toplum yeni bir kişi, yeni bir varlık istemez; gencin saygın olmasını ister, onu kalıba döker, biçimlendirir ve gençliğin tazeliğini, masumluğunu yıkar. Burada ve dünyanın her yerinde çocuklara yaptığımız şey budur. Ve bu çocuk, bir yetişkin olduğunda, çoktan yaşlanmıştır ve asla olgunlaşamayacaktır.

Olgunluk toplumun, toplumun psişik yapısının yıkılmasıdır. Kendinize karşı tümüyle acımasız olmadıkça ve toplumdan tamamıyla özgür olmadıkça, asla olgunlaşamazsı-

nız. Toplumsal yapı, açgözlülüğün, kıskançlığın, gücün, konumun, boyun eğmenin olduğu psişik yapı—eğer bütün bunlardan özgürleşmezseniz, asla olgunlaşamazsınız. Ama olgun bir zihne gereksiniminiz var. Kendi olgunluğunda tek başına olan bir zihin, sakatlanmamış, lekelenmemiş, herhangi bir yükü olmayan zihin—yalnızca böyle bir zihin olgun bir zihindir.

Ve şunu anlamak zorundasınız: Olgunluğun zamanla bir ilgisi yoktur. İçinde doğduğunuz, yetiştirildiğiniz, eğitildiğiniz toplumun psişik yapısını açıklıkla, herhangi bir çarpıtma olmadan görürseniz, bunu gördüğünüz anda onun dışında olduğunuzu fark edersiniz. Öyleyse olgunluk birdenbire gerçekleşir, zamanla değil. Aşamalı bir biçimde olgunlaşamazsınız; olgunluk ağaçtaki meyvede olduğu gibi değildir. Ağaçtaki meyvenin zamana, karanlığa, taze havaya, gün ışığına, yağmura gereksinimi vardır; ve bu süreçte olgunlaşır, düşmeye hazırlanır. Ama olgunluk meyvede olduğu gibi değildir; olgunluk birdenbiredir—ya olgunsunuzdur ya da değilsinizdir. Bu nedenle, içinde yetiştirildiğiniz, sizi saygın kılmış olan toplumun, sizi kendine uydurmuş olan toplumun, sizi kendi etkinlik modeline göre yönlendiren toplumun yapısında zihninizin nasıl hapsolduğunu görmek psişik bakımdan çok önemlidir.

Bence kişi, üzerinde 'zehir' yazılı bir şişeyi gördüğü gibi, toplumun zehirli doğasını bütünüyle, anında görebilir. Bir şişeyi böyle gördüğünüzde, ona asla dokunmazsınız; çünkü onun tehlikeli olduğunu bilirsiniz. Ama toplumun bir tehlike olduğunu bilmiyorsunuz, olgun bir kişi için en öldürücü şey budur. Çünkü olgunluk tek başına olan bir zihnin halidir, oysa bu psişik toplumsal yapı sizi asla tek başınıza bırakmaz, sizi bilinçli ya da bilinçsiz yollarla tersine sürekli biçimlendirir. Olgun bir zihin tümüyle tek başına olan

bir zihindir; çünkü anlamıştır, özgürdür. Ve bu özgürlük birdenbire olur. Onun için çalışamazsınız, onu arayamazsınız, onu elde etmek için kendinizi disiplin altına alamazsınız; özgürlüğün güzelliği de budur. Özgürlük düşüncenin sonucu değildir; düşünce asla özgür değildir, asla özgür olamaz.

Olgunluğun doğasını anlıyorsak, zamana ve sürekliliğe bakabiliriz. Çoğumuz için, zaman güncel bir gerçekliktir. Saate göre olan zaman güncel bir gerçekliktir—eve gitmek zaman alır; bilgi edinmek zaman alır; bir teknik öğrenmek zaman alır. Peki ama bu zamanın dışında başka bir zaman var mıdır? Psişik zaman var mıdır? 'Ben' (me) ve olmak istediğim şey, 'ben' (me) ve olmam gereken şey arasındaki, 'ben' (me) olmuş olan geçmiş, 'ben' (me) olan bugün ve 'ben' (me) olacak olan gelecek arasındaki uzayla, aralıkla kaplanmış zamanı, psişik zamanı biz yarattık. Dolayısıyla düşünce psişik zamanı yaratır. Ama böyle bir zaman var mıdır? Kendiniz bulmanız için, süreklilik üzerine düşünmek zorundasınız.

Süreklilik sözcüğüyle ne demek isteriz? Çok sık kullandığımız bu sözcüğün içsel anlamı nedir? Daha önceden haz duyduğunuz bir şey hakkında sürekli, her gün, her dakika düşünürseniz, bu, geçmiş hazza bir süreklilik verir. Geçmişte ya da gelecekte olsun, acı veren bir şey hakkında düşünürseniz bu da ona bir süreklilik verir. Bu çok açık. Bir şeyden hoşlanırım ve onun hakkında düşünürüm; onun hakkında düşünmek, olmuş olanla, yani düşünen düşünceyle ona yeniden sahip olmak istediğim olgusu arasında bir ilişki kurar. Lütfen, eğer zihninizi verirseniz, bu çok yalın bir şeydir, karmaşık bir şey değildir. Sürekliliğin ne olduğunu anlamazsanız, ölüm hakkında söyleyeceklerimi de anlamazsınız. İfade ettiğim şeyi, bir kuram ya da bir inanç olarak değil, kendiniz için bir gerçeklik olarak anlamak zorundasınız.

Eğer hiç durmadan karınız, eviniz, çocuklarınız ya da işiniz hakkında düşünürseniz, bir süreklilik oluşturursunuz, değil mi? Eğer bir kininiz, korkunuz, suçluluk duygunuz varsa, onun hakkında düşünürseniz, onu anımsarsanız, geçmişten bugüne taşırsanız, bir süreklilik oluşturursunuz. Zihinlerimiz bu süreklilik içinde işler; bütün düşünüşümüz bu sürekliliktir. Psişik olarak şiddet yüklüyseniz, şiddet yüklü olmama idealini düşünürsünüz; dolayısıyla şiddet yüklü olmamayı düşünmeniz yoluyla şiddetinize süreklilik verirsiniz. Lütfen, bunun anlaşılması çok önemli. Bir kez görürseniz, bu çok yalındır: Bir şey hakkındaki bu düşünüş, düşünülen şeye süreklilik verir, hoş olsun ya da olmasın, size sevinç ya da acı versin, geçmişteki bir şey, yarın ya da gelecek hafta olacak bir şey olsun, fark etmez.

Dolayısıyla eylemde sürekliliği oluşturan düşüncedir—otuz yıl boyunca, zihniniz ölü bir zihin haline gelene kadar, her gün, her ay ofise gitmek gibi. Aynı biçimde ailenizle de bir süreklilik oluşturursunuz. "O *benim* ailem" dersiniz. Aileniz hakkında düşünürsünüz; onu korumaya çalışırsınız; onun ve kendinizin çevresinde psişik bir koruyucu yapı kurmayı denersiniz. Dolayısıyla aile olağanüstü önemli bir hale gelir ve siz yıkılırsınız. Aile yıkıcıdır, ölü bir şeydir, çünkü bireyi tutan toplumsal yapının bir parçasıdır. Fiziksel olduğu kadar psişik olarak da süreklilik oluşturduğunuz için, zaman çok önem kazanır—saate göre zaman değil, ama varmanın, psişik anlamda başarmanın, kazanmanın, elde etmenin aracı olarak zaman. Buna zihninizi vermedikçe, bunun hakkında düşünmedikçe başaramazsınız, kazanamazsınız. Öyleyse psişik olarak, içsel olarak, süreklilik arzusu zamana götürür ve zaman korku doğurur; korku olarak zaman ölüm karşısında dehşete düşer.

İçsel olarak zaman duygunuz yoksa, ölüm bir anlıktır, kor-

kulacak bir şey değildir. Başka bir deyişle, eğer günün her dakikası düşünce hazza ya da acıya, başarıya ya da başarısızlığa, aşağılamaya, övgüye, dikkatini verdiği hiçbir şeye süreklilik vermezse, ancak o zaman her dakika ölüm vardır. Kişi her dakika ölmelidir—kuramsal olarak değil. Bu nedenle düşüncenin düzeneğini anlamak çok önemlidir. Düşünce yalnızca geçmişin bir yanıtı, bir tepkisidir; gerçekten gördüğünüz ağacın tersine hiçbir geçerliği yoktur.

Ölümün olağanüstü önemini anlamak için—birazdan değineceğim bir önemi vardır ölümün—bu süreklilik sorununu anlamak, onun hakikatini görmek, sürekliliği yaratan düşüncenin düzeneğini görmek zorundasınız.

Sözgelimi yüzünüzden hoşlanırım; yüzünüzü düşünürüm ve böylece süreklilik içinde sizinle bir ilişki kurmuş olurum. Sizden hoşlanmam; bunun hakkında düşünürüm ve bir ilişki kurarım. Şimdi, size haz ya da acı veren şeyi düşünmezseniz, yarını ya da alacağınız şeyi—başarılı olup olamayacağınızı; ün sahibi olup olamayacağınızı—erdemi, saygınlığınızı, insanların söylediklerini ya da söylemediklerini düşünmezseniz, bütünüyle, tamamıyla kayıtsız olursanız, süreklilik ortadan kalkar.

Her şeye tümüyle kayıtsız mısınız bilmiyorum. Bir şeylere alışmaktan söz etmiyorum. Bombay'ın çirkinliğine, caddelerin kirliliğine, yaşam biçiminize alışmışsınızdır. Bunlara alışmışsınızdır; bu kayıtsız olduğunuz anlamına gelmez. Bir şeye alışkanlığınızın olması zihni donuklaştırır, duyarsızlaştırır. Ama kayıtsız olmak tümüyle farklı bir şeydir. Çirkinliği gördüğünüzde ve onun farkına vardığınızda, bir akşam gökyüzünün güzelliğini gördüğünüzde ve onun farkına vardığınızda—ama istemeden ya da yadsımadan, kabul etmeden ya da bir yana itmeden, kapıyı asla bir şeye kapat-

madan ve çevrenizdeki her şeye tamamıyla, içtenlikle duyarlı olarak—işte o zaman olağanüstü bir gücü olan bir kayıtsızlık ortaya çıkar. Güçlü olan savunmasızdır, çünkü direnç göstermez. Yalnızca direnen bir zihin alışkanlıkta hapsolur ve böyle bir zihin donuk, aptal, duyarsız bir zihindir.

Kayıtsız zihin, uygarlığımızın bayağılığının, düşüncemizin bayağılığının, çirkin ilişkilerin farkındadır; sokağın farkındadır, bir ağacın güzelliğinin ya da güzel bir yüzün, bir gülümseyişin farkındadır; ama onu ne kabul eder ne de yadsır, yalnızca gözlemler—entelektüel ve soğuk bir tutumla değil, sıcak, sevecen bir kayıtsızlıkla. Gözlem kendini ayırmak değildir, çünkü bağlanma yoktur. Yalnızca zihin eve, işe, aileye bağlandığında kendinizi ayırmaktan söz edebilirsiniz. Ama kayıtsız olduğunuzda, bunda bir tat vardır, bir güzellik vardır, büyük bir enerji niteliği vardır. (Bu, sözcüğün sözlük anlamı olmayabilir.) Kişi kayıtsız olmak zorundadır—sağlığa, yalnızlığa, başkalarının söylediği ya da söylemediği şeylere, başardığı ya da başarmadığı şeylere, yetkeye kayıtsız olmalıdır.

Ateş eden, bir silahla gürültü çıkaran birini işitirseniz, buna kolayca alışabilir, duymazlıktan gelebilirsiniz; ama bu kayıtsızlık değildir. Kayıtsızlık ancak siz bu gürültüyü direnmeden dinlediğinizde, bununla hareket ettiğinizde, bu sesin ötesine geçtiğinizde ortaya çıkar. O zaman bu sesler sizi etkilemez, rahatsız etmez, kayıtsız bırakmaz. Böylece dünyadaki her sesi—çocuklarınızın, karınızın, kuşların seslerini, siyasetçilerin yaptığı tartışmaların seslerini—dinlersiniz, bunları tam bir kayıtsızlıkla ve anlayarak dinlersiniz.

Zamanı ve sürekliliği anlamak isteyen bir zihin, zamana kayıtsız olmalı ve zaman dediğimiz o uzayı eğlenceyle, tapınmayla, seslerle, okuyarak, sinemaya giderek ya da şimdi

kullanmakta olduğunuz herhangi bir araçla doldurmayı amaçlamamalıdır. Bunu düşünceyle, hareketle, eğlenceyle, heyecanla, içkiyle, kadınla, erkekle, Tanrıyla, bilgiyle doldurmak ona süreklilik verir ve dolayısıyla ölümün ne olduğunu asla bilemezsiniz.

Ölüm yıkımdır. Sondur; onunla tartışamazsınız. "Hayır, birkaç gün daha bekle," diyemezsiniz. Konuşamazsınız; yalvaramazsınız; o sondur, mutlaktır. Mutlak olan, son olan bir şeyle hiç yüzleşmeyiz. Her zaman onun çevresinden dolaşırız, bu nedenle de ölüme direniriz. "Dirileceğiz, yeniden doğacağız" gibi inançlarımız olabilir; fikirler, umutlar, korkular geliştirebiliriz—bütün bunlar, zihnin bir süreklilik umarak bulduğu, zamana bağlı olan, gerçek olmayan, yalnızca düşüncenin ürünü olan kurnazlıklardır. Ölüm hakkında konuştuğumda, sizin ölümünüzden ya da benim ölümümden söz etmiyorum—olağanüstü bir olgu olan ölümden söz ediyorum.

Sizin için ırmak, tanışığı olduğunuz Ganj gibi bir ırmaktır ya da köyünüzün çevresindeki herhangi bir ırmaktır. *Irmak* sözcüğü söylendiğinde, zihninize hemen belirli bir ırmağın imgesi gelir. Ama eğer zihninizde hep belirli bir ırmağın imgesi doğarsa, gerçek bir ırmağın ne olduğunu, bütün ırmakların gerçek doğasını asla bilemezsiniz. Irmak parıldayan sudur, hoş kıyılardır, kıyıdaki ağaçlardır—belirli bir ırmak değil, ama bütün ırmaklann ırmaklığıdır, bütün ırmakların güzelliği, her akıntının izlediği hoş kavis, suyun her dalgalanışıdır. Yalnızca belirli bir ırmağı gören adamın küçük, sığ bir zihni vardır. Ama ırmağı bir devinim, su olarak gören zihin—herhangi bir ülkenin, bir zamanın, bir köyün ırmağını değil, ama onun güzelliğini gören bir zihin—belirli olanın dışındadır.

Bir dağı düşünürseniz, sözde dinsel kitaplarla, vb. yetiştirilmiş bir Hindistanlı olarak, büyük olasılıkla Himalayalar'ı gözünüzde canlandırırsınız. Sizin için dağ, Himalayalar anlamına gelir. Dolayısıyla hemen onun imgesini canlandırırsınız, ama dağ Himalayalar değildir. Dağ bir ülkeye ait değildir, mavi gökyüzüne yükselen, beyazlarla kaplı, rüzgarla ve depremle biçimlenen şeydir.

Bütün enginliğiyle dağları ya da hiçbir ülkeye ait olmayan ırmakları düşünen zihin, küçük bir zihin değildir; küçüklüğe hapsolmamıştır. Bir aile düşünürseniz, hemen kendi aileniz gelir aklınıza ve dolayısıyla aile ölü bir şeye dönüşür. Bütün bir aile konusunu asla genel olarak tartışamazsınız, çünkü her zaman, düşüncenin sürekliliği nedeniyle, ait olduğunuz belirli bir aileye bağlısınızdır.

Dolayısıyla ölümden söz ettiğimizde, sizin ölümünüz ya da benim ölümümden söz etmiyoruz. Siz ölürseniz ya da ben ölürsem, bu gerçekten çok büyük bir önem taşımaz; hepimiz mutlu olarak ya da acı içinde öleceğiz—mutlu olarak, dolu dolu yaşamış olarak, her tür duyguyla, bütün varlığımızla, tümüyle canlı, tümüyle sağlıklı yaşamış olarak öleceğiz ya da yaşlanarak kötürüm olmuş, mutsuz insanlar gibi, düş kırıklığına uğramış, sıkıntı içinde, mutlu ve zengin bir günü asla görmeyerek, yüce olanı gördüğümüz bir 'an'ı asla yaşamamış olarak öleceğiz. Dolayısıyla ölüm hakkında konuşuyorum, belirli bir kişinin ölümü hakkında değil.

Ölüm son bulmaktır. Korktuğumuz şey, bizi korkutan şey son bulmaktır—işinizin son bulması, ailenizin, sevdiğinizi düşündüğünüz bir kişinin gitmesi, son bulması, yıllarca hakkında düşündüğünüz sürekli bir şeyin son bulması. Korktuğunuz şey son bulmadır. Hiç düşünerek, bilinçli olarak, kasıtlı olarak bir şeye son vermeyi düşündünüz mü bil-

miyorum; sigara alışkanlığınıza, içkinize, tapınağa gidişinize, güç arzunuza tamamıyla son vermeyi düşündünüz mü, birdenbire, bir cerrahın bıçağının tümörü kesmesi gibi? Size çok haz veren bir şeyi kesmeyi denediniz mi? Acı veren bir şeyi kesmek kolaydır, ama yarın ne olacağını bilmeden, kestikten hemen sonra ne olacağını bilmeden, haz veren bir şeyi cerrahi bir dikkat ve kesinlikle bilerek kesmek kolay değildir. Ne olacağını bilerek keserseniz, bu durumda işlem yapmıyorsunuz demektir. Keserseniz, ölmenin ne anlama geldiğini bilirsiniz.

Çevrenizdeki her şeyi—her türlü psişik kaynağı, umudu, umutsuzluğu, suçluluk duygusunu, kaygıyı, başarıyı, bağlılığı—keserseniz, bu işlemden dolayı, toplumun bütün yapısını yadsımadan dolayı, size ne olacağını bilmeden işe giriştiğinizde, bu bütünsel yadsımadan dolayı, ölüm dediğimiz bu şeyle yüzleşmek için enerji oluşur. Bildiğiniz her şeyi terk etmek—bildiğiniz her şeyi bilerek kesip atmak—ölümdür. Bunu bir ara deneyin—bulmak üzere bilinçli, amaçlı, erdemli bir eylem olarak değil—yalnızca deneyin, onunla oynayın; çünkü bilinçli, amaçlı çabadan çok oyun yoluyla öğrenirsiniz. Bu biçimde yadsıdığınızda yıkmışsınızdır. Ve yıkmalısınız; çünkü kuşkusuz saflık ve lekelenmemiş bir zihin yıkımdan doğabilir.

Geçmiş kuşağın kurduğu, korumaya değer psişik hiçbir şey yoktur. Topluma bakın, geçmiş kuşağın getirmiş olduğu dünyaya. İnsan dünyayı bundan daha karışık, daha sefil yapmayı deneseydi, başaramazdı. Bütün bunlan hemen silmek ve yok etmek zorundasınız. Onu kesmek için, atmak için, yıkmak için anlamaya ve aynı zamanda anlamaktan daha çok bir şeye gereksiniminiz var. Bu anlayışın bir parçası şefkattir.

Gördüğünüz gibi sevmiyoruz. Sevgi ancak hiçlik var olduğunda, bütün dünyayı—'dünya' denen olağanüstü bir şeyi değil, yalnızca kendi dünyanızı, içinde yaşadığınız küçük dünyayı—yadsıdığınızda, aileyi, bağlanmayı, çekişmeleri, egemenliği, başarınızı, umutlarınızı, suçlarınızı, boyun eğişlerinizi, tanrılarınızı ve mitlerinizi yadsıdığınızda açığa çıkar. Bütün bu dünyayı yadsıdığınızda, ondan geriye hiçbir şey kalmadığında, tanrılar, umutlar, umutsuzluklar, arayışlar olmadığında, ancak o zaman, seks ve arzu nedeniyle aileyle sürekliliği olan zihin tarafından uydurulmamış olağanüstü bir olgu olarak sevgi açığa çıkar.

Ama eğer sevginiz yoksa—sevgi gerçekten de bilinmeyendir—istediğinizi yapın, dünya yine de kaos içinde olacaktır. Ancak bilineni—bildiğiniz şeyleri, deneyimlerinizi, bilginizi, teknolojik bilginizi değil, hırslarınızın, deneyimlerinizin, ailenizin bilgisini—tümüyle yadsıdığınızda, bilineni tamamıyla yadsıdığınızda, sildiğinizde, bütün bunları terk ettiğinizde, zihinde olağanüstü bir boşluk, olağanüstü bir uzay olduğunu göreceksiniz. Ve ancak bu uzay sevginin ne olduğunu bilebilir. Ancak bu uzayda yaratma vardır—çocukların yaratılması ya da tuvale bir resmin çizilmesi değil, ama bütünsel bir enerji, bilinmeyen olan yaratım. Ama buna gelmek için bildiğiniz her şeyi terk etmelisiniz. Bu ölümde büyük güzellik, tüketilemez bir yaşam enerjisi vardır

Londra, 12 Haziran 1962

Zaman, ölüm ve sevgi dediğimiz şey hakkında konuşmak istiyorum.

Biz fikirlerle uğraşmıyoruz. Fikirler örgütlenmiş düşüncedir ve düşünce derin psişik sorunlarımızı çözmez. Sorunlarımızı gerçekten ortadan kaldıran şey onlarla yüzleşmektir; düşünce perdesi yoluyla değil, ama doğrudan ve canlı bir biçimde onlarla ilişkiye geçmek, olguyu gerçekten görmek ve hissetmek. Söz yerindeyse, kişi olguyla coşkulu bir biçimde—duygusal olarak değil, ama coşkulu bir biçimde—ilişkiye geçmek zorundadır. Düşünceye güvenirsek, düşünce ne kadar zekice, iyi örgütlenmiş, öğrenilmiş, mantıklı, sağlıklı, akılcı olursa olsun, psişik sorunlarımız asla çözülmeyecektir. Çünkü bütün sorunlarımızı yaratan düşüncedir. Bu bütünsel ölüm sorununa gerçekten yönelen ve ondan kaçmayan kişi, düşüncenin zamanı nasıl yarattığını ve ölümün anlamını, önemini ve derinliğini anlamaktan bizi nasıl alıkoyduğunu kendisi bulmalıdır.

Çoğumuz ölümden korkarız ve ölümü akılsallaştırarak ya da yine düşünce tarafından üretilmiş çeşitli akılsal ya da akıldışı inançlara bağlanarak bu korkudan kaçmayı deneriz. Bu ölüm sorununa girmek, bana öyle görünüyor ki, yalnızca akılcı, mantıklı, sağlıklı olmakla kalmayıp aynı zamanda olguya doğrudan bakmaya yetkin, ölümü olduğu

gibi görebilen ve korkuyla bunalmamış bir zihin ister.

Korkuyu anlamak için zamanı anlamalıyız. Saate göre olan, kronolojik zamandan söz etmiyorum. Bu zaman oldukça basittir; mekaniktir, anlaşılacak pek bir şey yoktur. Psişik zamandan söz ediyorum; bildiğimiz, hissettiğimiz, hoşlandığımız, topladığımız ve bellekte koruduğumuz her şeye, pek çok düne bakmaktan. Geçmişin anımsanması bugünümüzü biçimlendirir, bu da geleceğe yansıtılır. Bütün bu süreç, içinde düşüncenin hapsolduğu psişik zamandır. Düşünce, bugün aracılığıyla yarına geçen dünün sonucudur. Geleceğin düşüncesi, yine geçmişin koşullandırdığı bugün tarafından koşullandırılır.

Geçmiş, bilinçli zihnin okulda öğrendiği şeylerden, yaptığı işlerden, edindiği teknik bilgilerden, mekanik anımsama sürecinin parçası olan her şeyden, ama aynı zamanda psişik bilgiden, kişinin deneyimlediği ve sakladığı şeylerden, bilinçaltının derinliklerinde gizli anılardan oluşur. Çoğumuzun bilinçaltını incelemeye zamanı yok; çok meşgulüz, hep günlük etkinliklerle uğraşıyoruz; dolayısıyla, bilinçaltı bize düşler biçiminde çeşitli işaretler ve dolaylı anlamlar gösterir ve sonra bu düşlerin yorumlanması gerekir.

Bütün bu bilinç ve bilinçaltı süreçleri psişik zamandır—bilgi olarak, deneyim olarak, 'olan'la 'olması gereken' arasındaki uzaklık olarak zaman; varmanın, başarmanın, gerçekleştirmenin, olmanın bir aracı olarak zaman. Bilinçli zihin bilinçaltı tarafından biçimlendirilir, bilinçaltının gizli güdülerini, amaçlarını ve dürtülerini anlamak çok zordur, çünkü bilinçli çaba yoluyla bilinçaltına ulaşamayız. Ona çözümlemenin olumlu biçimiyle değil, olumsuzlayarak yaklaşılmalıdır. Çözümlemeyi yapan kendi anılarıyla koşullanmıştır ve bilmediği, tümüyle farkında olmadığı bir şeye olumlu yak-

laşımının çok küçük bir önemi vardır.

Benzer bir biçimde, ölüme onu olumsuzlayarak yaklaşmalıyız, çünkü ölümün ne olduğunu bilmiyoruz. Başkalarının öldüğünü gördük. Hastalık, yaşlılık ve yıpranma sonucu, kazayla ve bir amaç uğruna ölümün var olduğunu biliyoruz, ama ölmenin gerçekten ne anlama geldiğini bilmiyoruz. Ölümü akılsallaştırabiliriz. Yaşlılığın—bunama, bellek yitimi, vb.—yaklaştığını görerek, "Doğum, büyüme ve çöküş yaşam sürecidir ve fiziksel düzeneğin son bulması kaçınılmazdır," diyebiliriz. Ama bu, ölümün ne olduğunu derinlemesine anlamamızı sağlamaz.

Ölüm de yaşam gibi olağanüstü bir şey olmalı. Yaşam bütünsel bir şeydir. Sıkıntı, acı, keder, sevinç, saçma fikirler, sahiplenme, kıskançlık, sevgi, yalnızlık acısı—bütün bunlar yaşamdır. Ölümü anlamak için yaşamın bütününü anlamalıyız, çoğumuzun yaptığı gibi yaşamın yalnızca bir parçasını almak ve bununla yaşamak olmaz. Yaşam derinlemesine anlaşıldığında ölüm de anlaşılır, çünkü ikisi birbirinden ayrı değildir.

Fikirlerle ya da inançlarla uğraşmıyoruz, çünkü bunlar hiçbir şeyi çözmez. Ölmenin ne olduğunu bilecek olan bir kişi, onu gerçekten deneyimleyecek ve bütün önemini bilecek olan bir kişi, yaşamdaki ölümün farkında olmalıdır; başka bir deyişle, her gün ölmelidir. Her an fizyolojik bir değişim geçirmenize karşın, fiziksel olarak her gün ölemezsiniz. İçsel olarak, psişik olarak ölmekten söz ediyorum. Deneyim olarak, bilgi olarak, bildiğimiz hazlar, acılar olarak topladığımız şeylerin terk edilmesinden söz ediyorum.

Ama çoğumuz ölmek istemeyiz, çünkü yaşamımızdan hoşnutuz. Yaşamımız çok çirkin, bayağı, kıskançlık ve sürekli

çekişme dolu. Yaşamımız, sonradan yalnızca bir anıya dönüşen sevincin arasıra parladığı bir sefalet, ölümümüz de öyle. Ama gerçek ölüm bildiğimiz her şeyi psişik olarak terk etmektir—bu, yarının ne olduğunu bilmeden yarınla yüzyüze gelebilmek demektir. Bu bir kuram ya da düş ürünü bir inanç değildir. Pek çok kişi ölümden korkar ve bu nedenle yeniden doğuşa, dirilişe inanır ya da inancın başka bir biçimine bağlanır. Ama ölümün ne olduğunu gerçekten bulmak isteyen bir kişi inançla ilgilenmez. Yalnızca inanmak olgunlaşmamışlıktır. Ölümün ne olduğunu bulmak için, psişik olarak nasıl ölüneceğini bilmelisiniz.

Size çok yakın ve size büyük haz veren bir şeyi terk etmeyi hiç denediniz mi bilmiyorum—terk etmek, gerekçeyle değil, inançla ya da bir amaçla değil, yalnızca terk etmek, tıpkı bir yaprağın ağaçtan düşmesi gibi. Eğer her gün, her dakika bu yaprak gibi ölebilirseniz, ancak o zaman psişik zamanın sonunu bilebilirsiniz. Bana öyle görünüyor ki, olgun bir zihin için, gerçekten sorgulamak isteyen bir zihin için, bu anlamda ölmek çok önemlidir. Çünkü sorgulamak, bir güdüyle aramak değildir. Bir güdünüz varsa ya da bir inançla, bir dogmayla koşullanmışsanız, neyin doğru olduğunu bulamazsınız. Bütün bunları terk etmelisiniz—toplumlu, örgütlü dinleri, zihnin bağlandığı güvenin çeşitli biçimlerini terk etmelisiniz.

İnançlar ve dogmalar psişik güven sunar. Dünyanın karmaşa içinde olduğunu görüyoruz; evrensel boyutta bir karmaşa var ve her şey hızla değişiyor. Bütün bunları gördüğümüz için, kalıcı, sürüp giden bir şeyler isteriz, dolayısıyla bir inanca, bir ideale, bir dogmaya, psişik güvenin bir biçimine bağlanırız ve bu neyin gerçekten doğru olduğunu bulmamızı engeller.

Yeni bir şey keşfetmek için, ona masum bir zihinle, toplum tarafından kirletilmemiş, taze, genç bir zihinle yaklaşmalısınız. Toplum kıskançlığın, hırsın, açgözlülüğün, iktidarın, saygınlığın oluşturduğu psişik bir yapıdır; neyin doğru olduğunu bulmak için, kişi kuramsal olarak değil, soyut olarak değil, ama gerçekten, bütün bu yapıyı, 'daha çok'un peşinden koşmayı, kıskançlığı terk etmek zorundadır. Herhangi bir biçimde 'daha çok'un peşinden koşulduğu sürece, ölümün ardındaki olağanüstü anlamın kavranması olanaksızdır. Hepimiz zamanın geçmekte olduğunu, ölümün bizi yakalayacağını, er ya da geç fiziksel olarak öleceğimizi biliyoruz; korkarak ölüm hakkında kuramlar uyduruyor, fikirler geliştiriyoruz, ölümü akılsallaştırıyoruz. Ama bu, ölümün anlaşılması değildir.

Fiziksel ölümle tartışamazsınız, ölümden bir gün daha yaşamanıza izin vermesini isteyemezsiniz. O mutlak bir sondur. Aynı biçimde, kıskançlığı terk etmek olanaklı değil midir—tartışmadan, eğer hırsı, kıskançlığı terk ederseniz yarın size ne olacağını sormadan? Bu, gerçekten bütün psişik zaman sürecinin anlaşılması anlamına gelir.

Her zaman geleceğin terimleriyle düşünürüz, psişik olarak yarını planlarız. Pratik planlar hakkında konuşmuyorum; bu tümüyle farklı bir konu. Ama psişik olarak yarın bir şey olmak isteriz. Kurnaz zihin ne olduğunu ve ne olacağını kovalar, yaşamlarımız bu kovalamaca üzerine yapılanmıştır. Bizler anılarımızın, psişik zaman olan belleğin sonucuyuz. Çabalamaksızın, kolayca bütün bu süreci terk etmek olanaklı mıdır?

Hepiniz acı veren bir şeyi terk etmek istersiniz ve bu nispeten kolaydır. Ama ben büyük haz veren, size büyük bir içsel zenginlik katan bir şeyi terk etmekten söz ediyorum.

İlginç bir deneyimin anısını, görüşlerinizi, umutlarınızı ve başarılarınızı terk ederseniz, olağanüstü bir yalnızlık duygusuyla karşılaşırsınız ve dayanacak hiçbir şeyiniz olmaz. Kiliseler, kitaplar, öğretmenler, felsefe dizgeleri—artık bunların hiçbirine güvenmezsiniz, çünkü bunlardan birine güvenirseniz, hâlâ korkuyorsunuz, hâlâ kıskanç, hırslı, açgözlüsünüz, hâlâ güç peşindesiniz demektir.

Ne yazık ki, hiçbir şeye güvenmediğimizde, genellikle sert, alaycı, yüzeysel oluruz ve bu durumda, her şeyin yeterli olduğunu söyleyerek yalnızca günlük yaşarız. Ama zihin ne kadar zeki ve felsefeye yatkın olabilirse olsun, bu çok sığ, küçük bir yaşam oluşturur.

Bunu daha önce denediniz mi bilmiyorum: Yarın ne olacağını sormaksızın, yüzeysel biçimde değil gerçekten, bildiğiniz her şeyi çaba harcamaksızın terk etmek. Bunu yapabilirseniz, olağanüstü bir yalnızlık duygusuna, içinde yarının olmadığı bir hiçlik haline geleceksiniz—bunu yaşarsanız göreceksiniz ki, bu kasvetli bir umutsuzluk hali değildir. Tam tersine!

Çoğumuz korkunç derecede yalnızız. İlginç bir uğraşınız olabilir, bir aileniz ve oldukça çok paranız olabilir, bilgiyle donanmış bir zihniniz olabilir; ama kendi kendinizeyken bütün bunları bir yana bırakırsanız, bu olağanüstü yalnızlık duygusunu bilebilirsiniz.

Ama böyle bir anda korkuyoruz. Bu yalnızlıkla asla yüzleşmiyoruz, yalnızlığın ne olduğunu bu boşluk yoluyla bulmaya çalışmıyoruz. Radyoyu açıyoruz, kitap okuyoruz, arkadaşlarla sohbet ediyoruz, kiliseye gidiyoruz, sinemaya gidiyoruz, bir şeyler içiyoruz—bütün bunlar aynı düzeydedir, çünkü hepsi bir kaçış yoludur. Tanrı da tıpkı içki gibi hoş

bir kaçış yoludur. Zihin kaçıyorsa, Tanrı ile içki arasında büyük bir fark yoktur. Toplumsal olarak belki vardır, içki çok iyi bir şey değildir, ama Tanrıya kaçmanın da kendince bir zaran vardır.

Öyleyse ölümü anlamak için, sözel ya da kuramsal olarak değil, ama onu gerçekten deneyimlemek için, kişi dünü, bütün anılarını, bütün psişik yaralarını, övgüleri, sövgüleri, bayağılıkları, kıskançlığı terk etmeli, başka bir deyişle kendini terk etmeli. Çünkü bütün bunlar kişinin kendisidir. O zaman, eğer daha ileri giderseniz, yalnızlık olmayan bir tek başınalığı bulursunuz. Yalnızlık ve tek başınalık iki farklı şeydir. Ama tek başınalığa, ilişkinin artık hiçbir anlam taşımadığı bir yalnızlık halini yaşamadan ve onu anlamadan gelemezsiniz. Karınızla, kocanızla, oğlunuzla, kızınızla, arkadaşlarınızla, işinizle ilişkileriniz—tümüyle yalnız olduğunuzda bu ilişkilerin artık hiçbir anlamı yoktur. Kimilerinizin bu hali deneyimlediğinden eminim. Bunu yaşar ve ötesine gidebilirseniz, *yalnızlık* sözcüğünden korkmazsanız, bildiğiniz her şeyi terk ederseniz ve toplumun sizi etkilemesi sona ererse, işte o zaman ötekini bilebilirsiniz. Toplum ancak siz ona psişik olarak ait olduğunuz sürece etkiler sizi. Toplumun, sizi ona bağlayan psişik düğümü kestiğiniz andan sonra sizin üzerinizde etkisi olmaz. Böylece toplumsal ahlak ve saygınlığın bağlayıcılığının dışına çıkarsınız. Ama, dile getirmeksizin, kaçmaksızın, tümüyle bu yalnızlığı yaşamak, büyük bir enerji gerektirir. Tıpkı güzel bir şeyle yaşamak ve ona alışmamak için enerjiye gereksiniminiz olduğu gibi, çirkin bir şeyle yaşamak ve onun sizi bozmasına izin vermemek için de enerjiye gereksiniminiz vardır. Bu kirletilmemiş enerji, ulaşmak zorunda olduğunuz tek başınalıktır.

Ve bu olumsuzlamada, bu eksiksiz boşlukta yaratma vardır.

Kuşkusuz bütün yaratma, zihniniz doluyken değil, boşlukta gerçekleşir. Yalnızca bütün kendinizi beğenmişliğinizi, yüzeyselliğinizi, bütün sayısız anılarınızı terk ederseniz ölümün anlamı vardır. Ancak o zaman, zamanın ötesinde bir şey; korkarsanız, inançlara bağlanırsanız, sıkıntıya hapsolursanız ulaşamayacağınız bir şey vardır.

Yeni Delhi, 6 Kasım 1963

Ölüm sorununa—kuramsal olarak değil, olgusal olarak—girmek için, alçakgönüllülük gerekir. Bu *alçakgönüllülük* sözcüğünü kibirle, gururla geliştirilmiş bir erdem olarak değil, kendiniz için bulmayı gerçekten istediğinizde ve gerçekten sorguladığınızda ortaya çıkan doğal bir zihin hali olarak kullanıyorum. Çünkü erdem zamanın sınırları içinde yetişmez. O siz istemeden açan bir çiçektir. Kişi, erdemi aramamalı ya da geliştirmeyi amaçlamamalıdır. Bunu yaparsanız, erdem erdem olmaktan çıkar. Erdem geliştirmeye çalışmanın erdem olmadığı hakikatini görmek, alçakgönüllülük hali içinde bir zihin gerektirir, çünkü alçakgönüllülük olmadan öğrenemezsiniz. *Öğrenme* sözcüğünü bilgi biriktirme anlamında kullanmıyorum. Bu *öğrenme* sözcüğünü, bir şey peşinde koşmayan, bir güdüyle bir sonuca ulaşmaya çalışmayan, esnek, çabuk olan, hakikatin ne olduğunu bir anda görebilen bir zihin anlamında kullanıyoruz. Bunu yapmak için, gözlemin o kendine özgü ciddilik niteliğine sahip olağanüstü bir alçakgönüllülük gerekir. Ciddilik, bildiğimiz anlamıyla serttir, acımasızdır; bu, darlığa, dar kafalılığa, inatçılığa, dogmatizme dönüşür—ama ciddilik bu değildir. *Ciddilik* sözcüğüyle, hakikatin ne olduğunu gözlemleyen, gören bir zihnin, bu gözlemin sonucunda ciddi bir disiplinin ortaya çıktığı bir özgürlük hali içinde olduğunu söylemek istiyoruz.

Alçakgönüllülükle birlikte bu ciddilik olmalıdır, biz de bu düzeyde birbirimizle ilişki kuracağız. Konuşmacıdan bir şey öğrenmeyeceksiniz. Eğer bunu yaparsanız, konuşmacı yetkeye dönüşür. O zaman gerçek bir gözlemci olmaktan çıkarsınız—ciddi bir biçimde hakikatin ne olduğunu arayan ve yanlış olandan uzaklaşan bir kişi olmaktan çıkarsınız; yalnızca bir izleyici olursunuz ve bir izleyici hakikatin ne olduğunu asla bulamaz. Hakikat andan ana keşfedilmek zorundadır ve onu siz keşfetmek—yalnızca tanımı sözel olarak izlememek—zorundasınız. Onu bütün varlığınızla bulmak zorundasınız ve onu bulmak için alçakgönüllülüğe gereksiniminiz vardır.

Kişinin dünyada ve kendi içinde gözlemlediği şeylerden biri sürekli çöken, bozulan zihnin halidir. Kendi zihninizi gözlemlediniz mi bilmiyorum; kuramsal olarak değil, bir formülün terimleriyle değil ya da başarı ve başarısızlığa göre değil, ama bir sanı, bir düşünce olmaksızın, neyin doğru olduğunu gözlemlemek için yetkinlik, açıklık, yeti taşıyabilen zihinsel bir nitelikle. Kişi yalnızca başkalarının zihnini değil, kendi zihnini de gözlemlerse, hiç erişmediği bir yükseklikten yavaşça düştüğünü görür, herhangi bir duygusallık olmadan, nedenli bir gözlemin gerektirdiği keskinliğe, açıklığa, enerjiye, kesinliğe sahip olmadığını bulur. Çoğumuz duyarsızız, rahatlatıcı bir inanca, bir işe, bir konuma, korunması gereken bir aileye sığınmışız ve güvencenin karanlığında yaşıyoruz. Kişi kendi zihnini gözlemlemeye başladığında, kendi kendine, büyüdükçe, fiziksel organizma olgunlaştıkça, zihnin nasıl aşamalı bir biçimde çökmeye başladığını görür. Bu parçalanmayı, bu bozulmayı kabul etmeyiz, onun farkında olmayız, ama farkına vardığımızda, bu büyük bir çatışmaya dönüşür: Zihin bozulmaktan, bu çöküşten nasıl korunacaktır? Kendi kendimize zihnin çöküşe gereksinimi olup olmadığını büyük olasılıkla sormadık.

Büyük olasılıkla kendi kendimize bu soruyu sorarak bozulmanın, çöküşün durdurulmasının olanaklı olup olmadığını bulmadık.

Bununla birlikte zihnin çöküşü, duyarlığın kötüleşmesi, gözlemimizin bozulması—bunlar gerçekten ölümdür, değil mi? Dolayısıyla, çökmek nedir bilmeyen bir zihin niteliğine sahip olmanın her zaman olanaklı olup olmadığını kendimiz için bulmamız gerekmez mi? *Zihin* sözcüğünü kullandığımda, buna yalnızca belirli bir teknik edinme yetisini, yaşamınızın geri kalan bölümünde bu teknikle hareket etmeyi ve sonra ölmeyi değil, beynin bütününü de katıyorum. *Zihin* sözcüğünü yalnızca bilinçli zihin anlamında değil, aynı zamanda içinde beynin—bütün tepkileriyle beynin, düşünen, işleyen, rahatsız olan, bütün sinirsel gerilimlere yanıt veren beynin—bulunduğu bilinçsiz zihin anlamında da kullanıyorum. Yaşlandıkça, bu şeyin çökmeye başladığını gözlemleriz. Yaşlı kişileri gözlemleyin; bütün yaşlı politikacıları gözlemleyin; genç kişilerin bile nasıl belirli bir düşüncenin ağına düşmeyi ve bu ağ içinde hareket etmeyi istediklerini gözlemleyin.

Dolayısıyla, bize görünen o ki, gözlemin berraklığını korumanın olanaklı olup olmadığını gerçekten, kuramsal olarak değil—yaşayan şu an anlamında, etkin şu an anlamında gerçekten—kendimiz için bulmak çok önemlidir. Bu *şu an* sözcüğünü, yarın, dün ya da şimdi olarak zaman anlamında kullanmıyorum. Etkin şu an her zaman şu andır; yarını ya da dünü yoktur. Yarın bu etkin, canlı enerjiye sahip olacağınız fikrini taşımamalısınız; bütün yetinizle, yalnızca teknolojik yetinizle değil, ama bütün estetik güçlerinizle, duygulanımlarınızla, sıkıntılarınızla, mutsuzluklarınızla, düş kırıklıklarınızla, hırslarınızla, başansızlıklarınızla ve umutsuzluk içinde kıvranışlarınızla etkin şu anın farkında olmak zo-

rundasınız. Bütün bunların farkında olmak, sorgulamanın masumluğunu ve gözlemin berraklığını sürdürmek olanaklı mıdır? Eğer olanaklı değilse, yaptıklarımızın hiçbir yaşamsal anlamı yoktur. Mekanikleşir.

Lütfen kendi zihinlerinizi gözlemleyin. Konuşmacıyı dinlemiyorsunuz. Konuşmacının sözcüklerine hapsolmayın. O yalnızca tanımlıyor, ama tanımlanan şey olgu değildir. Sözcük şey değildir; *ağaç* sözcüğü ağaç değildir, ağacın kendisi değildir. Ağacı gözlemleyecekseniz, sözcüğün önemi çok azdır.

Temel bir soru soruyoruz, bunun hakikatini araştırmak ve keşfetmek zorundasınız. Soru şu: Zihin berraklığını ve uslamlama yetisini—kimi önyargılara, belirli bir düş, sanı ya da bilgiye göre değil—yitirmeyebilir ve kendisini herhangi bir karanlık, keşfedilmemiş, çürümüş köşesi olmaksızın sağlıklı bir halde sürdürebilir mi? Bu olanaklı mıdır? Bunu bulmak için, kişi bu çöküşün nedenlerinin farkında olmak zorundadır. Şimdi, ***neden*** sözcüğünü yalnızca zihnin donuklaşmasına kaynaklık eden şeyi göstermek için kullanıyoruz. Nedeni keşfetmekle zihni özgürleştiremeyeceksiniz. Hastalığınızın nedenini keşfedebilirsiniz, ama onun hakkında bir şeyler yapmak zorundasınız, bir doktora gitmek zorundasınız, ameliyat olmak zorunda kalabilirsiniz; harekete geçmek zorundasınız. Ama çoğumuz yalnızca nedeni keşfederek her şeyi çözdüğünü düşünür. Dolayısıyla yineleme sürüp gider. Yineleme—yineleme süreci, alışkanlıkların oluşumu ve bu alışkanlıklarla yaşamak—bozulmanın etkenlerinden biridir. Dolayısıyla nedenin keşfi, zihni bozulma etkeninden özgürleştirmeyecektir.

Bozulmanın başlıca etkenlerinden biri öykünmedir; psişik öykünme—bir gömlek ya da ceket giymek, ofise gitmek ya

da yinelediğiniz belirli bir teknik öğrenmek değil, bunlar çok yüzeyseldir. Zihnin psişik hallerde, inançlarda, dogmalarda, sanılarda işlemesi, zihnin alışkanlık oluşturma düzeneğidir.

Eğer gözlemlerseniz, zihninizin nasıl alışkanlıklarla işlediğini görürsünüz. Zihin alışkanlıklarla işler, çünkü temelde güven içinde olmamaktan korkar. Dolayısıyla bozulmanın gerçek etkenlerinden biri psişik korkudur, ama bu bir yılan tarafından sokulmuş olmaktan duyulan doğal ve dolayısıyla kendini korumaya yönelik normal bir korku değildir—bu farklı bir konudur.

Biliyorsunuz, en büyük zorluklardan biri, her zaman apaçık yanıtlarla doyuyor olmamız, bu nedenle her zaman apaçık sorular ortaya atıyoruz. Yalınlık sorununu ele alın—'yalın olmak'. İlk andaki açık, basmakalıp, sıradan yanıtımız şu olacaktır: Her zaman giyecek yalnızca iki şeyiniz ve yiyecek tek bir öğününüz olmalı. O zaman çok yalın olduğunuzu sanırsınız. Gerçekte bu yalınlık değildir—göstermeci bir tutuma ve neyin yalın olduğunun geleneksel kabulüne yakındır. Oysa yalınlık tümüyle farklıdır. Yalın olmak berrak, çatışmasız, hırssız, kendi arzularıyla gerçekten ayartılamayan bir zihne sahip olmaktır. Ama biz açık olanla çok çabuk doyarız. Çok yalın bir yaşam sürdüğü, günde bir öğün yediği ve iki giysisi olduğu için bir adamın ermiş olduğunu söyleriz, böylece yalınlık sorununu çözdüğümüzü sanırız. O adam kendi içinde bir cehennemde yaşıyor olabilir. Çatışma içindeki bir adam, ermiş gibi de olsa, yalın bir adam değildir; dindar bir adam da değildir.

Yozlaşmanın etkenlerinin ne olduğunu bulmaya çalışırken, kişi açık sorularla ve açık yanıtlarla doymamalıdır. Bunları bir yana itmeli ve öteye gitmelidir, konunun hakikatini bul-

mak için bunları yıkmalıdır ve bu enerji gerektirir. Bu enerji ancak yalın olduğunuzda, yaşamınıza ne olacağıyla ilgilenmediğinizde açığa çıkar. Bozulmanın etkenlerini bulmak için sorgulamalısınız; zihnin alışkanlık olmaksızın, uyum sağlamaksızın yaşayabilip yaşayamayacağı sorusunu sormalısınız. Bu, yetkeyi tümüyle sorgulamak anlamına gelir, yalnızca dışarıdan zorla kabul ettirilen yetkeyi değil, aynı zamanda kişinin kendi deneyimlerinin, bilgisinin, görüşlerinin yetkesini. Dolayısıyla, kişi bilinçli ya da bilinçsiz olarak, her düzeyde, her türden çatışma olduğu sürece bozulma olacağını da görmeye başlar. Çoğumuzun yaşamı iğrenç bir çatışma, hiçbir çözümü olmayan, hiçbir sonucu olmayan sonsuz bir çatışma içindedir.

Dolayısıyla soru, alışkanlığın, çatışmanın ve öykünmenin, en sonunda değil, öldüğünüzde değil, şimdi, etkin şu anda son bulup bulamayacağıdır. Öykünmeyle yüzeysel öykünme demek istemiyorum, psişik öykünme, yöntem diye adlandırdığımız, kökleri derinde olan öykünme, bir disipline, bir modele—Hindu, Amerikan, Rus ya da Katolik modeli, vb.—uyum sağlama demek istiyorum. Bu öykünme, ancak bir güven, psişik güven içinde rahatlama arzusu, arayışı olduğunda ortaya çıkar. İçsel olarak psişik güveni ararız ve bu nedenle hiçbirimiz için dışarıda bir güven kalmaz. Eğer bunun üzerine düşünürseniz, konunun hakikatini göreceksiniz.

Güvende olma arzusu korkuyu, yaşamak ve ölmek korkusunu doğurur. Korku soyut bir şey değildir. O gölgeniz gibi gerçekten oradadır. Günün her dakikası oradadır—patronunuzdan korku, karınızdan korku, kocanızdan korku, kaybetme korkusu. Bu korkuyla yaşamaya çalışırız. Dolayısıyla yaşamanın ne olduğunu bilmeyiz. Bir zihin korkarak nasıl yaşar? Bir sığınak yapabilir; kendi kendini ısıtabilir;

kendini soyutlayabilir; bir modeli, dinsel bir yanılsamayı, bir kurmacayı izleyebilir; bütün bunlar içinde yaşayabilir; ama aslında yaşamıyordur. Bu korku ölümü uzaktaki bir şey haline sokar. Ölümü yıllar sonraya, gerçekle korkunun yarattığı ve bizim yaşam dediğimiz yanılsama arasındaki büyük bir uzaklığa koyarız. Dolayısıyla yaşamımız ne zengindir ne de dolu—bilgiyle, kitaplarla dolu olmaktan ya da son çıkan kitapları okumak ve haklarında hiç durmadan konuşmaktan söz etmiyorum. 'Zengin yaşam' derken şunu demek istiyorum: Böyle bir yaşam anlar, berraktır, keskindir, uyanıktır, canlıdır, enerji doludur, kendini gözlemleyişinde ve disiplininde yetkindir; dolayısıyla bir ağacı görebilir ve ondan zevk alabilir, yıldızlara bakabilir, kıskançlık duymadan insanlara bakabilir. Ancak böyle bir yaşam hırslı, açgözlü ve başarıya tapan bir yaşam değildir.

Lütfen beyler, konuşmacı ne diyorsa tam anlamıyla onu demek istiyor. Bunlar yalnızca sözcükler değil, dinleyip sonra yeniden eski yaşamınıza geri dönemezsiniz. Çok, çok ciddi bir şey hakkında konuşuyoruz. Kendi korkularıyla, kendi bozulmuşluklarıyla, kendi uluslarıyla, kendi önemsiz küçük hükümetleriyle ölü eski zihinler olmamalıdır; yeni bir kuşak, yeni insanlar, yeni zihinler olmalıdır. Bu büyük yaşam sorununu çözmek için yeni bir insan yaratılmalıdır ve bu insanı sizin dışınızda, benim dışımda biri yaratmayacaktır. Bunu yapmak zorundasınız—gelecek bir kuşakta değil, ama hemen bunun ivediliğini görmek zorundasınız. Hemen yapılması gereken bir şeyin ivediliğini gördüğünüzde, bütün yetileriniz, bütün enerjiniz, bütün verimliliğiniz ortaya çıkar. Bunları hazırlamak zorunda olmazsınız; bir şeyin ivediliğini hissettiğinizde—acıkmış olmanın ivediliği gibi—bunlar açığa çıkar ve o zaman eyleme geçersiniz.

Yaşamanın ne olduğunu bilmiyoruz, ölmenin ne olduğunu

da bilmiyoruz. 'Yaşamak' diye adlandırdığımız şey, arasıra haz duygusu olan bir eziyettir—iyi beslenmek, iyi yemekler yemek, seks yapmak, iyi bir araba sürmek ya da iyi bir araba sürmeyi istemek ya da iyi bir arabayı süren kişiyi kıskanmak, vb. Yaşamımız budur. Lütfen kendinizi gözlemleyin; yaşamın herhangi bir güzellik, sevgi, özen olmaksızın ne çirkin, ne kaba bir şeye dönüştüğünü göreceksiniz. Bizim yaşamımız budur ve biz bununla doyarız. Bununla yetiniriz. "Bunu aşacağım ve bulacağım," demeyiz. Her tür aldatıcı ve yapay gerekçe uydururuz.

Dopdolu, tam anlamıyla yaşamak için, orada bir ideale sahip olup burada yaşayamazsınız. İdealin bir anlamı yoktur; ideal bir kurmacadır. Bir olgu varsa o da sizin günlük kaygılarınız, umutlarınız, korkularınızdır. Bu günceldir ve alışık olduğumuz şeydir; eziyetlerimizin, umutlarımızın, korkularımızın, hırslarımızın anısıyla, uzaktaki bir şey olarak ölüme bakarız. Dolayısıyla ne olur? Ölümden ve yaşamaktan korkarız.

Ölümün ne olduğunu bulmak, korkusu olmayan bir zihin gerektirir. Binlerce mil ve uzun saatler boyunca olağanüstü uçaklar kullanan pilotları hiç gözlemlediniz mi bilmiyorum, bu pilotlar dünyadaki bütün yogacılardan daha iyi eğitilirler. Onlar ölümle yüzleşmek zorundadır ve dolayısıyla tepkileri ani, bilinçdışı olmalıdır. Yıllarca ölümle yüzleşmek üzere eğitilirler—sağ kalmak için her araca, her emre anında tepki vermek zorundadırlar. Bu, ölümden korkmamanın bir yoludur—başka bir deyişle kendinizi öylesine eğitmek, öylesine istençsiz olmaktır ki, başkasının emrinde ülkeniz ya da başka anlamsız şeyler için ölürsünüz. Bir de intihar yoluyla ölüm vardır; başka bir deyişle yaşamla yüzleşirsiniz, ama yaşamın anlamı yoktur, her şeyin sonuna gelmişsinizdir, bir köprüden atlarsınız ya da hap alırsınız. Bunun dı-

şında öteki yol, sözde dinsel yol vardır: Yeniden doğuşa, dirilişe ilişkin olağanüstü inançlarınız vardır ve ölümü akılsallaştırırsınız, çünkü sonraki yaşamınızda aynı çirkin yaşamı—eziyetle, acıyla, umutsuzlukla, yalanlarla, ikiyüzlülükle—sürdüreceğinize inanırsınız ve bu inançlarla yetinirsiniz, çünkü bunlar sizi geçici olarak rahatlatır, korkunuzu gizler.

Ölmenin bütün bu türleri çok sıradan, gerçekdışı ve güvenilmezdir. Ölümle yaşamaktan, farklı bir tür ölümden söz ediyoruz. Anlıyor musunuz? Ölümle yaşamak, sizinle kaçınılmaz son arasında bir zaman aralığına sahip olmamak. Kaçınılmaz son elli ya da yüz yıl sonra olabilir, doktorlar ya da bilim adamları buna elli yıl daha ekleyebilir, ama kaçınılmaz son her zaman oradadır. Ölümle birlikte gönüllü yaşamaktan söz ediyoruz. Bu konuya gireceğim, çünkü bütünsel ölüm sorununu yanıtlamanın tek yolu budur—inançlar yoluyla değil, fikirler yoluyla değil, korku yoluyla değil.

Ölümün ne olduğunu bulmanız için, sorunlarıyla birlikte yaşayan sizler ve ölüm arasında bir uzaklık olmamalıdır; siz henüz uyanıkken, henüz ölmemişken, ölümün önemini anlamalı ve onunla birlikte yaşamalısınız. Ölüm dediğimiz şey, bildiğiniz her şeyin sonudur. Bedeniniz, zihniniz, işiniz, tutkularınız, oluşturduğunuz şeyler, yapmak istediğiniz şeyler, bitirmediğiniz şeyler, bitirmeye çalıştığınız şeyler—ölüm geldiğinde bütün bunların bir sonu vardır. Gerçek budur—son. Bundan sonra ne olduğu çok başka bir konudur. Bu önemli değildir, çünkü eğer korku yoksa, daha sonra ne olduğunu sorgulamazsınız. O zaman ölüm olağanüstü—sadistçe, anormal ya da sağlıksız olmayan—bir şeye dönüşür, çünkü ölüm bilinmeyen bir şeydir ve bilinmeyende son derece büyük bir güzellik vardır.

Bunlar yalnızca sözcükler değildir.

Öyleyse ölümün bütün önemini, ne anlama geldiğini bulmak, onun büyüklüğünü—yalnızca saçma imgesini değil—görmek için, bu yaşama ve ölme korkusu tamamıyla, yalnızca bilinç düzeyinde değil, daha derinlerde de sona ermelidir. Çoğumuz ölmeyi isteriz, ölmeyi dileriz, çünkü yaşamlarımız çok sığ, çok boştur. Yaşamımız boşken, ona anlam vermeyi deneriz. "Yaşamanın amacı nedir?" diye sorarız. Yaşamımız çok boş, sığ, değersiz olduğundan, yaşamak için bir idealimiz olması gerektiğini düşünürüz. Bütün bunlar anlamsızdır. Korku, ölüm diye adlandırdığınız olguyla yaşam diye adlandırdığınız olgu arasındaki ayrılığın kökenidir. Bu kuramsal olarak değil, gerçekten ne anlama gelir? Kuramsal olarak tartışmıyoruz; yalnızca bir fikir, bir kavram geliştirmek için tartışmıyoruz. Olguları konuşuyoruz; eğer bir olguyu yalnızca bir kurama indirgerseniz, bu sizin kendi şanssızlığınızdır. Kendi korkulu gölgenizle yaşarsınız ve yaşamınız sefil başladığı gibi sefil sona erer.

Dolayısıyla bir yöntemi değil, ölümle birlikte nasıl yaşanacağını bulmak zorundasınız. Bilmediğiniz bir şeyle birlikte yaşamak için bir yönteminiz olamaz. Bir fikriniz olamaz, "Bana yöntemi söyleyin, onu uygulayayım ve ölümle birlikte yaşayayım," diyemezsiniz—bunun anlamı yoktur. Şaşırtıcı olması gereken bir şeyle birlikte yaşamanın ne anlama geldiğini bulmak zorundasınız; onu gerçekten görmek, gerçekten hissetmek, aşırı ölçüde korktuğunuz ölüm diye adlandırılan bu şeyin farkında olmak zorundasınız. Bilmediğiniz bir şeyle birlikte yaşamak ne anlama gelir? Bu biçimde düşündünüz mü bilmiyorum. Büyük olasılıkla hayır. Bütün yaptığınız, ondan korktuğunuz için ona bakmamak ve ondan kaçmayı denemek ya da umutla bir ideale atlamaktır. Ama ölümün ne anlama geldiğini bulmak için, onunla tıpkı karınızla, çocuklarınızla, işinizle, kaygılarınızla yaşadığınız gibi yaşayıp yaşayamayacağınızı bulmak için, temel so-

ruyu gerçekten sormak zorundasınız. Bütün bunlarla birlikte yaşıyorsunuz, değil mi? Sıkıntılarınızla, korkularınızla birlikte yaşıyorsunuz. Aynı biçimde, bilmediğiniz bir şeyle birlikte yaşayabilir misiniz?

Yalnızca yaşam diye adlandırdığımız şeyle değil, ama aynı zamanda bilinmeyen, ölüm diye adlandırdığımız şeyle birlikte yaşamanın ne anlama geldiğini bulmak için, ona derinlemesine girmek için, bildiğiniz her şeyi terk etmeniz gerekir. Psişik bilgi hakkında konuşuyorum; eviniz, ofisiniz gibi şeyler hakkında değil, bunlar olmazsa yarın para kazanamazsınız, işinizi kaybedersiniz ya da yiyecek alamazsınız. Biz zihninizin tutunduğu şeyleri terk etmek hakkında konuşuyoruz. Biliyorsunuz, bize acı veren şeyleri terk etmek isteriz, aşağılamaları terk etmek isteriz, ama övgülere tutunuruz. Acıyı terk etmek isteriz, hazzı terk etmeyi korkunç buluruz. Lütfen kendi zihninizi gözlemleyin. Bir hazzı, en sonunda değil ama şimdi, terk edebilir misiniz? Ölümle akıl yürütmediğiniz için, onunla uzun bir tartışmaya girişemezsiniz. Hazzı kendi isteğinizle terk etmek zorundasınız, bu sizin azizler gibi sert, kaba, çirkin olacağınız anlamına gelmez. Tersine güzelliğe, kirliliğe, sefalete daha duyarlı olursunuz ve duyarlı olduğunuz için bitmez tükenmez bir özen gösterirsiniz.

Kendiniz hakkında bildiğiniz şeyleri terk etmek olanaklı mıdır? Çok yüzeysel bir örnek ele alalım—bir alışkanlığı terk etmek, içki ya da sigara içmek gibi belirli bir alışkanlığı, yemeğin belirli bir türüne alışkanlığı ya da seks alışkanlığını terk etmek; bundan tamamıyla, çaba harcamaksızın, uğraşmaksızın, bir çatışma olmaksızın, "Ondan vazgeçmeliyim" demeksizin geri çekilmek. O zaman, bilgiyi, deneyimi, bildiğiniz, öğrendiğiniz ve yaşadığınız bütün şeylerin anılarını ardınızda bıraktığınızı görürsünüz. Dolayısıyla

korkmazsınız ve zihniniz insanoğlunun binlerce yıldır korktuğu bu olağanüstü olgunun ne olduğunu gözlemlemek için, bütünüyle bilinmeyen, zamana bağlı olmayan bir şeyi gözlemlemek için şaşırtıcı biçimde berrak bir hal alır. Yalnızca bu zihin, korkmadan ve böylece bilinenden özgür olarak—öfkelerinizin, hırslarınızın, açgözlülüğünüzün, küçük önemsiz işlerinizin bilgisinden özgür olarak— gözlemleyebilir. Bütün bunlar bilinendir. Bunları terk etmek, gitmelerine kendi isteğinizle izin vermek, onları kolayca, hiçbir çatışma olmaksızın bırakmak zorundasınız. Ve bu olanaklıdır—bu bir kuram değildir. O zaman zihin gençleşir, genç, masum, taze bir hal alır ve böylece ölüm dediğimiz şeyle birlikte yaşayabilir.

Ancak o zaman yaşamın tümüyle farklı bir tözü olduğunu göreceksiniz. O zaman yaşam ve ölüm bölünmüş olmayacak, bir olacak, çünkü yaşamak için günün her dakikası ölüyor olacaksınız. Yaşamak için her gün ölmelisiniz; yoksa yalnızca bozuk plak gibi aynı şeyleri yineler durursunuz.

Dolayısıyla, bu şeyin güzel kokusunu gerçekten—başkasının burnunda değil, *kendi* burnunuzda, kendi soluğunuzda, kendi varlığınızda, arasıra değil ama her gün, uyanıkken ve uyuyorken—duyduğunuzda, ancak o zaman, kendi kendinize, birisi size söylemeksizin, sözcükler ve simgelerle değil, ama gerçekten, yaşamanın ne kadar olağanüstü bir şey olduğunu, ölümle birlikte yaşamanın, dolayısıyla içinde bilinenin var olmadığı bir dünyada yaşamanın ne kadar olağanüstü bir şey olduğunu göreceksiniz. Yalnızca böyle bir zihin hakikatin ne olduğunu, güzelliğin ve sonsuzdan sonsuza olanın ne olduğunu görebilir.

Kartalın Uçuşu'*ndan: Yaşamın Bütünselliği: Amsterdam, 11 Mayıs 1969*

Gelecekte gerçekleşecek bir şey olarak, dikkatlice uzağımıza koyduğumuz ölme sorunu vardır—bu gelecek elli yıl sonra ya da yarın olabilir. Bir sona ermekten korkuyoruz, fiziksel olarak bir sona ermekten ve sahip olduğumuz, kendisi için çalıştığımız, deneyimlediğimiz şeylerden kopmaktan—karımızdan, kocamızdan, evimizden, mobilyamızdan, küçük bahçemizden, kitaplardan ve yazdığımız ya da yazmayı umduğumuz şiirlerden kopmaktan korkuyoruz. Bütün bunların gitmesine izin vermekten korkuyoruz, çünkü biz eşyayız, sahip olduğumuz tabloyuz; keman çalmaya yetenekliysek, o kemanız biz. Çünkü kendimizi bu şeylerle özdeşleştirdik—bütün bunlarız ve başka bir şey değiliz. Hiç bu biçimde baktınız mı? Siz evsiniz—kepenkleriyle, yatak odasıyla, sahip olduğunuz, yıllarca dikkatle cilaladığınız mobilyayla—siz bunlarsınız. Bütün bunları kaldırırsanız, siz hiçbir şeysiniz.

Sizin korktuğunuz da budur—hiçbir şey olmak. Kırk yılı ofise giderek geçirmeniz ve buna son verdiğinizde kalp krizi geçirip ölmeniz çok tuhaf değil mi? Siz ofissiniz, dosyalarsınız, müdür ya da memur ya da konumunuz neyse osunuz; siz *osunuz* ve başka hiçbir şey değilsiniz. Sizin Tanrı

hakkında, iyilik, hakikat, toplumun nasıl olması gerektiği hakkında pek çok fikriniz vardır—hepsi bu. Bu üzüntü doğurur. Sizin bu olduğunuzu fark etmeniz büyük üzüntü yaratır, ama en büyük üzüntü bunu fark etmemenizdir. Bunu görmek ve ne anlama geldiğini bulmak ölmektir.

Ölüm kaçınılmazdır. Bütün organizmalar bir sona ermelidir. Ama geçmişin gitmesine izin vermekten korkarız. Biz geçmişiz. Biz, güzelliğin arasıra algılandığı, iyiliğin arasıra çiçek açtığı ya da derin şefkatin uğrayıp geçtiği zamanız, üzüntüyüz ve umutsuzluğuz.

Ölümden korkarak, "Yeniden yaşayacak mıyım?" diye soranız—bu, kavgayı, çatışmayı, sefaleti, sahiplenmeyi, deneyim biriktirmeyi sürdürmektir. Bütün Doğu yeniden doğuşa inanır. Siz neyseniz, onun yeniden doğduğunu görmek istersiniz. Ama siz bütün bu karışıklık, bu karmaşa, bu düzensizliksiniz. Üstelik, yeniden doğuş başka bir yaşama doğacağımızı işaret eder; dolayısıyla şimdi, bugün yaptıklarınız önemlidir, sonraki yaşamda—eğer böyle bir şey varsa—doğduğunuzda nasıl yaşayacağınız değil. Eğer yeniden doğacaksanız, önemli olan bugün nasıl yaşadığınızdır, çünkü bugün güzelliğin ve üzüntünün tohumunu ekecektir. Ama yeniden doğuşa inananlar nasıl davranacaklarını bilmezler, davranış üzerine düşünmüş olsalardı, yarınla ilgilenmezlerdi, çünkü iyilik bugünün alanındadır.

Ölmek yaşamın parçasıdır. Sevgi olmayan her şeyi terk etmeksizin, arzularınızdan doğan idealleri terk etmeksizin, bütün geçmişi, bütün deneyimi terk etmeksizin sevemezsiniz, ancak bunu yaparsanız, sevginin ne anlama geldiğini ve böylece yaşamanın ne anlama geldiğini bilebilirsiniz. Dolayısıyla yaşamak, sevmek ve ölmek aynı şeydir, bu da tümüyle, tam anlamıyla, şimdide yaşamaya bağlıdır. O za-

man çelişik olmayan, acı ve üzüntü getirmeyen eylem vardır; içinde eylemin olduğu yaşamak, sevmek ve ölmek vardır. Bu eylem düzendir. Eğer insan bunu yaşarsa—ve bunu arasıra değil, ama her gün, her dakika yaşamalıdır—o zaman toplumsal düzenimiz olacaktır; o zaman insanlığın birliği olacaktır ve hükümetler, kişisel hırsları ve koşullanmaları olan politikacılar tarafından değil, bilgisayarlar tarafından yönetilecektir. Dolayısıyla yaşamak, sevmek ve ölmektir.

Bombay, 24 Şubat 1965

Sanırım gündüz sefası diye adlandırılan, yalnızca çiçeklere özgü olağanüstü soluk mavi ya da leylakla karışık koyu bir mor ya da ilginç bir beyaz rengi olan bir sarmaşık türü vardır. Yalnızca canlı çiçeklerde böyle renklere rastlarsınız. Sabahları boru biçimli çiçekler açar ve birkaç saat sonra ölürler. Bu çiçekleri görmüşsünüzdür. Ölüyken de neredeyse canlıyken olduğu kadar güzeldirler. Birkaç saat için açarlar ve sonra solarlar, ölüyken de bir çiçeğin niteliklerini yitirmezler. Biz otuz, kırk, altmış, seksen yıl boyunca büyük çatışma içinde, sefalet içinde, geçici hazlarla yaşarız ve kalbimizde bir sevinç duymaksızın çok sefilce ölürüz ve ölüyken de yaşıyorken olduğumuz kadar çirkinizdir.

Zaman, sıkıntı ve ölüm hakkında konuşacağım. Fikirler hakkında değil, ama yalnızca olgular hakkında konuştuğumuzu kesin olarak bilmeliyiz. Açan, güzellik dolu, narin, güzel kokulu bu çiçek—bu bir olgudur. Birkaç saat sonra rüzgar estiğinde ve güneş yükseldiğinde onun ölümü ve ölümünde bile yaşayan güzelliği—bu da bir olgudur. Dolayısıyla olgularla uğraşacağız, fikirlerle değil.

Eğer imgelem gücünüz varsa, bu çiçeklerin renklerini imgeleyebilirsiniz. Zihninizde bir resim yapın, hoş renkleriyle bu sarmaşığın bir imgesini, güzel renkli çiçeklerin ve bunların olağanüstü güzelliğinin bir imgesini yaratın. Ama sar-

maşık hakkındaki imgeniz, fikriniz, onun hakkındaki duygunuz sarmaşığın kendisi değildir. Çiçekleriyle birlikte sarmaşık bir olgudur. Ama çiçekler hakkındaki sizin fikriniz bir olgu olmasına karşın gerçek değildir. Bir fikir yoluyla çiçekle gerçekten temas kurmuş değilsiniz. Bence bu akılda tutulmalıdır: Biz olgularla uğraşıyoruz, fikirlerle değil ve siz bir olguya bir fikir yoluyla doğrudan, somut olarak dokunamazsınız, onunla temas kuramazsınız. Ölüm deneyimlenemez. İnsan ölümle bir fikir yoluyla doğrudan temas kuramaz. Çoğumuz fikirlerle, formüllerle, kavramlarla, bellekle yaşarız ve dolayısıyla hiçbir şeyle asla temas kurmayız. Çoğunlukla fikirlerimizle temas kurarız, olgularla değil.

Zaman, sıkıntı ve 'ölüm' diye adlandırdığımız o ilginç olgu hakkında konuşacağım. Kişi bunları ya sonuçlar olarak, fikirler olarak yorumlar ya da zaman boyutu ve bütün bir zaman sorunuyla doğrudan temas kurar. Kişi sıkıntıyla—başka bir deyişle olağanüstü üzüntü duygusuyla—doğrudan ilişki kurabilir. Aynı zamanda kişi, 'ölüm' denen şeyle doğrudan temas kurabilir. Ya zaman, sıkıntı, sevgi ve ölümle doğrudan ilişki kurarız ya da onlardan bir sonuçlar—ölümün kaçınılmazlığı ya da açıklamalar—dizisi olarak söz ederiz. Açıklamalar, sonuçlar, sanılar, inançlar, kavramlar, simgeler, bunların gerçeklikle—zamanın gerçekliğiyle, sıkıntının gerçekliğiyle, ölümün ve sevginin gerçekliğiyle—hiçbir ilgisi yoktur. Eğer yalnızca fikriniz, sanınız yoluyla zamanla, sıkıntıyla ya da ölümle yaşayacak, onlara bakacak ya da bu yolla onlarla temas kuracaksanız ya da bunu umuyorsanız, bu durumda söyleyeceğimiz şeyin çok küçük bir anlamı olacaktır. Gerçekte dinliyor olmayacaksınız; yalnızca sözcükleri işitiyor olacaksınız; kendi fikirlerinizle, kendi sonuçlarınızla, kendi sanılarınızla temas kuracaksınız, doğrudan temas kurmayacaksınız.

'Temas'la şunu demek istiyorum: Bu masaya dokunabilirim, bu durumda masayla doğrudan temas halindeyim; ama masaya nasıl dokunmam gerektiğine ilişkin fikirlerim varsa, masayla temas halinde değilim. Dolayısıyla, fikir benim doğrudan, yakından, güçlü biçimde temas kurmama engel olur. Eğer söylenen şeyle doğrudan temas halinde değilseniz, bu durumda boş bir yaşam sürmeye devam edeceksiniz. Yaşadığımız şey bu yaşamdır. Gelecek yaşamı tartışmıyoruz—buna daha sonra geleceğiz. Yaşadığımız şey bu yaşamdır. Onu boşa harcayarak yaşadık, yaşamın kendi herhangi bir anlamı olmaksızın. Sancı içinde, çatışma içinde yaşadık, yaşamın kendisiyle hiç temas halinde olmadık. Eğer siz olgularla değil, yalnızca fikirlerle temas halinde yaşadıysanız, çok yazık olmuş—en azından bence öyle.

Zaman hakkında konuşacağız. 'Zaman' denen bu şey hakkında hiç düşündünüz mü—soyut olarak değil, bir fikir olarak değil, bir tanım olarak değil—zamanla gerçekten temas kurdunuz mu bilmiyorum. Acıktığınızda, açlıkla doğrudan temas halindesinizdir. Ama ne yemeniz gerektiği, ne kadar yemeniz gerektiği, yemekten almayı istediğiniz haz, vb.—bunlar fikirlerdir. Olgu bir şeydir, fikir başka bir şeydir. Dolayısıyla bu olağanüstü zaman sorununu anlamak için, onunla yakından temas halinde olmalısınız—fikirler yoluyla değil, sonuçlar yoluyla değil, ama yakından, doğrudan, zamanla son derece yakınlaşarak. Böylece zaman sorununa girersiniz ve zihnin zamandan özgür olup olamayacağını görürsünüz.

Kuşkusuz saate göre olan zaman, kronolojik zaman sorunu vardır. Kuşkusuz bu zaman gereklidir. Bunda bellek, planlama, tasarım, vb. söz konusudur. Biz bu zamanı, kronolojik zamanı tartışmıyoruz. Saate göre olmayan zaman hakkında konuşacağız. Yalnızca saatle ölçülebilen zamanla ya-

şamayız; daha çok saatle ölçülemeyen bir zamanla yaşanz. Kronolojik olmayan bu zaman bizim için saatle ölçülebilen zamandan daha önemlidir, daha büyük bir önemi vardır. Başka bir deyişle kronolojik zamanın önemi olmasına karşın, pek çok kişi için daha büyük önemi olan, daha çok anlamı ve geçerliği olan zaman psişik zamandır—süreklilik olarak zaman, dün olarak zaman, binlerce dün ve gelenek olarak zaman; yalnızca bugün olarak değil, ama aynı zamanda gelecek olarak zaman.

Dolayısıyla geçmiş—bellek, bilgi, gelenek, deneyimler, anımsanan şeyler olan geçmiş—ve dünün yarına geçişi olan bugün olarak zaman vardır—yarın geçmiş tarafından bugün yoluyla biçimlenir ve denetlenir. Bizim için bu saate göre olmayan zamanın büyük önemi vardır. Zamanın bu boyutunda yaşanız. Yarını yaratan bugünle çatışma içindeki geçmişte yaşarız. Bu açık bir olgudur. Bununla ilgili karmaşık hiçbir şey yoktur. Öyleyse süreklilik olarak zaman vardır, gelecek ve geçmiş olarak zaman vardır; geçmiş, düşünüşümüzü, etkinliğimizi, bakışımızı biçimlendirir ve dolayısıyla yarını koşullandırır.

Biz zamanı gelişmenin, başarmanın, aşamalı değişimin bir aracı olarak kullanırız. Zamanı kullanırız, çünkü tembeliz, üşengeciz. Kendimizi hemen dönüştürmenin bir yolunu bulmadığımız ya da birdenbire değişmekten ve bu değişimin sonuçlarından korktuğumuz için, "Adım adım değişeceğim," deriz. Böylece zamanı, ertelemenin bir aracı, adım adım başarmanın ve değişmenin bir aracı olarak kullanırız. Saatle ölçülen zamana bir teknik öğrenmek için gereksinim duyarız; bir dil öğrenmek için birkaç aya gereksinim duyarız. Ama biz zamanı—psişik zamanı, kronolojik zamanı değil—değişmenin bir aracı olarak kullanırız ve böylece aşamalı sürece gireriz: "Yavaş yavaş başaracağım; değişeceğim;

ben buyum ve zamanla şu olacağım."

Zaman düşüncenin ürünüdür. Yarın hakkında düşünmeseydiniz ya da geçmişe düşünceyle bakmasaydınız, şimdide yaşıyor olacaktınız; ne gelecek ne de geçmiş olacaktı; tümüyle o gün için yaşayacaktınız, bütün doluluğunuzu, zenginliğinizi, dikkatinizi o güne verecektiniz. Bugünde tam anlamıyla, dolu dolu, her gün tamamlanmış bir dönüşüm yaratarak nasıl yaşandığını bilmediğimiz için, yann fikrini ortaya çıkardık: "Yarın değişeceğim; yarına uymalıyım," vb. Dolayısıyla düşünce psişik zamanı yaratır ve düşünce aynı zamanda korkuyu doğurur.

Lütfen izleyin. Bunlan şimdi anlamazsanız, sonunda da anlamayacaksınız. Bu söylenenler yalnızca sözcükler olacak ve size yalnızca küller kalacak.

Çoğumuzun korkuları vardır: doktor korkusu, hastalık korkusu, başarısızlık korkusu, yalnız kalma korkusu, yaşlılık korkusu, yoksulluk korkusu; bunlar dışsal korkulardır. Ayrıca binlerce ve aslında bir içsel korku vardır: insanların ne düşüneceği korkusu, ölüm korkusu, tek başına kalma ve bir arkadaşınız olmaksızın yaşamla yüzleşme korkusu, yalnızlık korkusu, 'Tann' dediğimiz şeye ulaşamama korkusu. İnsanın binlerce ve aslında bir korkusu vardır. Korktuğu için ince ya da kaba geniş bir ağın içine kaçar; bu korkulan akılsallaştırır; sinirli biri olur, çünkü korkulannı anlayamaz, onlan çözemez; korkudan, çeşitli korkulardan, özdeşleşme ya da toplumsal etkinlikler, reform, siyasi bir parti, vb. yoluyla kaçar.

Lütfen, fikirlerden değil, gerçekte her birinizde olan şeylerden söz ediyorum. Dolayısıyla yalnızca sözlerimi izlemiyorsunuz, ama kullanılan sözcükler yoluyla kendinize bakıyor-

sunuz. Kendinize fikirler yoluyla değil, sizi korkutan olguyla doğrudan temas kurarak bakıyorsunuz—bu, korktuğunuz fikrinden tümüyle farklıdır.

Korkunun doğasını anlamadıkça ve ondan tümüyle özgür olmadıkça, sizin tanrılarınızın, kaçışlarınızın, yaptığınız bütün toplumsal çalışmaların, vb. hiçbir anlamı yoktur, çünkü siz bu durumda yıkıcı, sömürücü bir insan olursunuz ve bu korkuyu ortadan kaldıramazsınız. Sayısız korkularıyla sinirli bir insan ne yaparsa yapsın—yaptığı şey iyi olsa da—hareketlerinde her zaman yıkım tohumu, kötülük tohumu vardır, çünkü onun hareketi olgudan bir kaçıştır.

Çoğumuz korkarız, gizli korkularımız vardır; korktuğumuz için onlardan kaçarız. Olgudan kaçış, kendisine kaçtığınız nesnelerin olgudan daha önemli olduğunu gösterir. Anlıyor musunuz? Korkarım; bu korkudan içki yoluyla, tapınağa gitmek, Tanrıya sığınmak yoluyla kaçarım; dolayısıyla Tanrı, tapınak, bar korkudan daha önemli bir hale gelir. Tanrıya, tapınağa, bara daha büyük güçle sarılırım, çünkü benim için onlar olağanüstü önemli olmuştur; bunlar, bana korkudan kaçabileceğim güvencesini veren simgelerdir. Tapınak, Tanrı, milliyetçilik, siyaset, kişinin sahip olduğu formüller korkunun çözülmesinden daha önemli olmuştur. Dolayısıyla korkuyu tümüyle ortadan kaldırmadıkça, korkunun ne olduğunu, sevginin ne olduğunu ya da sıkıntının ne olduğunu anlayamazsınız.

Gerçekten dinsel olan bir zihin, gerçekten toplumsal olarak düşünen bir zihin, yaratıcı bir zihin, bu korku sorununu tümüyle ortadan kaldırmak, çözmek zorundadır. Korkuyla birlikte yaşarsanız, yaşamınızı boşa geçiriyorsunuz demektir, çünkü korku beraberinde karanlık getirir. Bir şeyden korktuğunuzda size ne olduğunu hiç fark ettiniz mi bilmi-

yorum. Bütün sinirleriniz, kalbiniz, her şey sıkışır, sertleşir, korkar. Bunu fark etmediniz mi? Yalnızca fiziksel korku yoktur, bundan daha da çok psişik korku vardır. Kendini korumaya yönelik fiziksel bir tepki olan fiziksel korku doğaldır. Bir yılan gördüğünüzde ondan kaçarsınız, sıçrarsınız—bu kendini korumaya yönelik doğal bir korkudur. Bu gerçekte korku değildir; yalnızca yaşamak için verilen bir tepkidir, korku değildir, çünkü tehlikeyi fark edersiniz ve ondan uzaklaşırsınız. Biz yalnızca fiziksel korkudan değil, ama daha çok düşüncenin yarattığı korkudan söz ediyoruz.

Bu korku sorununa giriyoruz. Korkuyu adım adım izlemedikçe, onu ortadan kaldıramazsınız. Korkuyla—korktuğunuz şeyle değil—doğrudan temas kuracağız. Korktuğunuz şey bir fikirdir, ama korkunun kendisi bir fikir değildir. Pek çok genç ve yaşlı kişi gibi—başkalarının düşüncelerinden, ölümden korkan bir kişi varsayın. Korktuğu şey önem taşımaz; örneğini kendinize uyarlayın. Ben ölümü ele alacağım. Ölümden korkarım. Korku yalnızca bir şeyle ilişkide var olur. Korku kendi kendine var olmaz; ama yalnızca bir şeyle ilişkide var olur. Başkalarının düşüncelerinden korkarım. Ölümden korkarım; karanlıktan korkarım; bir işi kaybetmekten korkarım. Dolayısıyla korku bir şeyle bağlantılı olarak doğar.

Ölümden korktuğumu varsayalım. Ölümü görmüşüm. Çeşetlerin yakıldığını görmüşüm. Toprağa düşen ölü bir yaprağı görmüşüm. Pek çok ölü şey görmüşüm. Ve ölmekten, bir sona ermekten korkuyorum. Şimdi, ölümle, yalnızlıkla, bir düzine şeyle ilişkili bir korku vardır. Bir masayla temas kurduğum gibi korkuyla nasıl temas kurarım ve ona nasıl bakarım? Yeterince açık mı? Korkuyla doğrudan temas kurmak—umarım bunu yapıyor, yalnızca dinlemiyorsunuz—'korku' dediğimiz bu duyguyla doğrudan temas kurmak

için sözcük, düşünce, fikir araya girmemelidir. Başka bir deyişle, bir kişiyle doğrudan temas kurmak için, onun eline dokunmalıyım; elini tutmalıyım. Ama eğer o kişi hakkında fikirlerim varsa, önyargılarım varsa, ondan hoşlanıyorsam ya da hoşlanmıyorsam, elini tutmama karşın bu kişiyle temas kurmam. Elini tutmama karşın, imge, fikir, düşünce bu kişiyle temas kurmamı engeller. Aynı biçimde, korkunuzla—bilinçli ya da bilinçsiz belirli bir korkunuzla—doğrudan temas kurmak için onunla fikriniz aracılığıyla temas kurmamalısınız.

Dolayısıyla, kişi öncelikle fikrin temas kurmaya nasıl engel olduğunu görmelidir. Fikrin temas kurmayı engellediğini anladığınızda, fikirle artık kavga etmezsiniz. Sanı, açıklama, vb. olan fikri anladığınızda, korkunuzla doğrudan temas halindesinizdir ve sözel olarak, bir sonuç, bir sanı ya da kaçışın başka bir biçimi yoluyla kaçış yoktur. Korkuyla bu anlamda temas halinde olduğunuzda—hakkında konuştuğumuz şeyi tartışırken bulduğunuz gibi—korkunun tümüyle kaybolduğunu keşfedersiniz. Zihin bütün korkulardan özgür olmalıdır, yalnızca gizli korkulardan değil, aynı zamanda bilincinde olduğunuz, görünür korkulardan da. Ancak o zaman sıkıntı denen şeye bakabilirsiniz.

İnsanlık binlerce yıldır sıkıntı içinde yaşadı. Sıkıntı içinde yaşadınız; onu ortadan kaldırmadınız. Ya aydınlanmanın bir aracı olarak sıkıntıya tapınırsınız ya da ondan kaçarsınız. Sıkıntıyı ya simgesel olarak bir kişiyle özdeşleştirerek bir kaideye oturturuz, ya akılsallaştırırız ya da ondan kaçarız. Ama sıkıntı yine de oradadır.

Bir kişiyi yitirdiğinizde, başarısız olduğunuzda, verimsiz, yetersiz olduğunuzu gördüğünüzde, kalbinizde sevgi olmadığında, bütünüyle küçük çirkin zihninizle yaşadığınızı fark

ettiğinizde açığa çıkan sıkıntıdan söz ediyorum. Sevdiğinizi düşündüğünüz birini yitirmenin neden olduğu sıkıntı vardır. Gece ve gündüz bu sıkıntıyla yaşarız, ama asla onun ötesine gitmeyiz, ona son vermeyiz. Yine, sıkıntıyla yüklenen zihin duyarsızlaşır, içine kapanır; şefkati yoktur, içtenliği yoktur; içtenlikli sözcükler söyleyebilir, ama kendi içinde, kalbinde içtenliği, şefkati, sevgisi yoktur. Sıkıntı kendine acıma duygusu doğurur. Çoğumuz bütün yaşam boyunca bu yükü taşırız, henüz onu sona erdirecek gibi de görünmüyoruz. Bir de zamanın neden olduğu sıkıntı vardır. Anlıyor musunuz? Yaşamımızın sonuna kadar bu sıkıntıyı taşırız, onu ortadan kaldırabilme yeteneğini gösteremeyiz. Bütün bunlardan çok daha büyük bir sıkıntı vardır: anlayamadığınız, kalbinizi ve zihninizi kemiren, yaşamınızı karartan bir şeyle yaşamak. Aynı zamanda yalnızlığın neden olduğu sıkıntı vardır, tümüyle tek başına olmanın, yalnız, arkadaşsız, bütün bağları kesik olmanın acısı, ve bu çoğunlukla sinirsel bir duruma, zihinsel ve psikosomatik bir hastalığa yol açar.

Çok büyük bir sıkıntı vardır, yalnızca bir insanın değil ama bütün bir ırkın sıkıntısı. Sıkıntıyı nasıl ortadan kaldırırsınız? Korkuyu ortadan kaldırmanız gerektiği gibi, sıkıntıyı da ortadan kaldırmak zorundasınız. Gelecek diye bir şey yoktur—siz bir gelecek uydurabilirsiniz—zekayla yaşayan, duyarlı, canlı, genç, taze, masum bir kişi için gelecek yoktur. Öyleyse korkuyu ortadan kaldırmalısınız; sıkıntıya son vermelisiniz.

Sıkıntıya son vermek, kendine acıma olmaksızın, sanı olmaksızın, formüller, açıklamalar olmaksızın bu olağanüstü duyguyla temas kurmaktır: kişinin bir masayla temas kurması gibi, onunla yalnızca doğrudan temas kurmak. Bu, insanların yapmakta en çok zorlandıkları şeylerden biridir: fi-

kirleri bir yana bırakmak ve doğrudan temas kurmak.

Bundan başka ölüm sorunu vardır—ve ölüm sorunuyla birlikte yaşlılık sorunu. Ölümün kaçınılmaz olduğunu hepiniz biliyorsunuz—yaşlılık, bunama, hastalık, kaza nedeniyle kaçınılmaz. Bilim adamlarının yaşamı elli ya da daha fazla yıl uzatmayı denemelerine karşın, ölüm kaçınılmazdır. Niçin bu eziyet verici varoluşu uzatmak isterler, Tanrı bilir! Ama istedikleri şey budur. Ölümü anlamak için, ölümle temas kurmalıyız; bu, korkmayan, zamanın terimleriyle düşünmeyen, zamanın boyutunda yaşamayan bir zihin gerektirir.

Ölümü yaşamın sonuna koyduk—ölüm orada bir yerdedir, uzaktadır. Onu olabildiğince uzağa koymaya çalışırız. Ölümün var olduğunu biliriz. Bu yüzden ölümden sonraki yaşamı uydururuz. "Yaşadım; bir kişilik oluşturdum; bir şeyler yaptım. Bütün bunlar ölümle sona mı erecek? Bir gelecek olmalı," deriz. Gelecek, ölümden sonraki yaşam, yeniden doğuş—bütün bunlar bugün olgusundan, ölümle temas kurma olgusundan bir kaçıştır.

Yaşamınızı düşünün! Nedir yaşadığınız? Uzatmak istediğiniz yaşamınıza gerçekten bakın! Nedir yaşamınız? Sürekli bir savaşım, sürekli bir karmaşa, hazzın arasıra parlayışı, sıkıntı, korku, acı, umutsuzluk, kıskançlık, hırs—hastalıklarıyla, küçüklüğüyle budur gerçekten de yaşamınız. Ve siz bu yaşamı ölümden sonraya uzatmak istiyorsunuz!

Eğer yeniden doğuşa inanıyorsanız—inanmanız beklenir, çünkü kutsal kitaplarınız bundan söz ediyor—bu durumda önemli olan şimdi ne olduğunuzdur. Çünkü şimdi ne olduğunuz geleceğinizi belirleyecektir. Dolayısıyla ne olduğunuz, ne yaptığınız, ne düşündüğünüz, ne hissettiğiniz, na-

sıl yaşadığınız—bütün bunlar son derece önem taşır. Eğer yeniden doğuşa inanmıyorsanız, o zaman yalnızca bu yaşam vardır. Ne yaptığınız, ne düşündüğünüz, ne hissettiğiniz, sömürüp sömürmediğiniz, sevip sevmediğiniz, duygunuzun olup olmadığı, duyarlı olup olmadığınız, güzelliğin olup olmaması büyük önem taşır. Ama böyle yaşamak için, ölümü anlamak ve onu yaşamın sonuna koymamak zorundasınız—bu yaşam sıkıntılı, korkulu, umutsuz, belirsiz bir yaşamdır. Dolayısıyla ölümü yakına getirmek zorundasınız; başka bir deyişle ölmek zorundasınız.

Ölmenin ne olduğunu biliyor musunuz? Ölümü yeterince gördünüz. Ortadan kaldırılmak üzere yakılacağı yere taşınan insanları gördünüz. Ölümü gördünüz. Pek çok kişi ölümden korkar. Ölüm çiçeğin ölmesi gibidir, üzerindeki bütün gündüz sefalarıyla bir sarmaşığın ölmesi gibidir. Sarmaşık güzelliğiyle, inceliğiyle, pişmanlık duymaksızın, tartışmaksızın ölür, bir sona erer. Ama biz ölümden zaman yoluyla kaçarız—"Ölüm orada" deriz. "Yaşamak için birkaç yılım daha var ve öldükten sonra yeniden doğacağım," ya da "Tek yaşam budur, öyleyse onu en iyi biçimde yaşamalıyım; büyük eğlencelerim olsun, yaşamımı büyük bir gösteriye dönüştüreyim," deriz. Bu nedenle ölüm denen bu olağanüstü şeyle hiç temas kurmayız. Ölüm geçmişteki her şeyi, hazlarınızı terk etmektir.

Siz hiç tartışmaksızın, inandırılmaksızın, zorlama olmaksızın, gereklilik olmaksızın bir hazzınızı terk etmeyi denediniz mi? Kaçınılmaz olarak öleceksiniz. Ama bugün, kolayca, mutlu bir biçimde, hazlarınızla, anılarınızı, nefretlerinizi, hırslarınızı, para toplama ısrarcılığınızı hiç terk etmeyi denediniz mi? Yaşamda bütün istediğiniz, para, konum, güç ve başkasını kıskanmadır. Bunları terk edebilir misiniz, bildiğiniz şeyleri, kolayca, tartışmaksızın, açıklaması olmaksı-

zın terk edebilir misiniz? Lütfen şunu aklınızda tutun; burada yalnızca birkaç sözcük ve fikir işitmiyorsunuz, bir hazla—örneğin cinsel hazzınızla—gerçekten temas kuruyorsunuz ve onu terk ediyorsunuz. Ne olursa olsun yapacağınız bu. Öleceksiniz—başka bir deyişle bildiğiniz her şeyi, bedeninizi, zihninizi, oluşturduğunuz şeyleri terk edeceksiniz. Dersiniz ki: "Hepsi bu mu? Bütün yaşamım ölümle sona ermek zorunda mı?" Yaptığınız bütün şeyler, hizmet, kitaplar, bilgi, deneyimler, hazlar, sevecenlik, aile, tümü ölümle son bulur. Budur sizi karşılayan. Ya onları şimdi terk edersiniz ya da zamanı geldiğinde kaçınılmaz olarak ölürsünüz. Yalnızca bütün süreci anlayan zeki bir kişi dindar bir kişidir.

Sanyasi giysileri giyen, sakal uzatan, tapınağa giden ve yaşamdan kaçan biri dindar biri değildir. Dindar insan her gün ölen ve her gün yeniden doğan insandır. Böyle birinin zihni genç, masum ve tazedir. Acınızı terk etmek için hazzınızı terk edin, yüreğinizde gizlice tuttuğunuz şeyleri terk edin—yapın bunu—böylece yaşamınızı boşa harcamayacağınızı göreceksiniz. Böylece kimsenin algılamamış olduğu inanılmaz bir şeyi bulacaksınız. Bu bir ödül değildir. Ödül yoktur. Ya gönüllü olarak ya da kaçınılmaz olarak ölürsünüz. Her gün, doğallıkla, çiçeklerin öldüğü gibi, çiçek açarak, zengin, dolu dolu ölmek zorundasınız ve sonra bu güzelliği, bu zenginliği, bu sevgiyi, deneyimi ve bilgiyi terk etmek zorundasınız. Bunlan her gün terk ederek yeniden doğarsınız, dolayısıyla taptaze bir zihniniz olur.

Taze bir zihne gereksiniminiz var; yoksa sevginin ne olduğunu bilemezsiniz. Ölmezseniz, sevginiz yalnızca anıdır; sevginiz imrenmeye, kıskançlığa hapsolmuştur. Bildiğiniz her şeyi, nefret ettiğiniz her şeyi, övgüleri ve sövgüleri her gün terk etmek zorundasınız. Bunları terk edin; zamanın anlamı olmadığını göreceksiniz. İşte o zaman yarın yoktur;

yalnızca dünün, bugünün ve yarının ötesindeki *şimdi* vardır. Ve yalnızca *şimdi*'de sevgi vardır.

Sevgisi olmayan bir insan hakikate yaklaşamaz. Sevgi yoksa, ne yaparsanız yapın, hiçbir adağınızın, bekarlık yeminlerinizin, yapacağınız toplumsal işlerin, sömürülerinizin herhangi bir değeri yoktur. Belleğinizi her gün terk etmeksizin sevemezsiniz. Çünkü sevgi bellekten doğmaz; o canlı bir şeydir. Canlı bir şey harekettir ve bu hareket sözcüklerde, düşüncede ya da yalnızca kendini arayan bir zihinde hapsedilemez. Yalnızca zamanı anlamış, sıkıntıya son vermiş, korkusu olmayan zihin, yalnızca böyle bir zihin ölümün ne olduğunu bilir. Dolayısıyla yalnızca böyle bir zihin için yaşam vardır.

Krishnamurti'nin Not Defteri'*nden*

Gstaad, 23 Ağustos 1961
Meditasyon, içinde ayrımsız bütün her şeyin hareketinin, kargaların ötüşünün, ağacın elektrikli testereyle kesilişinin, yaprakların titreyişinin, çağlayan ırmağın, bağıran bir gencin, duyguların, dürtülerin, birbirini kovalayan ve derinleşen düşüncelerin, bütün bilincin farkındalığının olduğu bir dikkattir. Bu dikkatte, yarının uzamı peşinde koşan dün olarak zaman ve dönüp dolanan bilinç sessiz ve dingin bir haldedir. Bu dinginlikte ölçülemez, karşılaştırılamaz bir hareket vardır; mutluluğun, ölümün ve yaşamın özü olan, varlığı olmayan bir hareket; ardında iz bırakmadığı için izlenemeyen, dingin, hareketsiz olduğu için bütün hareketin özü olan bir hareket.

Yol, yağmurla yıkanmış çayırlarda kıvrılarak, tepelerin yamacındaki küçük köyleri, dağdaki berrak kar sularının oluşturduğu dereleri, bakır çanlan olan eski kiliseleri aşarak batıya gidiyordu; karanlığa, dağların çevrelediği büyük yağmur bulutlarına doğru uzanıyordu. Yağmur çiselemeye başladı, yavaş giden arabanın arka penceresinden rastlantıyla geriye, geldiğimiz yere baktığımızda, güneş vuran bulutları, mavi gökyüzünü ve parlak, açık dağlan gördük. Tek söz söylemeden, içgüdüsel olarak arabayı durdurduk, geriye döndük, ışığa ve dağlara doğru gitmeye başladık. Olağanüstü güzeldi ve yol açık bir vadiye dönüşmüştü, kalple-

rimiz dinginleşti; kalplerimiz dingindi ve genişleyen vadi kadar açıktı; bu sarsıcı bir durumdu. Bu vadi boyunca pek çok kez yol almıştık; tepelerin biçimleri çok tanıdıktı; çayırlar ve kulübeler tanıdıktı ve akıntının tanıdık bir sesi vardı. Araba kullanmasına karşın, beyin dışındaki her şey oradaydı. Her şey çok yoğunlaşmıştı, ölüm oradaydı. Beyin sessiz olduğu için değil, toprağın güzelliğinden dolayı değil, bulutların üstüne vuran ışıktan ve dağların hareketsiz yüceliğinden dolayı değil; bütün bunlar ona bir şeyler eklemesine karşın, o bunların hiçbiri değildi. Bu tam anlamıyla ölümdü; her şeyin birdenbire sona ermesiydi. Süreklilik yoktu; beyin bedeni araba kullanmaya yönlendiriyordu, hepsi bu. Hepsi tam anlamıyla buydu. Araba bir süre daha gitti ve durdu. Yaşam ve ölüm ayrılmaz bir biçimde birlikteydi, yakındı ve ikisi de önemli değildi. Sarsıcı bir şey gerçekleşmişti.

Aldatmaca ya da imgelem yoktu; böyle aptalca bir sapma için fazla ciddiydi bu; kendisiyle oynanacak bir şey değildi. Ölüm sıradan bir olay değildir ve gitmez; onunla tartışamazsınız. Yaşamla ömürboyu süren bir tartışmaya girebilirsiniz, ama bu ölümle olanaklı değildir. Ölüm son ve mutlaktır. Bu ise bedenin ölümü değildi; öyle olsaydı çok basit ve aldatıcı bir olay olurdu. Ölümle birlikte yaşamak başka bir konuydu. Yaşam vardı ve ölüm vardı; ikisi orada amansızca birleşmişti. Bu bir psişik ölüm değildi; bütün düşünceyi, bütün duyguyu sarsan bir şok değildi; beynin ani bir çöküşü ya da zihinsel bir hastalık değildi. Bunların hiçbiri değildi; yorulmuş ya da umutsuz durumdaki bir beynin tuhaf bir kararı değildi. Ölümü bilinçsizce dileyiş değildi. Bunların hiçbiri değildi; bunlar olgunlaşmamış ve kolayca hoşgörülür türden şeylerdi. Bu ise farklı boyutta, zaman-uzay tanımını boşa çıkaran bir şeydi.

Ölümün özü oradaydı. Kendinin özü ölümdür, ama bu ölüm yaşamın da özüydü. Gerçekte, yaşam ve ölüm ayrı değildi. Bu, beynin rahatlığı ve düşünsel güvenliği için yarattığı bir şey değildi. Yaşamak ölmekti ve ölmek yaşamaktı. Bu arabada, bütün güzelliği ve rengiyle, kendinden geçme 'duygusu'yla, ölüm sevginin parçası, her şeyin parçasıydı. Ölüm bir simge, bir fikir, kişinin bildiği bir şey değildi. O gerçekti, geçmek isteyen bir arabanın kornası kadar şiddetli ve istekliydi. Yaşamın çekip gitmeyecek ya da bir yana konulamayacak bir şey olması gibi, ölüm de şimdi çekip gitmeyecek ya da bir yana konulmayacaktı. O, olağanüstü yoğunluğu ve kesinliğiyle oradaydı.

Bütün gece ölümle yaşadı; beyne ve beynin her zamanki etkinliklerine sahip olmuş görünüyordu; beynin devinimlerinin hepsi sürmüyordu, ama bunlara olağan bir kayıtsızlık vardı. Daha önce de kayıtsızlık vardı, ama şimdi o geçmişti ve her türlü açıklamanın ötesindeydi. Her şey, hem yaşam hem de ölüm çok daha yoğunlaşmıştı.

Uyanıldığında da ölüm oradaydı, sıkıntısı yoktu, yaşamla birlikteydi. Olağanüstü bir sabahtı. Ağaçların ve dağların sevinci olan bir kutsama vardı.

24 Ağustos
Ilık bir gündü ve pek çok gölge vardı; kayalar sağlamdı ve parlıyordu. Koyu çamlar, en hafif bir hışırtıda titremeye hazır kavakların tersine, hemen hemen hiç kıpırdamıyordu. Batıdan vadiyi süpürürcesine esen güçlü bir rüzgar vardı. Kayalar öylesine canlıydı ki bulutları kovalıyor gibiydi, onlara tutunan bulutlar kayaların biçimini ve kavisini alıyor, kayaların çevresine dolanıyordu; kayaları bulutlardan ayırmak çok zordu. Ağaçlar da bulutlarla birlikte yürüyordu. Bütün vadi hareket ediyormuş ve ormana giden küçük, dar

yollar kıvrılıyor ve canlanıyormuş gibi görünüyordu. Parıldayan çayırlar ürkek çiçeklerin yuvasıydı. Ama bu sabah kayalar vadiye hakimdi; öylesine renkliydi ki çevrede yalnızca renk vardı; bu kayalar bu sabah çok narindi ve pek çok renk ve biçimdeydi. Her şeye kayıtsızdı, rüzgara, yağmura ve insanın gereksinimleri için patlatılmaya. Kayalar oradaydı ve her zaman olacaktı.

Görkemli bir sabahtı, güneş her yerdeydi ve her yaprak kıpırdıyordu; gezinti yapmak için iyi bir sabahtı; çok uzun değil, ama toprağın güzelliğini görmek için yeterli uzunlukta bir gezinti: Ölümle yenilenmiş bir sabahtı, bu ölüm çürümenin, hastalığın ya da kazanın sonucu bir ölüm değil, yaratmak için yıkan bir ölümdü. Eğer ölüm, beynin ben merkezli varlığını korumak için oluşturduğu her şeyi silip atmazsa, yaratma yoktur. Ölüm daha önce sürekliliğin yeni bir biçimiydi; ölüm sürekliliği çağrıştırıyordu. Ölümle yeni bir varoluş, yeni bir deneyim, yeni bir soluk, yeni bir yaşam geldi. Eski sona erdi ve yeni doğdu, daha sonra yeni yerini başka bir yeniye bıraktı. Ölüm yeni halin, yeni keşfin, yeni bir yaşam biçeminin, yeni bir düşüncenin aracıydı. Korkutucu bir değişimdi, ama bu değişim yepyeni bir umut getirdi.

Ama şimdi ölüm yeni hiçbir şey, yeni bir ufuk, yeni bir soluk getirmedi. Bu ölüm son ve mutlak olandı. Bu durumda olan hiçbir şeydir, ne dün ne de gelecek. Hiçbir şey. Hiçbir şeyin doğuşu yoktur. Ama umutsuzluk, arayış da yoktur, tümüyle zamana bağlı olmayan bir ölüm vardır; orada olmayan büyük derinliklere bakmak vardır. Ölüm eski ya da yeni olmaksızın oradadır. Bu, gülümseme ya da gözyaşı olmaksızın ölümdür. Bu, gerçekliği kaplayıp örten bir maske değildir. Gerçeklik ölümdür ve bunu örtmeye gerek yoktur. Ölüm her şeyi silmiştir ve geriye kalan hiçbir şey-

dir. Bu hiçbir şey yaprağın dansıdır; şu çocuğun sesidir. O hiçbir şeydir ve hiçbir şey olmalıdır. Sürüp giden şey çöküştür, makinedir, alışkanlıktır, hırstır. Bozulma vardır, ama ölümde bozulma yoktur. Ölüm salt hiçliktir. O orada olmak zorundadır, çünkü o yaşamın dışında sevgi vardır. Bu hiçlikte yaratma vardır. Mutlak ölüm olmaksızın yaratma yoktur.

31 Ağustos

Bir dizi formülü olmaksızın, bir neden ve gerekçe olmaksızın, bir son ve amaç olmaksızın meditasyon inanılmaz bir olgudur. Yalnızca arıtıcı büyük bir patlama değildir, aynı zamanda yarını olmayan ölümdür. Onun arılığı, düşüncenin kendi karanlık köşelerinde gizlenebileceği örtük bir köşe bırakmadan her şeyi yıkar. Onun arılığı savunmasızdır; o direnerek elde edilen bir erdem değildir. Arıdır, çünkü sevgi gibi, onun da direnci yoktur. Meditasyonda yarın yoktur, ölümle tartışma yoktur. Dünün ve yarının ölümü geriye önemsiz zamanı bırakmaz—zaman her zaman önemsizdir—ama yeni olan bir yıkım yaratır. Meditasyon budur, güven peşindeki beynin aptalca hesapları değildir. Meditasyon güvenin yıkımıdır ve meditasyonda büyük güzellik vardır, insan ya da doğa tarafından oluşturulmuş şeylerin güzelliği değil, sessizliğin güzelliği vardır. Bu sessizlik, içinden bütün şeylerin aktığı ve kendini var ettiği boşluktur. Bu bilinmeyendir. Ne zeka ne de duygu ona yol çizebilir; ona giden yol yoktur ve ona ulaşmak için bir yöntem koymak aç gözlü bir beynin uydurmacasıdır. Hesaplar yapan 'kendi'nin bütün yolları ve bütün araçları tümüyle ortadan kaldırılmalıdır, ileri geri hareket etme, zamana bağlı yollar, yarın olmaksızın bir sona ermelidir. Meditasyon yıkımdır; yüzeysel, düşsel ve mitsel bir yaşam sürmeyi dileyen kişiler için bir tehlikedir.

Sabahın çok erken saatlerinde, yıldızlar çok parlak, pırıltılıydı. Şafak uzaktaydı. Şaşırtıcı bir biçimde sessizdi; gürültüyle akan dere bile sessizdi, tepeler sessizdi. Beynin uyumadığı, ama uyanık, duyarlı ve yalnızca seyirci olduğu bu durumda tam bir saat geçti; bu haldeyken zihnin bütünü, herhangi bir yönlendirme olmaksızın kendi ötesine gidebilir, çünkü bir yönlendirici yoktur. Meditasyon yıkıcı ve arıtıcı bir fırtınadır. Sonra uzakta şafak doğdu. Doğuda yayılan ışık, çok yeni ve soluk, çok sessiz ve çekingendi; uzak tepeleri aşarak geldi ve yüksek dağlara ve doruklara dokundu. Topluluk halinde ve tek başlarına ağaçlar dingindi; kavak uyanmaya başladı ve dere sevinçle çağıldadı. Batıya dönük beyaz duvarlı bir çiftlik evi iyice aydınlandı. Meditasyon usul usul, barış içinde geldi ve toprağı doldurdu. Sonra karlı doruklar kızıla bürünerek parlamaya başladı ve sabahın ilk saatlerinin gürültüleri başladı. Üç karga gökyüzünde, aynı yönde uçtu; sonra uzaktan bir ineğin çan sesi geldi, ama yine de sessizlik vardı. Sonra tepeden yukarı bir araba geldi ve gün başladı.

Ormandaki patikada, sarı bir yaprak yere düştü; kimi ağaçlar için sonbahar başlamıştı. Bu tek bir yapraktı, lekesiz, kirlenmemiş, temizdi. Sonbaharın sarı rengine bürünmüştü, ölümünde bile hoştu; hiçbir hastalık dokunmamıştı ona. Hâlâ ilkbaharla ve yazla doluydu ve o ağacın bütün öteki yaprakları yeşildi. Bu görkemli bir ölümdü. Ölüm oradaydı, sarı yaprakta değil, ama gerçekten oradaydı, kaçınılmaz bir gelenekselleşmiş ölüm değildi bu, ama her zaman her yerde olan ölümdü. Bir düş değildi, gizlenemez bir gerçeklikti. Ölüm her zaman her yol dönemecindedir, her evde, her tanrıdadır. Ölüm bütün gücü ve güzelliğiyle oradaydı.

Ölümden kaçamazsınız. Onu unutabilirsiniz; onu akılsallaştırabilirsiniz, yeniden doğacağınıza ya da dirileceğinize ina-

nabilirsiniz. Ne yaparsanız yapın, tapınağa gidin, kitaba başvurun, ölüm her zaman oradadır, şölende ve sağlıktadır. Ölümü bilmek için onunla birlikte yaşamalısınız; ondan korkuyorsanız ölümü bilemezsiniz; korku ölümü yalnızca karartır. Ölümü bilmek için onu sevmelisiniz. Ölümün bilgisi onun sonu değildir. Bu, bilginin sonudur, ama ölümün değil. Ölümü sevmek, onunla tanışık olmak değildir; yıkımla tanışık olamazsınız. Tanımadığınız bir şeyi sevemezsiniz, ama hiçbir şeyi tanımıyorsunuz, bütünüyle yabancı biri bir yana, karınızı ya da patronunuzu bile tanımıyorsunuz. Yabancıyı da, bilinmeyeni de sevmelisiniz. Siz yalnızca emin olduğunuz şeyleri, size güven, rahatlık veren şeyleri seviyorsunuz. Belirsizi, bilinmeyeni sevmiyorsunuz; tehlikeyi sevebilirsiniz, bir başkası için ölebilirsiniz ya da ülkeniz için birini öldürebilirsiniz, ama bu sevgi değildir; bunların kendi ödülü ve kazancı vardır; acı vermesine karşın, kazanmayı ve başarmayı seversiniz. Ölümü bilmekte kazanç yoktur, ama ilginçtir ki, ölüm ve sevgi her zaman birlikte gider; asla ayrılmaz. Ölüm olmaksızın sevemezsiniz; ölüm olmaksızın kucaklaşamazsınız. Sevginin olduğu yerde ölüm de vardır; bu ikisi ayrılmaz.

Ama sevginin ne olduğunu biliyor musunuz? Duyumu, duyguyu, arzuyu ve düşüncenin düzeneğini biliyorsunuz, ama bunların hiçbiri sevgi değildir. Kocanızı, çocuklarınızı seversiniz; savaştan nefret edersiniz, ama savaşırsınız. Sevginiz nefreti, kıskanmayı, hırsı, korkuyu bilir; bunlar sevgi değildir. Güç ve saygınlığı seversiniz, ama güç ve iktidar kötüdür, bozucudur. Sevginin ne olduğunu biliyor muyuz? Sevginin güzelliğini, görkemini bilmiyoruz. Onun kuşkuda kalmak, umutsuz olmak anlamına gelmediğini bilmiyoruz; sevgi dünün ölümüdür ve dolayısıyla yarının tam bir belirsizliğidir. Sevginin sürekliliği yoktur; ölümün de yoktur. Yalnızca belleğin ve çerçevelenmiş bir resmin sürekliliği

vardır, ama bunlar mekaniktir ve makineler de eskir, yerini yeni resimlere, yeni belleklere bırakır. Sürekliliği olan hiç çürümez, çürüyen şey ölüm değildir. Sevgi ve ölüm birbirinden ayrılmaz, bu ikisinin olduğu yerde her zaman yıkım vardır.

Saanen, 28 Temmuz 1964

Gördüğünüz gibi ölüm hakkında konuştum, dolayısıyla bu bütünsel şeyi gerçekten—yalnızca şimdi değil, ömrünüzün kalan bölümünde de—anlayabilirsiniz, o zaman sıkıntıdan, korkudan özgür olabilirsiniz ve ölmenin gerçekten ne olduğunu bilebilirsiniz. Eğer şimdi ve gelecek günlerde, zihniniz tümüyle farkında, masum, derinlemesine dikkatli değilse, bu durumda sözcükleri dinlemek tam anlamıyla boştur. Ama eğer farkındaysanız, derin bir biçimde dikkatliyseniz, düşünce ve duygularınızın bilincindeyseniz, eğer konuşmacının söylediklerini yorumlamıyor, ama o sorunu tanımlarken gerçekten kendinizi gözlemliyorsanız, ancak o zaman yalnızca sevinçle değil, aynı zamanda ölümle ve sevgiyle yaşarsınız.